

Rozdział I. Przestępstwo i jego struktura

Spis treści

	Nb
§ 1. Pojęcie przestępstwa	1
I. Wprowadzenie	1
II. Rys historyczny pojmowania przestępstwa	10
1. Wstęp	10
2. Przestępstwo w starożytności	11
3. Przestępstwo w średniowieczu	12
4. Przestępstwo w czasach nowożytnych	13
5. Przestępstwo na ziemiach polskich	14
6. Podsumowanie	15
III. Rys prawnoporównawczy pojmowania przestępstwa	16
1. Wstęp	16
2. Przestępstwo w prawie niemieckim	17
3. Przestępstwo w prawie francuskim	18
4. Przestępstwo w prawie hiszpańskim	19
5. Przestępstwo w prawie rosyjskim	20
6. Przestępstwo w prawie angielskim	21
7. Podsumowanie	22
IV. Filozofia przestępstwa	23
1. Wstęp	23
2. Przestępstwo jako fenomen moralno-etyczny	24
3. Przestępstwo jako fenomen instytucjonalny	25
4. Przestępstwo jako fenomen ideologiczny	26
5. Przestępstwo jako fenomen antyspołeczny	27
6. Przestępstwo jako fenomen politycznokryminalny	28
7. Przestępstwo jako fenomen utylitarystyczny	29
8. Podsumowanie	30
V. Dogmatyka przestępstwa	31
1. Wstęp	31
2. Definicje pojęcia przestępstwa	32
3. Struktura przestępstwa	33
4. Elementy struktury przestępstwa	39
5. Formy przestępstwa	40
6. Materialne i formalne ujęcie przestępstwa	41
7. Podział przestępstw na zbrodnie i występki	42
8. Klasyfikacje przestępstw	43
9. Podsumowanie	44
§ 2. Podmiot przestępstwa. Warunki odpowiedzialności/ nieodpowiedzialności nieletnich	45
I. Uwagi ogólne	45
II. Podmiot przestępstwa	46
1. Uwagi ogólne	46

Rozdział I. Przestępstwo i jego struktura

2. Właściwości ogólne	48
A. Uwagi ogólne	48
B. Wiek	49
C. Poczytalność	50
3. Właściwości szczególne	51
A. Uwagi ogólne	51
B. Właściwości zdeterminowane zakresem stosowania ustawy karnej polskiej	52
a. Polskie obywatelstwo	53
b. Cudzoziemiec	54
c. Polski funkcjonariusz publiczny pełniący służbę za granicą ..	56
C. Właściwości związane z popełnieniem czynu zabronionego w określonej formie	57
a. Uwagi ogólne	57
b. Formy stadialne	58
c. Formy zjawiskowe	59
D. Właściwości związane z popełnieniem przestępstwa indywidualnego	60
a. Przestępstwa powszechne i indywidualne	60
b. Przestępstwa indywidualne właściwe	61
c. Właściwość podmiotu przestępstwa indywidualnego niewłaściwego	62
d. Właściwość podmiotu przestępstwa indywidualnego niewłaściwego kwalifikowanego	63
e. Przestępstwa indywidualne niewłaściwe uprzywilejowane	64
E. Właściwości związane ze stosowaniem środków reakcji prawnokarnej	65
a. Rodzaje środków reakcji prawnokarnej	65
b. Właściwości związane ze stosowaniem wszelkich środków reakcji prawnokarnej	66
c. Kary	67
d. Środki karne	68
e. Przepadek i środki kompensacyjne	69
f. Środki związane z poddaniem sprawcy próbie, zwane środkami probacyjnymi	70
g. Środki zabezpieczające	75
h. Inne obowiązki i dozór	77
III. Odpowiedzialność/nieodpowiedzialność nieletnich	82
1. Regulacje prawne określające postępowanie z nieletnimi naruszającymi normy prawnokarne	82
A. Uwagi ogólne	82
B. Regulacje prawne obowiązujące do 12.5.1983 r.	84
C. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z 26.10.1982 r. (obowiązująca od 13.5.1983 r.)	87
2. Pojęcie nieletniego	89
3. Czynny karalny oraz przejawy demoralizacji mogące stanowić podstawę stosowania środków przewidzianych w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich	90
4. Środki przewidziane wobec nieletnich	93
5. Postępowanie (procedowanie) w sprawach nieletnich	101
6. Zmiany ustawodawstwa dotyczącego nieletnich oraz dostrzegana potrzeba dalszych zmian	104

§ 3. Czyn w prawie karnym	107
I. Miejsce (usytuowanie) czynu w strukturze przestępstwa	107
II. Warunki pozwalające uznać zachowanie się człowieka za czyn w prawie karnym	113
1. Uwagi na temat sposobu formułowania warunków pozwalających uznać zachowanie się człowieka za czyn w prawie karnym – modelowanie postulatywne czy modelowanie rekonstrukcyjne? ...	113
2. Katalog warunków pozwalających uznać zachowanie się człowieka za czyn w prawie karnym proponowany w wyróżnianych w karnistyce tzw. koncepcjach czynu	116
A. Kauzalna koncepcja czynu	116
B. Finalna koncepcja czynu	118
C. Socjologiczna koncepcja czynu	120
D. Przegląd wybranych ujęć czynu w prawie karnym sformułowanych w polskiej karnistyce	123
3. Definicja zaniechania	124
§ 4. Dobro prawne i społeczna szkodliwość czynu	126
I. Uwagi ogólne	126
II. Materialne (społeczne) podstawy zakazu karnego. Antecedencje historyczne	127
III. Materialne ujęcie przestępstwa w prawie karnym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej	136
IV. Materialna treść przestępstwa jako problem kodyfikacyjny w prawie karnym III Rzeczypospolitej Polskiej	140
V. Paradygmat zagrożenia (naruszenia) dobra prawnego jako aksjologiczna podstawa określenia czynów społecznie szkodliwych w Kodeksie karnym z 1997 r.	144
VI. Relacja społecznej szkodliwości czynu i jego bezprawności	152
VII. Zasada społecznej szkodliwości czynu i jej znaczenie w procesie stanowienia i stosowania prawa karnego	155
1. Ustawowa typizacja czynów społecznie szkodliwych	155
2. Ujęcie społecznej szkodliwości czynu i jego karygodności w Kodeksie karnym z 1997 r.	157
3. O potrzebie korektury ustawowego typu czynu zabronionego	159
4. Elementy wyznaczające treść społecznej szkodliwości czynu zabronionego i jej stopień	161
§ 5. Bezprawność	166
I. Uwagi wstępne	166
II. Powstanie i rozwój pojęcia bezprawności jako elementu przestępczości czynu	167
1. Rozróżnienie obiektywnego bezprawia (bezprawności) i podmiotowej winy	167
2. Bezprawność w klasycznej (naturalistycznej) systematyce przestępstw	168
3. Bezprawność w teleologicznym ujęciu przestępstwa (neokantyzm) ..	171
4. Bezprawność w finalistycznej koncepcji przestępstwa	173
5. Bezprawność w funkcjonalnym ujęciu przestępstwa	178
III. Przekroczenie normy zachowania (sankcjonowanej) jako warunek ustalenia bezprawności czynu we współczesnej nauce polskiej	183
§ 6. Typ czynu zabronionego (typizacja)	193
I. Wymóg ustawowej określoności czynu	193
1. Uwagi wprowadzające	193

2. Problemy terminologiczne związane z tzw. istotą przestępstwa w piśmiennictwie polskim	195
II. Rozwój nauki o zespole znamion typu czynu zabronionego	196
1. Geneza koncepcji zespołu znamion przestępstwa	196
2. Kształtowanie się nauki o zespole znamion czynu zabronionego w XX w.	197
III. Koncepcje zespołów znamion czynu zabronionego w literaturze niemieckojęzycznej	203
1. Wielość zespołów znamion	203
2. Funkcje zespołów znamion czynu zabronionego	206
IV. Zespół znamion czynu zabronionego w piśmiennictwie polskim	207
1. Pojęcie i znaczenie zespołu znamion	207
2. Funkcje przypisywane zespołowi znamion typu czynu zabronionego	210
3. Propozycje różnicowania zespołów znamion w piśmiennictwie polskim	211
4. Wypełnienie znamion typu czynu zabronionego a bezprawność czynu	214
V. Podziały znamion czynu zabronionego	215
1. Podział związany ze strukturą przestępstwa (podział strukturalny)	215
2. Podziały logiczne znamion	216
A. Znamiona opisowe i ocenne	216
B. Znamiona potoczne i odsyłające	219
C. Znamiona ostre i nieostre	220
D. Znamiona pozytywne i negatywnie określone (znamiona negatywne)	221
E. Znamiona przedmiotowe i podmiotowe	224
F. Tak zwany czwórpodział znamion	226
§ 7. Teorie związku przyczynowego oraz koncepcje obiektywnego przypisania	227
I. Znaczenie przyczynowości w prawie karnym	227
II. Wybrane teorie przyczynowości w prawie karnym	230
1. Teoria warunku <i>sine qua non</i>	230
2. Teoria warunku odpowiadającego empirycznie potwierdzonej prawidłowości	237
3. Indukcja eliminacyjna czy empirycznie potwierdzona prawidłowość jako podstawa kauzalnego wyjaśnienia skutku	240
4. Teoria adekwatnego związku przyczynowego oraz teoria relewancji – w kierunku normatywizowania kryteriów sprawstwa	243
III. Przyczynowość zaniechania	244
IV. Obiektywne przypisanie skutku – o potrzebie odejścia od kauzalnie zorientowanego systemu prawa karnego	248
V. Normatywne kryteria przypisania skutku	250
VI. Kryteria związane z oceną zachowania prowadzącego do negatywnego skutku	251
1. Obiektywna przewidywalność skutku	251
2. Naruszenie reguł postępowania z dobrem prawnym a przypisanie skutku	253
3. Społeczna (nie)adekwatność zachowania sprawcy a nadmierne ryzyko negatywnego skutku jako kryteria jego przypisania	259
VII. Kryteria dotyczące relacji zachowania sprawcy do zachowań innych osób	265
1. Kumulacja zachowań generujących ryzyko negatywnego skutku	265
2. Ryzykowne zachowanie dysponenta naruszonego dobra prawnego	266
3. Ryzykowne zachowania osób trzecich	270

VIII. Kryteria dotyczące związku zachowania z jego skutkiem	271
1. Związek między nieodpowiednością (nadmierną ryzykownością) zachowania a negatywnym skutkiem	271
2. Kauzalność zgodnego z prawem zachowania alternatywnego	272
3. Zwiększone ryzyko skutku jako przesłanka jego obiektywnego przypisania (<i>Risikoerhöhungslehre</i>)	276
4. Cel ochronny normy	284
IX. Zaniecznianie a normatywne kryteria obiektywnego przypisania skutku	285
X. Normatywne kryteria obiektywnego przypisania jako problem kodyfikacyjny	290
§ 8. Strona podmiotowa czynu zabronionego	291
I. Rozwój historyczny form strony podmiotowej czynu zabronionego w prawie karnym	291
II. Umyślność i jej formy	293
1. Ujęcie umyślności w polskich kodyfikacjach karnych	293
2. Istota umyślności	295
3. Odmiany umyślności	307
A. Zamiar bezpośredni	307
B. Odmiany zamiaru bezpośredniego	309
a. Zamiar przemyślany	309
b. Zamiar nagły	313
c. Zamiar bezpośredni o szczególnym zabarwieniu	318
d. Zamiar bezpośredni przemienny i kumulatywny	324
C. Zamiar ewentualny. Teoretyczne próby wyjaśnienia istoty zamiaru ewentualnego	326
a. Teorie psychologiczne	326
b. Teorie przedmiotowe	330
D. Istota zamiaru ewentualnego	335
E. Tak zwany zamiar <i>quasi</i> -ewentualny	337
F. Inne postacie zamiaru	340
III. Nieumyślność	342
1. Ujęcie nieumyślności w polskich kodyfikacjach karnych	342
2. Elementy wspólne dla odmian nieumyślności	351
A. Brak zamiaru	351
B. Popęlnienie czynu zabronionego	353
C. Naruszenie zasad ostrożności	354
D. Związek przyczynowy pomiędzy popełnieniem czynu zabronionego a naruszeniem zasad ostrożności	367
3. Odmiany nieumyślności	368
A. Nieumyślność świadoma	368
B. Nieumyślność nieświadoma	373
IV. Mieszane konstrukcje strony podmiotowej czynu zabronionego	380
1. Mieszane konstrukcje strony podmiotowej w polskich kodyfikacjach karnych	380
2. Rodzaje mieszanych konstrukcji strony podmiotowej czynu zabronionego	387
A. Klasyczna <i>culpa dolo exorta</i>	387
B. Inne postaci mieszanej i rozszerzonej strony podmiotowej	397
3. Charakter prawny czynu opartego na konstrukcji mieszanej strony podmiotowej	404
§ 9. Wina w prawie karnym	413
I. Ewolucja pojęcia winy w dawnym prawie karnym	413
II. Teoretyczne koncepcje winy	425

1. Teoria psychologiczna winy	425
A. Uwagi ogólne	425
B. Odmiany teorii psychologicznych winy	432
a. Teoria woli	432
b. Teoria wyobrażenia	434
c. Teoria prawdopodobieństwa (przewidywania)	437
d. Teoria społecznego niebezpieczeństwa sprawcy	439
C. Krytyka teorii psychologicznych winy	440
2. Teoria normatywna winy	446
A. Uwagi ogólne	446
B. Odmiany teorii normatywnych winy	452
a. Czysta teoria normatywna	452
b. Kompleksowa teoria winy	458
3. Relacyjne ujęcie winy	461
4. Funkcjonalne ujęcie winy	467
III. Ujęcie zagadnienia winy w polskim prawie karnym	469
1. Zagadnienie winy w obszarze prawa karnego w świetle Konstytucji RP z 1997 r.	469
2. Zagadnienie winy w polskich kodyfikacjach karnych	472
A. Problem winy w KK z 1932 r.	472
B. Zagadnienie winy w KK z 1969 r.	477
C. Zagadnienie winy w KK z 1997 r.	481
IV. Przesłanki przypisania winy	487
1. Podmiotowa zdolność do zawinienia	487
2. Rozpoznawalność bezprawności czynu	491
3. Normalna sytuacja motywacyjna	494
V. Funkcje winy w prawie karnym	497
1. Funkcja legitymizująca	497
2. Funkcje winy w zakresie wymiaru kary	500
VI. Wina w prawie karnym materialnym a wina w innych dziedzinach prawa	503
1. Wina w prawie karnym a wina w prawie cywilnym	503
2. Wina w prawie karnym materialnym a wina w prawie karnym procesowym	512
3. Zagadnienie winy na gruncie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych	514
§ 10. Zawinienie na przedpolu czynu zabronionego	517
I. Ekspozycja problemów	517
II. Wina „na przedpolu czynu zabronionego” a wina „czynu zabronionego”. Obiektywizacja odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw popelnionych w warunkach zawinionej niepoczytalności	525
III. Formuła <i>actio libera in causa</i> i <i>Rauschdelikt</i> w polskim prawie karnym. Dopisek o próbach wykazania równoczesności zawinienia z popełnieniem czynu zabronionego przez sprawców, którzy samowyzbyli się zdolności do zawinienia	536
IV. O tzw. zawinionej niepoczytalności w ujęciu Kodeksu karnego z 1969 r. i 1997 r.	545
V. O subiektywnym przypisaniu czynu zabronionego, który popełniony został przez sprawcę w stanie jego zawinionej niepoczytalności	549

Literatura do § 1: *M.J. Allen*, Criminal Law, Oxford 2001; *I. Andrejew*, O pojęciu czynu w prawie karnym, SF 1985, Nr 2–3; *tenże*, Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie, Warszawa 1988; *tenże*, Ustawowe znamiona czynu, Warszawa 1978; *Andrejew, Świda, Wolter*, KK z komentarzem;

A. Ashworth, *Principles of Criminal Law*, Oxford 2003; A. Balaban, Źródła prawa w polskiej Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r., PS 1997, Nr 5; G. Baltrusajtis, J. Kolarzowski, M. Paszkowska, K. Rajewski, *Wybór źródeł historii prawa sądowego czasów nowożytnych*, Warszawa 1996; C. Banasiński, *Pozycja prawa międzynarodowego w krajowym porządku prawnym (w świetle Konstytucji z 1997 r.)*, PPE 1997, Nr 2; A. Barczak-Oplustil, *Sporne zagadnienia istoty winy w prawie karnym. Zarys problemu*, CzPKiNP 2005, Nr 2; J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski*. Tom I. Do połowy XV wieku, Warszawa 1973; J. Bardach, M. Senkowska-Gluck, *Historia państwa i prawa Polski*. Tom III. Od rozbiórów do uwłaszczenia, Warszawa 1981; Z. Barwina, *Kolizja norm umów międzynarodowych z normami ustaw implementujących decyzje ramowe*, EPS 2009, Nr 12; C. Beccaria, *O przestępstwach i karach*, tłum. E. Rapaport, Warszawa 1959; E. Beling, *Die Lehre vom Tatbestand*, Tübingen 1930; R. Bernardini, *Droit penal general*, Paris 2003; M. Bielski, *Koncepcja kontratypów jako okoliczności wyłączających bezprawność*, CzPKiNP 2009, Nr 2; *tenże*, *Naruszenie reguł ostrożności czy nadmierna ryzykowność zachowania jako właściwe kryterium prawnokarnego przypisania skutku*, CzPKiNP 2004, Nr 1; *tenże*, *Obiektywne przypisanie skutku przestępczego w przypadku kolizji odpowiedzialności za skutek*, PiP 2005, z. 10; M. Bojarski, *W kwestii odgraniczenia wykroczeń od przestępstw*, A UW PPIA, Wrocław 1991, Nr 28; Bojarski, *Polskie prawo karne*, 2006; *tenże*, *Typizacja przestępstw i zasada nullum crimen sine lege*, Ann. UMCS XXIV 1977, Nr 8, sectio G; E. Borkowska-Bagińska, *Historia prawa sądowego*, Warszawa 2006; B. Bouloc, *Droit penal general*, Paris 2009; K. Buchala, *Bezprawność przestępstw nieumyślnych oraz wyłączające ją ryzyko*, Warszawa 1971; Buchala, *Prawo karne*, 1980; *tenże*, *Z rozważań nad społecznym niebezpieczeństwem czynu*, SI 1991, Nr 19; K. Buchala, W. Wolter, *Wykład prawa karnego. Część I. część ogólna. Zeszyt 1. Nauka o ustawie karnej i o przestępstwie (w opracowaniu W. Woltera)*, Kraków 1970; J. Bury, J. Kasprzak, *Prawo karne islamu*, Warszawa 2007; B. Chabert, P.-O. Sur, *Droit penal general*, Paris 1997; M. Cieślak, *Pojęcie i funkcje społecznego niebezpieczeństwa w polskim prawie karnym*, Pal. 1979, Nr 6; *tenże*, *Polskie prawo karne*, 1990, 1994, 1995; *tenże*, *Węzłowe zagadnienia związane z sensem kary*, NP 1969, Nr 12; M. Cobo Del Rosal, T.S. Vives Anton, *Derecho Penal Parte General*; Código Penal, Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre; W. Czaplinski, A. Wyrozumńska, *Sędzia krajowy wobec prawa międzynarodowego*, Warszawa 2001; Z. Ćwiakalski, *Znamiona normatywne w kodeksie karnym*, w: *Problemy odpowiedzialności karnej*. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały, Kraków 1994; M. Dąbrowska-Kardas, *O dwóch znaczeniach pojęcia społecznego niebezpieczeństwa czynu*, CzPKiNP 1997, Nr 1; M. Delmas-Marty, *The European Union and Penal Law*, *European Law Journal* 1998, Nr 1; R. Dębski, *Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie*, Łódź 1995, 2005; *tenże*, *Uwagi o konstytucyjnym ujęciu zasady nullum crimen sine lege*, PiP 1992, z. 5; L. Diogenes, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów (przeł. zb.)*, Warszawa 2006; T. Dukiet-Nagórska, *Kilka uwag o zasadzie nullum crimen sine lege w polskim porządku prawnym*, w: *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości*. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle, Warszawa 2007; A. Dziadzio, D. Malec, *Historia prawa. Prawo karne w świetle źródeł*, Kraków 1997; C. Elliot, *French Criminal Law*, Cullompton 2001; C. Elliot, F. Quinn, *Criminal Law*, London 1996; G.P. Fletcher, *The Grammar of Criminal Law: American, Comparative, and International*, Oxford 2008; T. Florek, *Typizacja czynu – pojęcie, zakres, funkcja*, ZNUJ PP 1977, z. 74; L. Gardocki, *O relacji między typem przestępstwa a zagrożeniem ustawowym*, PiP 1979, z. 8–9; *tenże*, *Prawo karne*, 2010; *tenże*, *Zagadnienia internacjonalizacji odpowiedzialności karnej za przestępstwa popełnione za granicą*, Warszawa 1979; *tenże*, *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990; *tenże*, *Zasada nullum crimen sine lege a akty normatywne naczelných organów administracji*, PiP 1969, z. 3; T. Giaro, w: *Prawo rzymskie u podstaw prawa prywatnego (pod red. W. Dajczaka, T. Giary, F. Longchamps de Beriera)*, Warszawa 2011; Giezek, *Komentarz KK*; *tenże*, *Narazenie na niebezpieczeństwo oraz jego znaczenie w konstrukcji czynu zabronionego*, A UW PPIA 2002, Nr 50; *tenże*, *Przyczynowość hipotetyczna, a prawnokarne przypisanie skutku*, PPK 1992, Nr 7;

tenże, „Zezwolenie” na naruszenie dobra prawnego – negatywne znamię typu zabronionego czy okoliczność kontratypowa?, w: Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarcza, Poznań 2009; *tenże*, Zgodne z prawem zachowanie alternatywne jako kryterium przypisania skutku, PPPubl. 2004, Nr 4; *P. Girdwoyn*, w: Prawo karne i wymiar sprawiedliwosci państw Unii Europejskiej, Toruń 2007; *S. Glaser*, Polskie prawo karne w zarysie, Kraków 1933; *C. Gofroń*, Problematyka ogólnej normy prawnokarnej, w: Problemy ewolucji prawa karnego, Lublin 1990; *O. Górniok*, Znaczenie subsydiarności prawa karnego w jego interpretacji, PiP 2007, z. 5; *W. Gropp*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, Heidelberg 2005; *A. Grześkowiak*, Nullum crimen nulla poena sine lege poenali anteriori, w: Prawa człowieka. Model prawny (pod red. *R. Wieruszewskiego*), Wrocław 1991; *taż*, Prawo karne, 2009; *K. Grzybowski*, Historia państwa i prawa Polski. Tom IV. Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa, Warszawa 1982; *H.L. Günther*, Die Genese eines Straftatbestandes, JuS 1978, Nr 1; *H.J. Hirsch*, Czy zasada czynu jako podstawowa zasada prawa karnego jest wystarczająco przestrzegana, RPEiS 2006, Nr 2; *tenże*, Problem odpowiedzialności karnej związków osób, SP 1993, Nr 4; *P. Hofmański*, *A. Sakowicz*, Reguły kolizyjne w obszarze międzynarodowej współpracy w sprawach karnych, PiP 2006, z. 11; *E. Hryniewicz*, Przepięstwa abstrakcyjnego i konkretnego zagrożenia dóbr prawnych, Warszawa 2012; *S. Hypś*, Poglądy Juliusza Makarewicza na przepięstwo, w: Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza (pod red. *A. Grześkowiak*), Lublin 2005; *K. Indeck*, Zasada nullum crimen sine lege w prawie karnym międzynarodowym, w: Gaudium in litteris est. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman, Warszawa 2005; *G. Jakobs*, Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Grundlagen und die Zurechnungslehre, Berlin 1990; *P. Jakubski*, Materialny element przepięstwa i jego znaczenie dla wyłączenia przepięsności konkretnego czynu zabronionego, PiP 2000, z. 12; *tenże*, Wina i jej stopniowalność na tle kodeksu karnego, Prok. i Pr. 1999, Nr 4; *D. Janicka*, Prawo w trzech rewizjach prawa chełmińskiego z XVI wieku, Toruń 1992; *H.H. Jescheck*, w: Strafgesetzbuch. Leipziger Kommentar. 1. Band (pod red. *B. Jähnke*, *H.W. Laufhütte*, *W. Odersky*), Berlin 2003; *tenże*, Die Entwicklung des Verbrechenbegriffs in Deutschland seit Beiling im Vergleich mit der österreichischen Lehre, ZStW 1961; *H.H. Jescheck*, *T. Weigend*, Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil, Berlin 1996; *Z. Jędrzejewski*, Bezprawność jako element przepięsności czynu. Studium na temat struktury przepięstwa, Warszawa 2009; *tenże*, Funkcje rozróżnienia między bezprawnością (okolicznościami wyłączającymi bezprawność) a winą (okolicznościami wyłączającymi winę), w: Problemy prawa i procesu karnego. Księga poświęcona pamięci profesora Alfreda Kaftala (pod red. *G. Rejman*, *B.T. Biełkowskiej*, *Z. Jędrzejewskiego*, *P. Mierzejewskiego*), Warszawa 2008; *tenże*, Kolizja obowiązków a struktura przepięstwa, IN 2009, Nr 1; *tenże*, Powstanie i rozwój trójelementowej definicji przepięstwa, IN 2007, Nr 4; *tenże*, Teoria negatywnych znamion czynu zabronionego, w: Refleksje o prawie, państwie i społeczeństwie (pod red. *A. Turskiej*), Warszawa 2005; *tenże*, Uwagi o pojęciu przepięstwa w projekcie kodeksu karnego, PiP 1993, Nr 10; *tenże*, Zgoda dysponenta dobrem a struktura przepięstwa, Prok. i Pr. 2008, Nr 5; *H.F. Jolowicz*, *B. Nicholas*, Historical introduction to the study of Roman Law, Cambridge 1939; *T. Kaczmarek*, Kontekstowa teoria (dogmatyki) prawa karnego, SI 2006, Nr 46; *tenże*, O elementach wyznaczających treść społecznej szkodliwosci czynu zabronionego i jej stopień (ekspozycja problemów spornych), w: Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu (pod red. *A. Warias i in.*), Lublin 2011; *tenże*, O metodologicznej użyteczności warunku sine qua non w objaśnianiu przyczynowości, w: Prawo. Społeczeństwo. Jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu, Warszawa 2003; *tenże*, O próbach reinterpretacji pojęcia społecznej szkodliwosci czynu w okresie przemian ustrojowych (na marginesie książki Roberta Zawłockiego), w: Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi, Warszawa 2010; *tenże*, O tzw. okolicznościach „wyłączających” bezprawność czynu, PiP 2008, z. 10; *tenże*, Problemy wykładni w prawie karnym, EP 2007, Nr 12; *tenże*, Społeczne niebezpieczeństwo czynu i jego bezprawność jako dwie cechy przepięstwa,

AUW Prawo 1966, Nr XVI; *tenże*, Spory wokół pojęcia czynu i ich znaczenie dla systemowego objaśniania struktury przępstwa, w: Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały, Kraków 1994; *tenże*, Spory wokół pojęcia winy w prawie karnym, w: W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska, Lublin 2005; *tenże*, Sprawiedliwość retributywna wobec sprawiedliwości naprawczej, Ius et Lex 2006, Nr 1; *tenże*, Wybrane aspekty ontologicznych i normatywnych podstaw przypisania skutku, w: Podstawy odpowiedzialności karnej za przępstwo skutkowe. Materiały konferencyjne (pod red. *J. Majewskiego*), KPPubl. 2004, Nr 4; *T. Kaczmarek, J. Giezek*, O subiektywnym przypisaniu nieświadomego przępstwa nieumyślnego, w: Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym (pod red. *T. Kaczmarka*), Wrocław 1990; *Z. Kaczmarczyk, B. Leśnodorski*, Historia państwa i prawa Polski. Tom II. Od połowy XV wieku do r. 1795, Warszawa 1966; *I. Kant*, Metafizyczne podstawy nauki prawa, oprac. *Wł. Galewicz*, Kęty 2006; *P. Kardas*, Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przępstwe współdziałanie, Kraków 2001; *tenże*, Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym. Analiza teoretyczna, Warszawa 2011; *J. Karłowicz, A. Kryński, Wł. Niedźwiedzki*, Słownik języka polskiego, t. V, Warszawa 1912; *J.M. Kelly*, Historia zachodniej teorii prawa, Kraków 2006; *Z. Klemensiewicz*, Historia języka polskiego, Warszawa 1980; *J. Klima*, Prawa Hammurabiego, Warszawa 1957; *B. Kochański*, Z problematyki przepisów blankietowych w prawie karnym, Prawo XVI, AUW 1978, Nr 89; *J. Kochanowski*, O zbędności teorii przyczynowości w prawie karnym, PiP 1967, z. 11; *tenże*, Przępstwa i wykroczenia drogowe. Komentarz, Warszawa 1991; *tenże*, Redukcja odpowiedzialności karnej, Warszawa 2000; *tenże*, Subiektywne granice sprawstwa i odpowiedzialności karnej, Warszawa 1985; Kodeks karny. Komentarz. Tom I (pod red. *A. Wąska*), Gdańsk 1999; Kodex kar głównych i poprawczych, Warszawa 1847; Kodex karny dla Państw Pruskich, Poznań 1864; *V. Konarska-Wrzošek, A. Marek, T. Oczkowski*, Podstawy prawa karnego i prawa wykroczeń, Toruń 2012; *P. Konieczniak*, Czyn jako podstawa odpowiedzialności w prawie karnym, Kraków 2002; *K. Koranyi*, Powszechna historia państwa i prawa. Tom I. Starożytność, Warszawa 1961; *P. Kozłowska-Kalisz*, w: Kodeks karny. Praktyczny komentarz (pod red. *M. Mozgawy*), Kraków 2006; *M. Król-Bogomilska*, Kary pieniężne w prawie antymonopolowym, Warszawa 2001; *M. Królikowski*, w: *Królikowski, Zawłocki*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 1, 2011; *tenże*, Sprawiedliwość karania w społeczeństwach liberalnych. Zasada proporcjonalności, Warszawa 2005; *M. Królikowski, P. Wiliński, J. Izydorczyk*, Podstawy prawa karnego międzynarodowego, Warszawa 2008; *M. Królikowski, R. Zawłocki*, Prawo karne, 2 wyd. Warszawa 2016, Krótkie opisanie biegu robót około nowego kodexu karnego dla Cesarstwa Rosyjskiego, St. Petersburg 1846; *A. Krukowski*, Glosa do wyroku Izby Karnej z 14.6.1966 r., II KR 67/66, PiP 1967, z. 4–5; *R. Kubiak*, Zbieg kontratytu dozwolonego eksperymentu z innymi okolicznościami wyłączającymi bezprawność, PiP 2002, z. 11; *L. Kubicki*, Nowa kodyfikacja karna a Konstytucja RP, PiP 1998, z. 9–10; *tenże*, Przępstwa wojenne i przępstwa przeciwko ludzkości, w: System prawa karnego, t. IV. O przępstwach w szczególności, cz. 1 (pod red. *I. Andrejewa, L. Kubickiego, J. Waszczyńskiego*), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985; *tenże*, Przępstwo popełnione przez zaniechanie. Zagadnienia procesowe, Warszawa 1975; *L. Kubicki, B. Kunicka-Michalska*, Zasady odpowiedzialności karnej w prawie polskim w świetle międzynarodowych standardów praw człowieka, w: Standardy praw człowieka a polskie prawo karne (pod red. *J. Skupińskiego*), Warszawa 1995; *J. Kulesza*, w: Leksykon prawa karnego – część ogólna (pod red. *P. Daniluka*), Warszawa 2011; *tenże*, O pojmowaniu zaniechania w polskiej nauce prawa karnego, CzPKiNP 2007, Nr 2; *B. Kunicka-Michalska*, Z problematyki społecznej szkodliwości czynu, PPK 1998, Nr 18; *taż*, Zarys prawa karnego Hiszpanii, Warszawa 2009; *taż*, Zasada nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege w projekcie Kodeksu karnego w świetle norm międzynarodowych, w: Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka (pod red. *S. Waltosia*), Kraków 1993; *taż*, Zasady odpowiedzialności karnej. Art. 1 § 1 i 2, art. 3–7 KK. Komentarz, Warszawa 2006; *A. Kustra*, Kolizje norm konstytucyjnych i wspólnotowych w ujęciu teoretycznoprawnym, EPS 2007, Nr 5; *K. Kühl*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, München

2005; *J. Lachowski*, Przejawy obiektywizacji odpowiedzialności karnej w KK z 1997 r., SP 2006, Nr 1; *S. Lamb*, Nullum Crimen, Nulla Poena Sine Lege in International Criminal Law, w: The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary (pod red. *A. Cassese, P. Gaeta, J.W.D.R. Jones*), Oxford 2002; *E.-J. Lampe*, Gedanken zum materiellen Straftatbegriff, w: Festschrift für Rudolf Schmitt zum 70. Geburtstag (pod red. *K. Geppert, J. Bohnert, R. Rengier*), Tübingen 1992; *D.J. Lanham*, w: Larssonneur Revisited, Criminal Law Review 1976; *J. Languier*, Droit penal general, Paris 1993; *L. Lernell*, Wykład prawa karnego. Część ogólna, t. I, Warszawa 1969; *tenże*, Zagadnienia związku przyczynowego w prawie karnym, Warszawa 1962; *G. Levasseur, A. Chavanne, J. Montreuil, B. Bouloc*, Droit penal general et procedure penale, Paris 1996; *F. v. Liszt*, Lehrbuch des Deutschen Strafrechts, Berlin 1912; *A. Lityński*, Od Rzeczypospolitej szlacheckiej do Rzeczypospolitej ludowej. Studia z dziejów prawa karnego, Tychy 2005; *M. Luzón Domingo*, Tratado de la culpabilidad y de culpa penal, 1960; *G. Łabuda*, O kształcie norm charakteryzujących bezprawność i karalność przestępstw narażenia na niebezpieczeństwo, w: Nowa kodyfikacja prawa karnego, t. XV (pod red. *L. Boguni*), Wrocław 2004; *T. Maciejewski*, w: System Pr. Kar., t. 2, 2011; *J. Majewski*, Czy znamię podmiotowe (subiektywne) jest jedną z cech konstytutywnych kontraktupy?, w: *J. Majewski, P. Kardas*, O dwóch znaczeniach winy w prawie karnym, PiP 1993, z. 10; *tenże*, Materialny element przestępstwa w projekcie kodeksu karnego, PS 1996, Nr 6; *tenże*, Prawnokarne przypisywanie skutku przy zaniechaniu. Zagadnienia węzłowe, Kraków 1997; *tenże*, Przyczynek do koncepcji niebezpieczeństwa w prawie karnym, RPEiS 2004, Nr 2; *Makarewicz*, Komentarz KK, 1932; *tenże*, Polskie prawo karne. Część ogólna, Lwów–Warszawa 1919; *tenże*, Prawo karne; *tenże*, Protokoły Komisji Kodyfikacyjnej RP. Wydział Karny. Prawo materialne, t. I, z. 1; *tenże*, Wykładnia kodeksu karnego, GSW 1934, Nr 10; *W. Makowski*, w: Kodeks karny obowiązujący tymczasowo w Rzeczypospolitej Polskiej na ziemiach b. zaboru rosyjskiego, oprac. *W. Makowski*, Warszawa 1921; *tenże*, Prawo karne. Część ogólna, Warszawa 1924; *A. Marek*, Materialna definicja przestępstwa w związku z projektem kodeksu karnego PRL, NP 1969, Nr 1; *tenże*, Prawo karne, 2007, 2011; *tenże*, Stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu jako podstawa umorzenia postępowania karnego, Toruń 1970; *tenże*, Ujęcie winy w prawie karnym jako problem kodyfikacyjny, w: W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci prof. A. Wąska, Lublin 2005; *E.A. Martin*, A Dictionary of Law, Oxford New York 1997; *R. Maurach, H. Zipf*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, t. 1, Heidelberg 1992; *W. Mąciór*, Czyn ludzki i jego znaczenie w prawie karnym, Warszawa 1990; *tenże*, O finalizmie w prawie karnym, PiP 1971, z. 6; *tenże*, Stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu jako priorytetowa dyrektywa sądowego wymiaru kary, PiP 1973, z. 12; *K. Modzelewski*, Barbarzyńska Europa, Warszawa 2004; *W. Mossakowski*, Miejsce crimen w systemie rzymskich duo libri terribile, w: O prawie i jego dziejach księgi dwie. Księga I. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolate pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin, red. zb., Białystok–Katowice 2010; *B. Namysłowska-Gabrysiak*, w: *Królikowski, Zawłocki*, Komentarz KK, część ogólna, t. 1, 2011; *J. Niekrasz*, Konfrontacja naukowego pojęcia przyczynowości z przyczynowością stosowaną w prawie karnym, Pal. 1976, Nr 7; *W. Odrowąż-Sypniewski*, Funkcja kontrolna Sejmu na tle zagadnienia rozdziału władzy publicznej i zasady nadrzędności Konstytucji, PS 2008, Nr 3; *tenże*, Odpowiedzialność konstytucyjna członków organów kolegialnych, w: Postępowanie przed Komisją Odpowiedzialności Konstytucyjnej. Zagadnienia systemowe (pod red. *M. Królikowskiego, W. Odrowąża-Sypniewskiego*), Warszawa 2007; Okoliczności wyłączające bezprawność czynu (pod red. *J. Majewskiego*), Toruń 2008; *J. Oniszczyk*, Filozofia i teoria prawa, Warszawa 2008; *A. Opar*, Filozoficzno-metodologiczne aspekty teorii negatywnych znamion czynu przestępnego, CzPKiNP 2006, Nr 2; *D. Ormerod*, Criminal Law, Oxford 2008; *K. Paprzycka*, Uwagi o W. Patryasa koncepcji zaniechania, RPEiS 1995, Nr 3; *W. Patryas*, Interpretacja karnistyczna. Studium metodologiczne, Poznań 1988; *tenże*, Zaniechanie. Próba analizy metodologicznej, Poznań 1993; *A. Peczenik*, Wartość naukowa dogmatyki prawa, ZNUJ 1966, Nr 137; *L. Peiper*, Komentarz do kodeksu karnego, Kraków 1933; Piąta Księga Mojżeszowa Starego Testamentu (5, 1 i nast. oraz 28, 15 i nast.), datowana na ok. VII w. p.n.e.; *M. Piech*,

O dwóch znaczeniach czynu w kodeksie karnym, Prok. i Pr. 2009, Nr 6; *T. Pietrzykowski*, Wsteczne działanie prawa i jego zakaz, Kraków 2004; *E. Plebanek*, Materialne okrelenie przestępstwa, Warszawa 2009; *St. Pławski*, Prawo karne (w zarysie). Część I, Warszawa 1965; *S. Płaza*, Historia prawa w Polsce na tle porównawczym. Część I: X–XVIII w., Kraków 1997; *L. Pohl*, Prawo karne. Wykład części ogólnej, Warszawa 2012; *tenże*, Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym, Poznań 2007; *S. Pomorski*, Amerykańskie common law a zasada nullum crimen sine lege, Warszawa 1969; *J. Potulski*, Ocena stopnia społecznej szkodliwosci czynu jako sposób realizacji zasady subsydiarnosci prawa karnego, GSP-Prz.Orz. 2005, Nr 3; Prawo karne. Część ogólna (pod red. *Cz. Gofronia*), Lublin 1976; Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna (pod red. *M. Bojarskiego*), Warszawa 2004; *G. Quintero Olivares*, Parte General del Derecho Penal, Aranzadi 2015; *J. Rawls*, Teoria sprawiedliwosci, Warszawa 2009; *G. Rejman*, Teorie i formy winy w prawie karnym, Warszawa 1980; *taż*, Wina w konstrukcji kodeksu karnego z 1997 roku, w: Prawo wczoraj i dzis. Studia dedykowane Profesor Katarzynie Sójce-Zielińskiej, Warszawa 2000; Regulae Iuris. Lacińskie inskrypcje na kolumnach Sądu Najwyzszego Rzeczypospolitej Polskiej (pod red. *W. Wołodkiewicza*), Warszawa 2006; *O.F. Robinson*, The Criminal Law of Ancient Rome, Duckworth 1995; *M. Rodzynkiewicz*, Kilka uwag o relacyjnym ujeciu winy w prawie karnym, RPEiS 2001, Nr 4; *tenże*, Modelowanie pojec w prawie karnym, Kraków 1998; *C. Roxin*, Franz von Liszt und die kriminalpolitische Konzeption des Alternativentwurfs, ZStW 1969, Nr 3; *tenże*, Problematyka obiektywnego przypisania, w: Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym (pod red. *T. Kaczmarka*), Wrocław 1990; *tenże*, Strafrecht Allgemeiner Teil. Bd. I, München; *S. Salmonowicz*, Prawo karne oswieconego absolutyzmu. Z dziejów kodyfikacji karnych przełomu XVIII/XIX w., Toruń 1966; *P. Salvage*, Droit penal general, Grenoble 1994; *F.R. Sampson, J. Herrmann*, Criminal Law, London 1994; *R. Sarkowicz*, Wyrażanie przyczynowosci w tekście prawnym, Kraków 1989; *E. Schmidhäuser*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, Tübingen 1982; *A. Schopenhauer*, Świat jako wola i przedstawienie. Tom I, przeł. *J. Gawarewicz*, Warszawa 2009; *W. Skrzydło*, Komentarz do art. 42 Konstytucji RP, Komentarz on-line, Kraków 2002; Słownik socjologii i nauk społecznych (pod red. *G. Marshalla*), Warszawa 2006 (red. wydania polskiego – *M. Tabin*); Słownik Staropolski PAN, t. VII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973–1977; Słownik współczesnego języka polskiego, t. 2 (pod red. *B. Dunaja*), Warszawa 2000; *C. Sońta*, Wina w KK na tle teorii winy, w: Gaudium in litteris est. Księga jubileuszowa ofiarowana profesor Genowefie Rejman (pod red. *L. Gardockiego, M. Królikowskiego, A. Walczak-Zochowskiej*), Warszawa 2005; *tenże*, Wybrane zagadnienia granic wykładni w prawie karnym w świetle zasady nullum crimen sine lege, WPP 2004, Nr 4; *K. Sójka-Zielińska*, Historia prawa, Warszawa 1995; *A. Spotowski*, Funkcja niebezpieczeństwa w prawie karnym, Warszawa 1990; *R.A. Stefański*, Prawo karne materialne. Część ogólna, Warszawa 2008; *S. Stomma*, Fikcja winy, PiP 1947, z. 10; *tenże*, Wina i związek przyczynowy w rozwoju prawa karnego, Wilno 1938; *B. Sygit*, Historia prawa kryminalnego, Toruń 2007; *tenże*, Zbrodnia jako kategoria przestępstwa, Toruń 2005; *R. Szafarz*, Skuteczność norm prawa międzynarodowego w świetle nowej Konstytucji, PiP 1998, z. 1; *M. Szerer*, Karanie a humanizm, Warszawa 1964; *tenże*, Kultura i prawo, Warszawa 1981; *A. Swarc*, Wyłączenie odpowiedzialności karnej za wypadki sportowe, w: Okolicznosci wyłączające bezprawność czynu (pod red. *J. Majewskiego*), Toruń 2008; *tenże*, Zgoda pokrzywdzonego jako podstawa wyłączenia odpowiedzialności karnej za wypadki w sporcie, Poznań 1975; *M. Swarc-Kuczer*, Harmonizacja znamion przestępstw i kar w Traktacie z Lizbony, EPS 2009, Nr 5; *S. Śliwiński*, Kodeksu karzącego dla Królestwa Polskiego (z 1818 r.), Warszawa 1958; *tenże*, Prawo karne, 1946, 1979; *Świda*, Prawo karne, 1986; *tenże*, Prawo karne. Część ogólna, Warszawa 1970; *M. Tonry, R.S. Frase*, Sentencing and Sanctions in Western Countries, Oxford 2001; *H. Tröndle, T. Fischer*, Strafgesetzbuch und Nebengesetze, München 2004; *L. Tyszkiewicz*, O definicji przestępstwa, jej strukturze i elementach, Prob.PK 1995, Nr 21; *tenże*, Problem istoty winy w projekcie kodeksu karnego z 1994 roku (uwagi krytyczne i wnioski de lege ferenda), PiP 1995, z. 3; *W. Uruszczak*, Historia państwa i prawa polskiego, t. I (966–1795), Warszawa 2010; *J. Warylewski*, Polskie prawo karne. Część ogólna, Warsza-

wa 2009; *tenże*, Prawo karne, 2009; *tenże*, Społeczna szkodliwość czynu w nowym kodeksie karnym – próba określenia, PS 1998, Nr 7–8; *tenże*, Zasada ustawowej określoności przesłanek odpowiedzialności karnej a kontratyby pozaustawowe, w: Okoliczności wyłączające bezprawność czynu (pod red. *J. Majewskiego*), Toruń 2008; *J. Waszczyński*, Wina a prewencyjny aspekt karania, w: Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały (pod red. *A. Zolla*), Kraków 1994; *tenże*, Zbrodnie przeciw ludzkości. Narodziny pojęcia, Pal. 1986, Nr 10–11; *A. Wąsek*, Rzut oka komparatysty na przepis art. 1 § 1–3 KK, w: *D. Słowikowska, L. Sobolczyk*, Polska lat dziewięćdziesiątych. Przemiany państwa i prawa, t. I, Lublin 1999; *H. Welzel*, Das deutsche Strafrecht, Berlin 1969; Wilkierz Królewskiego Miasta Tczewa z 1599 roku (pod red. *T. Maciejewskiego*), Gdańsk 1994; *P. Wiliński*, Konstytucyjna zasada nulla poena sine lege a instytucja exequatur, w: Aktualne problemy prawa karnego. Księga Pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarcza, Poznań 2009; *G. Williams*, Criminal Law: The General Part, 1961; *tenże*, The Definition of Crime, CLP 1955; *M. Winawer*, Najdawniejsze prawo zwyczajowe polskie, Warszawa 1900; *W. Witkowski*, w: System Pr. Kar. t. 2, 2011; *W. Witwicki* (przeł.), Platon, Państwo, Prawa (VII Książ), Kęty 1999; *B. Wojciechowski*, Interkulturowe prawo karne. Filozoficzne podstawy karania w wielokulturowych społeczeństwach demokratycznych, Toruń 2009; *K. Wojtyczek*, Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP, Kraków 1999; *tenże*, Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania, w: Racjonalna reforma prawa karnego (pod red. *A. Zolla*), Warszawa 2001; *W. Wolter*, Błędne koło problematyki przyczynowości w teorii i praktyce prawa karnego, PiP 1964, z. 4; *tenże*, Glosa do orz. SN z 9.1.1958 r., III CR 1112/57, PiP 1959, z. 7; *tenże*, Klauzule normatywne w przepisach karnych, KSP 1969, z. 3–4; *tenże*, Nauka; *tenże*, Nauka o przestępcstwie. Analiza prawnicza na podstawie przepisów części ogólnej kodeksu karnego z 1969 r., Warszawa 1973; *tenże*, O czynie jako działaniu i zaniechaniu przestępnym, PiP 1956, z. 5–6; *tenże*, O stopniowaniu społecznego niebezpieczeństwa czynu karalnego, KSP 1970, Nr 3; *tenże*, Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego. Część ogólna. I. Ustawa karna i przestępcstwo, Warszawa 1947; *tenże*, W obronie metody, PiP 1975, z. 8–9; *tenże*, Zarys, cz. ogólna, t. I; *W. Wróbel*, O domniemaniach w zakresie przesłanek odpowiedzialności karnej, Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej 2006, Nr 96; *tenże*, Pojęcie dobra prawnego w wykładni przepisów prawa karnego, w: Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa Prof. A.J. Szwarcza, Poznań 2009; *tenże*, Relacyjne i wartościujące ujęcie bezprawności w prawie karnym, PPK 1993, Nr 8; *tenże*, Struktura normatywna przepisu prawa karnego, RPEiS 1993, Nr 3; *tenże*, Wina i zawinienie a strona podmiotowa czynu zabronionego, czyli o potrzebie posługiwania się w prawie karnym pojęciem winy umyślnej i winy nieumyślnej, w: Przepięstwo – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka (pod red. *J. Giezka*), Kraków 2006; *tenże*, Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym, Kraków 2003; *W. Wróbel, A. Zoll*, Polskie prawo karne. Część ogólna, Kraków 2010; *B. Wróblewski*, Wstęp do polityki kryminalnej, Wilno 1922; *J. Wróblewski*, Rozumienie prawa i jego wykładnia, Wrocław 1990; *tenże*, Sądowe stosowanie prawa, Warszawa 1988; *J. Wyrembak*, Bezprawność jako sprzeczność czynu sprawcy z normą prawną, WPP 2007, Nr 3; *tenże*, Ogólna definicja przestępcstwa a opis jego materialnej treści, PiP 1993, z. 4; *tenże*, Zasada nullum crimen sine lege a wykładnia prawa (ze szczególnym uwzględnieniem pozycji metody językowej), PS 2009, Nr 1–2; *tenże*, Zasadnicza wykładnia znamion przestępcstw. Pozycja metody językowej oraz rezultatów jej użycia, Warszawa 2009; *tenże*, Zasadnicza wykładnia znamion ustawowych przestępcstwa, w: Teoria i praktyka wykładni prawa (pod red. *P. Winczorka*), Warszawa 2005; *S. Zabłocki*, Zagadnienie przypisywalności skutku w najnowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego, w: Podstawy odpowiedzialności karnej za przestępcstwo skutkowe (pod red. *J. Majewskiego*), KPPubl. 2004, Nr 4; *R. Zawłocki*, Glosa do uchwały SN z 26.11.2003 r., I KZP 32/03, MoP 2004, Nr 14; *tenże*, Kryminalizacja obrotu gospodarczego w Polsce, w: Zagadnienia współczesnej polityki kryminalnej (pod red. *T. Dukiet-Nagórskiej*), Bielsko-Biała 2006; *tenże*, O metodzie interpretacji przepisów prawa karnego, RPEiS 2004, Nr 4; *tenże*, Pojęcie i funkcje społecz-

nej szkodliwości czynu w prawie karnym, Warszawa 2007; *tenże*, Prawo karne gospodarcze, Warszawa 2007; *tenże*, Wprowadzenie do Kodeksu karnego, Warszawa 2012; *A. Zębik*, Czyn jako zachowanie się celowe a problematyka winy, PiP 1970, z. 2; *M. Zieliński*, Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki, Warszawa 2008; *J. Zientek*, Karygodność i wina jako przesłanki odpowiedzialności w nowym kodeksie karnym, Prok. i Pr. 1998, Nr 6; *tenże*, Rola stopnia społecznej szkodliwości czynu w nowym kodeksie karnym, Prok. i Pr. 1998, Nr 9; *H. Zipf*, Kriminologischer und strafrechtlicher Verbrechensbegriff, MDR 1969, Nr 11; *Zoll*, Komentarz KK, część ogólna, t. I, 2007; *tenże*, Kontratypy a okoliczności wyłączające bezprawność czynu, w: Okoliczności wyłączające bezprawność czynu (pod red. *J. Majewskiego*), Toruń 2008; *tenże*, Materialne określenie przestępstwa, Prok. i Pr. 1997, Nr 2; *tenże*, Nowa kodyfikacja karna w świetle Konstytucji, CzPKiNP 1997, Nr 2; *tenże*, Materialnoprawna problematyka warunkowego umorzenia postępowania karnego, ZNUJ PP 1973, z. 62; *tenże*, Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Zasady odpowiedzialności karnej, Warszawa 1998; *tenże*, O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego, KSP 1990, Nr 23; *tenże*, O wartościowaniu czynu w prawie karnym (Uwagi na marginesie artykułu prof. I. Andrejewa o pojęciu winy), PiP 1983, Nr 4; *tenże*, Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Zagadnienia ogólne, Warszawa 1982; *tenże*, „Pozaustawowe” okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną w świetle konstytucyjnej zasady podziału władzy, w: W kręgu teorii i praktyki prawa, Lublin 2005; *tenże*, Stosunek kontratypów do ustawowej określoności czynu, PiP 1975, z. 4; *tenże*, w: Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim i niemieckim prawie karnym (pod red. *T. Kaczmarska*), Wrocław 1990; *tenże*, W sprawie kontratypów (polemika), PiP 2009, z. 4; *tenże*, Zasady prawa karnego w projekcie konstytucji, PiP 1997, z. 3; *tenże*, Znaczenie konstytucyjnej zasady podziału władzy dla prawa karnego materialnego, RPEiS 2006, Nr 2; *tenże*, w: *Buchala*, Komentarz KK, część ogólna, 1990; *tenże*, w: *Buchala*, *Zoll*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 1, 1998; *Н.И. Ветров, Ю.И. Ляпунов*, Уголовное Право. Часть общаая. Часть особенная, Москва 2001; *Ю.И. Ляпунов*, Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права, Москва 1989.

Literatura do § 2: *Andrejew*, Prawo karne, 1989, *Andrejew, Świda, Wolter*, KK z komentarzem, 1973, *Bafia, Mioduski, Siewierski*, Komentarz KK, 1971, 1973; *Bojarski*, Komentarz KK, 2012; *Bojarski, Giezek, Sienkiewicz*, Prawo karne, 2010; *T. Bojarski, K. Nazar-Gutowska, A. Nowosad, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, A. Sośnicka, M. Szwarczyk, D. Firkowski*, Problemy reformy postępowania w sprawach nieletnich, Lublin 2008; *T. Bojarski, E. Skrętowicz*, Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz, Warszawa 2011; *Buchala*, Prawo karne, 1989; *M. Cieślak*, Od represji do opieki (rzut oka na ewolucję zasad odpowiedzialności nieletnich), Pal. 1973, Nr 1; *M. Czyżak*, Sprawstwo polecające w zorganizowanej strukturze przestępczej, Prok. i Pr. 2004, Nr 6; *K. Daszkiewicz*, Kodeks karny z 1997 r. Uwagi krytyczne, Gdańska 2001; *R. Dębski*, Jeszcze o tzw. sprawstwie wykonawczym (kierowniczym i polecającym), w: Przestępstwo – Kara – Polityka kryminalna. Księga Jubileuszowa z okazji 70. urodzin Profesora Tomasza Kaczmarska (pod red. *J. Giezka*), Warszawa 2006; *tenże*, O odpowiedzialności karnej osób prawnych (podmiotów kolektywnych), SPE 1997, t. 55; *tenże*, Współdziałanie przy przestępstwie indywidualnym w ujęciu nowego kodeksu karnego, PiP 2002, z. 6; *M. Filar*, Formy stadialne i postacie zjawiskowe popełnienia przestępstwa. Materiały III Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego (pod red. *J. Majewskiego*), Toruń 2007; *tenże*, Poczytalność sprawcy odurzonego alkoholem w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego, Warszawa 1969; *tenże*, Węzłowe problemy odpowiedzialności podmiotów zbiorowych na gruncie ustawy z 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, w: Przestępstwo – Kara – Polityka kryminalna. Księga Jubileuszowa z okazji 70. urodzin Profesora Tomasza Kaczmarska (pod red. *J. Giezka*), Warszawa 2006; *A. Gaberle*, w: *A. Gaberle, M. Korcyl-Wolska*, Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, Gdańsk 2002; *Gardocki*, Prawo karne, 2015; *J. Giezek*, „Sprawstwo” polecające – między kierowaniem czynem zabronionym a nakłanianiem do jego popełnienia, w: Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej

(pod red. V. Konarskiej-Wrzosek, J. Lachowskiego, J. Wójcikiewicza), Warszawa 2010; R. Giętowski, Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym, Warszawa 2007; P. Górecki, S. Stachowiak, Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz, Warszawa 2007; O. Górniok, Cel i skutki zamierzone ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione, w: Przestępstwo – Kara – Polityka kryminalna; *taż*, Przestępczość przedsiębiorstw i karanie ich sprawców, Warszawa 1995; K. Gromek, Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, Warszawa 2004; A. Grześkowiak, Postępowanie w sprawach nieletnich (Polskie prawo nieletnich), Toruń 1986; K. Grześkowiak, A. Krukowski, W. Patulski, E. Warzocha, Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz, Warszawa 1991; System Pr. Kar, t. 5, 2017; T. Kaczmarek, Sporne problemy odpowiedzialności karnej ekstraneusa za współsprawstwo do przestępstw indywidualnych, w: Nauka wobec prawdy sądowej. Księga Pamiątkowa poświęcona Profesorowi Zdzisławowi Kegłowi, Wrocław 2005; *tenże*, Spory wokół charakteru odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw popełnionych w warunkach zawinionej niepoczytalności, PiP 2004, Nr 1; M. Kalitowski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, Kodeks karny. Komentarz, Gdańsk 1999; P. Kardas, Sprawstwo kierownicze i polecające – wykonawcze czy niewykonawcze postaci sprawstwa?, PS 2006, Nr 5; *tenże*, Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie, Kraków 2001; *tenże*, w: Zoll, Komentarz KK, cz. ogólna, t. I, 2007; M. Klepner, Sprawstwo polecające, Prok. i Pr. 2002, Nr 1; V. Konarska-Wrzosek, Ochrona dziecka w polskim prawie karnym, Toruń 1999; *taż*, Ochrona nieletnich przed demoralizacją i przestępczością w świetle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, PiP 1999, z. 5; *taż*, Polski system postępowania z nieletnimi, ZNWSHE. Nauki Administracyjno-Prawne 2004, t. XIV; *taż*, Popełnienie czynu karalnego w nieletniości a możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej i jej czasowe ograniczenia, w: Czas i jego znaczenie w prawie karnym (pod red. J. Warylewskiego), Gdańsk 2010; *taż*, Postępowanie mediacyjne w sprawach nieletnich, PS 2000, Nr 4; *taż*, Prawny system postępowania z nieletnimi, Warszawa 2013; *taż*, Projektowane zmiany w zakresie postępowania z nieletnimi w Polsce, PiP 2011, z. 4; M. Korcyl-Wolska, Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce, Kraków 2001; *taż*, Postępowanie w sprawach nieletnich, Warszawa 2008; A. Kordik, Warunkowe zawieszenie wykonania kary w systemie środków probacyjnych i jego efektywność, Wrocław 1998; A. Kowalczyk, Obowiązek opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, Prok. i Pr. 2009, Nr 7–8; B. Kowalska-Ehrlich, Młodzież nieprzystosowana społecznie a prawo, Warszawa 1988; T. Koziol, Warunkowe umorzenie postępowania karnego, Warszawa 2009; R. Krajewski, Zakaz wykonywania zawodu oraz zajmowania stanowisk związanych z wychowaniem, edukacją, leczeniem małoletnich lub z opieką nad nimi w związku z popełnieniem przestępstwa przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na ich szkodę, Jur. 2009, Nr 7; Królikowski, Zawlocki, Komentarz KK, cz. ogólna, 2017; *ciż*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. II, 2011; E. Kunze, Przygotowanie przestępstwa w ujęciu polskiego prawa karnego, Poznań 1991; A. Kwieciński, Lecznicze środki zabezpieczające w polskim prawie karnym i praktyka ich wykonywania, Wrocław 2009; J. Lachowski, Pozbawienie praw publicznych, Prok. i Pr. 2003, Nr 10; *tenże*, Warunkowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności, Warszawa 2010; S. Lelental, Warunkowe przedterminowe zwolnienie, w: Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego (pod red. T. Szymanowskiego), Warszawa 2009; Lernell, Wykład; A. Liszewska, Podżeganie i pomocnictwo a usiłowanie, PiP 2000, z. 6; *taż*, Współdziałanie przestępne w polskim prawie karnym, Analiza dogmatyczna, Łódź 2004; K. Łuczak, Zakaz prowadzenia pojazdów jako środek polityki karnej, Wrocław 2005; *tenże*, Prawo karne, 2011; *tenże*, Problem odpowiedzialności karnej przedsiębiorstw, Prok. i Pr. 1995, Nr 5; System Pr. Kar, t. 6, 2016; Marek, Komentarz KK, 2006; M. Melezini, A. Sakowicz, Zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi jako nowy środek karny, Archiwum Kryminologii 2009, t. XXIX–XXX; K. Mioduski, w: Komentarz KK, Warszawa 1977; A. Mogilnicki, Dziecko i przestępstwo, Warszawa 1925; B. Namysłowska-Gabrysiak, Odpowiedzialność karna osób prawnych, Warszawa 2003; B. Nita, Model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, PiP 2003, Nr 6; Ł. Pohl, Prawo karne. Wykład części ogólnej,

Warszawa 2015; *tenże*, Istota pomocnictwa w kodeksie karnym z 6.VI.1997 r., RPEiS 2000, z. 2; *tenże*, O (nie)możliwości pociągnięcia osoby nieletniej do odpowiedzialności karnej za tzw. niewykonawcze formy współdziałania przestępnego na gruncie kodeksu karnego z 1997 r., w: *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej* (pod red. *V. Konarskiej-Wrzesek, J. Lachowskiego, J. Wójcikiewicza*), Warszawa 2010; *tenże*, Pomocnictwo a inne zjawiskowe formy popelnienia czynu zabronionego (kryteria różnicujące), Prok. i Pr. 2001, Nr 6; *tenże*, Prawo karne. Wykład części ogólnej, Warszawa 2012; *tenże*, Sprawstwo zleceniodawcze jako nowa forma zjawiskowa czynu zabronionego. Uwagi na tle projektu zmian kodeksu karnego, RPEiS 2007, Nr 3; Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna (pod red. *M. Bojarskiego*), Warszawa 2010; *G. Rdzanek-Piwowar*, Nieletniość i jej granice, Warszawa 1993; *Rejman*, Komentarz KK; *taż*, Odpowiedzialność karna osób prawnych, PPK 1994, Nr 11; *taż*, Przygotowanie a usiłowanie, PiP 1961, z. 4–5; *taż*, Usiłowanie przestęstwa w polskim prawie karnym, Warszawa 1965; Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1998, Warszawa 1999; *Z. Sienkiewicz*, System sądowych środków wobec nieletnich w prawie polskim, Wrocław 1989; *W. Sieracki*, Sprawstwo kierownicze na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego, WPP 1977, Nr 4; *J. Skupiński*, Warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności, w: Alternatywy pozbawienia wolności w polityce karnej (pod red. *J. Jakubowskiej-Hara, J. Skupińskiego*), Warszawa 2009; *B. Stańdo-Kawecka*, Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności, Warszawa 2007; *R.A. Stefański*, Środek karny zakazu prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi, Prok. i Pr. 2007, Nr 7–8; *tenże*, Środek karny zakazu wstępu na imprezy masowe w świetle projektu noweli do kodeksu karnego, WPP 2007, Nr 3; *tenże*, Zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych, WPP 2010, Nr 2; *A. Strzembosz*, Postępowanie w sprawach nieletnich w prawie polskim, Lublin 1984; *tenże*, System sądowych środków ochrony dzieci i młodzieży przed niedostosowaniem społecznym, Lublin 1985; *M. Szczepaniec*, Sprawstwo polecające a sprawstwo kierownicze. Problemy z rozgraniczeniem, Pał. 2007, Nr 11–12; *D. Szeleszczuk*, Treść środka karnego pozbawienia praw publicznych, PAK 2005, Nr 4; *J. Szumski*, Kara ograniczenia wolności w nowym kodeksie karnym, Prok. i Pr. 1997, Nr 10; *Świada*, Prawo karne, 1989; *M. Tarnawski*, Problem winy niepoczytalnego i o poczytalności umniejszonej odurzonych alkoholem lub innymi środkami odurzającymi, RPEiS 1975, z. 2; *Wąsek*, Komentarz KK, t. I; *A. Wilkowska-Plóciennik*, Postępowanie w sprawach nieletnich, Warszawa 2011; *W. Wróbel, A. Zoll*, Polskie prawo karne. Część ogólna, Kraków 2010; *J. Zagórski*, Prawnmaterialne podstawy stosowania kary ograniczenia wolności oraz pracy społecznie użytecznej, PiP 2004, z. 1; *A. Zoll*, Odpowiedzialność kierującego wykonaniem czynu zabronionego przez inną osobę, PiP 1970, z. 7; *tenże*, w: *Buchala, Zoll*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 1, 1998.

Literatura do § 3: *K. Ajdukiewicz*, Logika pragmatyczna, Warszawa 1965; *I. Andrejew*, O dystans do tzw. finale Handlungslehre, Państwo i Prawo 1972, Nr 6; *tenże*, O pojęciu czynu w prawie karnym, SF 1985, Nr 2–3; *tenże*, Prawo karne, 1989; *tenże*, Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestęstw, Warszawa 1978; *E. Beling*, Grundzüge des Strafrechts, Tübingen 1925; *K. Binding*, Handbuch des Strafrechts, t. I, 1885; *K. Buchala*, Bezprawność przestęstw nieumyślnych oraz wyłączające ją dozwolone ryzyko, Warszawa 1971; *tenże*, Prawo karne, 1980; *Buchala, Zoll*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 1, 1998; *Cieślak*, Polskie prawo karne, 2011; *K. Daszkiewicz*, Przestęstwo z premedytacją, Warszawa 1968; *K. Daszkiewicz, S. Sołtyński, Z. Ziemiński*, Trójgłos o prawniczym pojęciu czynu, SP 1971, Nr 29; *I. Dąbska*, Dwa studia z teorii poznania naukowego, Toruń 1962; *Gardocki*, Prawo karne, 2008; *J. Giezek, T. Kaczmarek*, Przestęstwo z niedbalstwa jako wynik deficytu informacji, w: *T. Kaczmarek*, Rozważania o przestępcstwie i karze. Wybór prac z okresu 40-lecia naukowej twórczości, Warszawa 2006; *E. Grodziński*, Język, metafizyka, rzeczywistość, Warszawa 1969; *R. Ingarden*, Spór o istnienie świata, t. II, Warszawa 1961; *H. Jescheck*, Lehrbuch des Strafrechts, Berlin 1978; *Z. Jędrzejewski*, Bezprawność jako element przestępczości czynu. Studium na temat struktury przestępcstwa, Warszawa 2009; *T. Kaczmarek*, Finalizm w polskim prawie karnym jako problem metodologiczny

ny, PiP 1972, Nr 1; *tenże*, Metodologiczne aspekty sporów wokół pojęcia czynu w polskim prawie karnym, w: Rozważania o przępstwie i karze. Wybór prac z okresu 40-letniej naukowej twórczości, Warszawa 2006; *tenże*, Methodologische Aspekte des Streits um den Handlungsbe-griff im polnischen Strafrecht, w: Festschrift für K. H. Gössel zum 70. Geburtstag, Heidelberg 2002; *tenże*, O finalnej teorii winy na gruncie doktryny polskiej, PiP 1970, Nr 6; *tenże*, Spory wokół pojęcia czynu i ich znaczenie dla systemowego objaśniania struktury przępstwa, w: Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały (pod red. Z. Ćwiąkalskiego, M. Szewczyk, S. Waltosia, A. Zolla), Kraków 1994; *tenże*, Spory wokół przy-czynowości zaniechania i przypisywania jego skutku, w: Aktualne problemy prawa karnego. Księ-ga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca (pod red. Ł. Pohla), Poznań 2009; P. Kardas, Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym. Analiza teoretyczna, War-szawa 2011; J. Kmita, Z metodologicznych problemów interpretacji humanistycznej, Warszawa 1971; P. Konieczniak, Czyn jako podstawa odpowiedzialności karnej w prawie karnym, Kraków 2002; T. Kotarbiński, Czyn, w: T. Kotarbiński, Wybór pism, t. I. Myśli o działaniu, Warszawa 1957; *tenże*, Zagadnienie istoty sprawstwa, PiP 1971, Nr 3–4; Z. Krasnodębski, Rozumienie ludz-kiego zachowania. Rozważania o filozoficznych podstawach nauk humanistycznych i społecz-nych, Warszawa 1986; L. Kubicki, Przępstwo popelnione przez zaniechanie. Zagadnienia pod-stawowe, Warszawa 1976; F. v. Liszt, Lehrbuch des deutsche Strafrechts, Berlin 1898; J. Majewski, Prawnokarne przypisywanie skutku przy zaniechaniu. Zagadnienia węzłowe, Kra-ków 1997; Marek, Prawo karne, 2009; W. Mąciór, Czyn ludzki i jego znaczenie w prawie karnym, Warszawa 1990; *tenże*, O finalizmie w prawie karnym, PiP 1971, Nr 6; *tenże*, Relatywność nauki o przępstwie, PiP 1994, Nr 3; *tenże*, W związku z dyskusją na temat finalizmu, PiP 1972, Nr 5; E. Mezger, Strafrecht, ein Lehrbuch, Berlin–München 1949; L. Nowak, Próba metodologicznej charakterystyki prawoznawstwa, Poznań 1968; K. Paprzycka, Uwagi W. Patryasa o koncepcji za-niechania, RPEiS 1995, Nr 3; W. Patryas, Elementy logiki dla prawników, Poznań 2003; *tenże*, Interpretacja karnistyczna. Studium metodologiczne, Poznań 1988; *tenże*, Jeszcze w sprawie nor-my sankcjonowanej w prawie karnym, RPEiS 2006, Nr 4; *tenże*, Na polemikę dra Łukasza Pohla – odpowiedź, RPEiS 2006, Nr 4; *tenże*, „Norma sankcjonowana w prawie karnym ...” – kilka uwag do artykułu Łukasza Pohla, RPEiS 2006, Nr 1; *tenże*, Odpowiedź na „Uwagi W. Patryasa o koncepcji zaniechania”, RPEiS 1996, Nr 1; *tenże*, Uznawanie zdań, Warszawa–Poznań 1987; *tenże*, Zaniechanie. Próba analizy metodologicznej, Poznań 1993; J. Perzanowski, hasło: Zbiór, w: Mała encyklopedia logiki (pod red. W. Marciszewskiego), Wrocław—Warszawa–Kraków 1970; Ł. Pohl, Niezachowanie wymaganej ostrożności – znamię typu czynu zabronionego czy odrębny element w strukturze przępstwa?, w: Nieumyślność. Pokłosie VIII Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego (pod red. J. Majewskiego), Toruń 2012; *tenże*, Norma sankcjonowana w prawie karnym jako przykład normy prawnej nie będącej normą postępowania, RPEiS 2006, Nr 1; *tenże*, O niemożności wykonania nakazanego działania spowodowanej zachowaniem się zobowiązanego do działania (przyczynek do analizy zaniechania w prawie karnym), w: Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacje (pod red. W. Cieślaka, S. Steinborna), Warszawa 2013; *tenże*, O pojmowaniu i roli możliwości wykonania działania w dogmatycznie ujmowanej strukturze przępstwa, Opolskie Studia Administracyjno-Prawne 2016, z. 1; *tenże*, Podmiotowe znamiona czynu zabronionego w strukturze przępstwa, PiP 2006, Nr 2; *tenże*, Prawo karne. Wykład czę-ści ogólnej, Warszawa 2012; *tenże*, Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym. Zagad-nienia ogólne, Poznań 2007; *tenże*, Uwagi na marginesie dialogu z prof. Wojciechem Patryasem, RPEiS 2006, Nr 4; *tenże*, W odpowiedzi na uwagi prof. Wojciecha Patryasa o artykule Łukasza Pohla Norma sankcjonowana w prawie karnym jako przykład normy prawnej nie będącej normą postępowania, RPEiS 2006, Nr 4; Ł. Pohl, M. Zieliński, W sprawie rzetelności wiedzy o wykładni, RPEiS 2011, Nr 1; M. Poletyło, hasło: Stosunki zakresów, w: Mała encyklopedia logiki (pod red. W. Marciszewskiego), Wrocław–Warszawa–Kraków 1970; Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna (pod red. M. Bojarskiego), Warszawa 2004; G. Radbruch, Der Handlungsbe-griff in seiner Bedeutung für das Strafrechtssystem, 1904; H. Rajzman, O czynnie w kodeksie kar-

nym, w: Studia prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci prof. dra W. Świdy, Warszawa 1969; *M. Rodzyńkiewicz*, Modelowanie pojęć w prawie karnym, Kraków 1998; *tenże*, Pojęcie zaniechania a odpowiedzialność za przestępstwa popełnione przez zaniechanie w projekcie kodeksu karnego, PPK 1995, Nr 11; *R. Sarkowicz*, Akty mowy a czyny zabronione, PiP 1984, Nr 4; *W. Sauer*, Grundlagen des Strafrechts, 1921; *J. Ślupecki, L. Borkowski*, Elementy logiki matematycznej i teorii mnogości, Warszawa 1984; *A. Spotoski*, Pomijalny (pozorny) zbieg przepisów ustawy i przestępstw, Warszawa 1976; *W. Stróżewski*, Ontologia, Kraków 2004; *Świda*, Prawo karne, 1982; *M. Tarnawski*, Zagadnienia jedności i wielości przestępstw, Poznań 1977; *W. Tatarkiewicz*, Historia filozofii, t. III. Filozofia XIX wieku i współczesna, Warszawa 1988; *J. Warylewski*, Prawo karne. Część ogólna, Warszawa 2009; *A. Wąsek*, Recenzja książki J. Majewskiego „Prawnokarne przypisywanie skutku przy zaniechaniu. Zagadnienia węzłowe”, PiP 1999, Nr 3; *H. Welzel*, Das deutsche Strafrecht, Berlin 1956, 1965; *tenże*, Um die finale Handlungslehre, Berlin 1949; *K. Wojtyła*, Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne, Lublin 2000; *W. Wolter*, Czynniki psychiczne w istocie przestępstwa, Kraków 1924; *tenże*, Nauka o przestępstwie. Analiza prawnicza na podstawie przepisów części ogólnej kodeksu karnego z 1969 r., Warszawa 1976; *tenże*, O czynie jako działaniu lub zaniechaniu przestępnym, PiP 1956 Nr 5–6; *tenże*, Swoistość zaniechania jako czynu zabronionego, PiP 1982 Nr 8; *G.H.V. Wright*, Norm and Action, London 1963; *B. Wróblewski*, Przedmiot przestępstwa, zamachu i ochrony w prawie karnym, Wilno 1939; *A. Zębik*, Czyn jako zachowanie się celowe a problematyka winy, PiP 1970, Nr 2; *M. Zieliński*, Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki, Warszawa 2010; *Z. Ziemiński*, Analiza pojęcia czynu, Warszawa 1972; *tenże*, Logika praktyczna, Warszawa 1995; *Z. Ziemiński, M. Tarnawski*, O pojmowaniu zaniechania, PiP 1996 Nr 7; *C. Znamierowski*, Z rozmyślań teoretyka prawa, RPEiS 1929, Nr 2; *F. Zoll*, Karalność i karygodność czynu jako odrębne elementy struktury przestępstwa, w: Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym (pod red. *T. Kaczmarka*), Materiały Polsko-Niemieckiego Sympozjum Prawa Karnego, Karpacz, maj 1990, Wrocław 1990; *tenże*, Komentarz KK, cz. ogólna, 2012; *tenże*, O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego, Krakowski Studia Prawnicze, Rok XXIII – 1990; *tenże*, O wartościowaniu czynu w prawie karnym (Uwagi na marginesie artykułu prof. I. Andrejewa o pojęciu winy), PiP 1983, Nr 4; *tenże*, Okoliczności wyłączające bezprawność czynu (zagadnienia ogólne), Warszawa 1982.

Literatura do § 4: *I. Andrejew*, Istota czynu przestępnego w rozwoju nauki burżuazyjnej, Warszawa 1951; *tenże*, Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie, Warszawa 1988; *tenże*, Prawo karne, 1989; *tenże*, Społeczne niebezpieczeństwo, znamiona przestępstwa, wina – jako problemy kodyfikacji, NP 1955, Nr 7–8; *tenże*, Ustawowe znamiona przestępstwa, Warszawa 1959; *I. Andrejew, J. Sawicki*, Istota przestępstwa w Polsce Ludowej, Warszawa 1949; *ciż*, Społeczne niebezpieczeństwo i bezprawność, DPP 1950, Nr 3; *Cz. B.-J.*, Mój spór z żoną i nie tylko z żoną, PiZ 1959, Nr 19; *C. Beccaria*, O przestępstwach i karach, Warszawa 1959; *J. Bentham*, Wprowadzenie do zasady moralności (w przekładzie *B. Nawroczyńskiego*), Warszawa 1958; *K. Binding*, Die Normen, und ihre Übertretung, Bd. I, 1890; *tenże*, Handbuch des Strafrechts. Bd. I, Leipzig 1885; *tenże*, Strafrechtliche und strafprozessuale Abhandlungen, Bd. I, Monachium 1915; *J.M.F. Birnbaum*, Über das Erfordernis einer Rechtsverletzung zum Begriffe des Verbrechens, Archiv des Kriminalrechts, Neue Folge 1834; *T. Bojarski*, W sprawie funkcji art. 26. k.k., Pal. 1971, Nr 4; *E. Borkowska-Bagieńska*, Zbiór praw sądowych Andrzeja Zamoyskiego, Poznań 1986; *S. Borowski*, Kodeks Stanisława Augusta. Zbiór dokumentów, Warszawa 1938; *M. Brzeźnicki*, Umorzenie postępowania w trybie art. 49 k.p.k. w praktyce prokuratorskiej i sądowej w woj. katowickim w latach 1960–66, NP 1968, Nr 6; *K. Buchala*, Dyrektywy sądowego wymiaru kary, Warszawa 1964; *tenże*, Uzasadnienie wyroku w części dot. wymiaru kary, NP 1968, Nr 7–8; *D. Bunikowski*, Ingerencja prawa w sferę moralności w trudnych przypadkach, cz. 1 i 2 www.racjonalista.pl/kk.php; *tenże*, Podstawowe kontrowersje dotyczące ingerencji prawa w sferę moralności, Toruń 2010; *M. Buri*, Über der Begriff Gefahr und seine Anwendung auf den Versuch, Gerichtssaal, 1884, Bd. 40; *R. Busch*, Gefahr und Gefährdungsvorsatz, Leipzig 1897; *M. Cieślak*, Faktory przestępczości czynu w zwią-

ku z projektem K.K. z 1963, WPP 1963, Nr 3; *tenże*, Pojęcie niebezpieczeństwa w prawie karnym, ZNUJ 1956, Nr 1; R. *Citowicz*, Pojęcie dobra społecznego jako pozaprawny punkt odniesienia kryminalizacji. Dygresja o przedmiocie prawnokarnej ochrony, w: R. *Citowicz*, Prawnokarne aspekty ochrony życia człowieka a prawo do godnej śmierci, Warszawa 2006; T. *Cyprian*, Wina w projekcie kk, NP 1952, Nr 10; R. *Dębski*, Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie, Łódź 1995; A. v. *Dohna*, Die Rechtswidrigkeit als allggemeingültiges Merkmalstande strafbarer Handlung, Halle 1905; A. *Dziadzio*, Powszechna historia prawa, Warszawa 2009; S. *Estreicher*, Wykłady z historii ustroju państwa i prawa na zachodzie Europy, Kraków 2000; A. *Ettingera*, Zbrodniarz w świetle antropologii i psychologii, Warszawa 1924; J. *Feldman*, Kilka uwag o istocie przestępstwa w świetle materializmu dialektycznego, WPP 1949, Nr 4; *tenże*, Przyczynok do zagadnienia winy, WPP 1952, Nr 1; M. *Filar*, Co piszczy w prawie, Pal. 1995, Nr 5–6; *tenże*, Co piszczy w prawie. „Półprzepięstwa”, Pal. 1995, Nr 9–10; *tenże*, O niektórych ogólnych zasadach odpowiedzialności karnej w projekcie kodeksu karnego z sierpnia 1990 roku – polemizowanie, PiP 1991, Nr 4; A. *Finger*, Begriff der Gefahr und Gemeingefahr im Strafrecht, 1930; L.L. *Fuller*, Moralność prawa, Warszawa 1978; L. *Garlicki*, w: Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej. Komentarz (pod red. L. *Garlickiego*), Warszawa 2003; *tenże*, Przesłanki ograniczenia konstytucyjnych praw wolności, PiP 2001, Nr 10; *tenże*, Zagadnienia teorii kryminalizacji, Warszawa 1990; J. *Giezek*, w: *Bojarski, Giezek, Sienkiewicz*, Prawo karne, 2006; *tenże*, w: J. *Giezek, N. Kłaczynska, G. Labuda*, Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, Warszawa 2007; *tenże*, Kolidzja dóbr a prawnokarna ochrona wolności, w: Prawno karne aspekty wolności (pod red. M. *Mozgawy*), Kraków 2006; *tenże*, Przyczynowość oraz przypisanie skutku w prawie karnym, Wrocław 1994; *tenże*, Udział w zorganizowanej grupie przestępczej a odpowiedzialność karna na przedpolu naruszenia dobra prawnego, w: Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu, Lublin 2011; J. *Goldschmidt*, Der Notstand ein Schulproblem, Sonderrabdruck aus der Österreichischen Zeitschrift für Strafrecht, Heft 3–4, Jahrg. 1913; O. *Górnioł*, Znikome społeczne niebezpieczeństwo czynu jako podstawa sosowania art. 49 k.p.k., Wrocław 1968; D. *Gruszecka*, Pojęcie dobra prawnego w prawie karnym, w: Wrocławskie Studia Erazmiańskie. ZS I Wrocław 2008; *taż*, Tendencje prywatyzacji prawa karnego a ujmowanie społecznej szkodliwości jako podstawy kryminalizacji, w: Nowa kodyfikacja prawa karnego, t. XLIII (pod. red. J. *Giezka, D. Gruszeckiej, T. Kalisza*), Wrocław 2017; A. *Gubiński*, Socjalistyczna dyscyplina pracy w prawie karnym, Warszawa 1954; A. *Gubiński, J. Sawicki*, Analityczny przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego, PiP 1958, Nr 4; H.L.A. *Hart*, Das Unrecht und seine verschiedenen Formen, Gerichtsaał 1989, Nr 11, poz. 597; H.L.A. *Hart*, Pojęcie prawa, Warszawa 1998; W. *Hassemer*, Grundlinien einer personalen Rechtsgutlehre, w: W. *Hassemer*, Strafen im Rechtsstaat, Baden-Baden; *tenże*, Theorie und Soziologie des Verbrechens: Ansätze zu einer praxiorientierten Rechtsgutslehre, Frankfurt a. Main 1973; E. *Heinitz*, Zur Entwicklung der Lehre von dr materiellen Rechtswidrigkeit, Festschr. für Eb. Schmidt, 1961; H. *Henkel*, Der Gefahrbegriff im Strafrecht, Strafrechtliche Abhandlung, Heft 270, 1930; E. *Hertz*, Das Unrechts, 1880; R. *Hippel*, Lehrbuch des Strafrechts, Berlin 1932; H.J. *Hirsch*, W kwestii aktualnego stanu dyskusji o pojęciu dobra prawnego, RPEiS 2002, z. 1; K. *Iłkiewicz*, Znikome społeczne niebezpieczeństwo czynu w sprawach z oskarżenia prywatnego w świetle badań aktowych, PiP 1966, Nr 12; R.v *Ihering*, Der Zweck im Recht. Bd.I, Aufl. IV, Leipzig 1904; M. *Isajew*, Die kriminal – soziologische Schule als Kämpferin für die Interessen der herrschenden Klassen, Neue Zeit 1903–1904, Nr 47–48; J.M. *Iwaniec*, Kara celowa a sprawiedliwa, Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego, Koła naukowe 2002, Nr 1; G. *Jakobs*, Bürgerstrafrecht und Feindstrafrecht, w: You-hsiu Hsu (ed. Foudations and limits of Criminal Law and Criminal Procedure), An anthology in memory of Professor Fu-Tsen Hung, Taipei 2003; *tenże*, Kritik die Lehre vom Rechtsgüter, w: Strafrecht. Allgemeiner Teil, Berlin–New York 1983; Z. *Jędrzejewski*, Bezprawność jako element przestępczości czynu. Studium na temat struktury przestępstwa, Warszawa 2009; *tenże*, Pojęcie przestępstwa w doktrynie prawa karnego Niemiec hitlerowskich w ujęciu tzw.

szkoly kilońskiej. cz. I, IN 2011, Nr 2, cz. II, IN 2011, Nr 3; *T. Kaczmarek*, Der Begriff der gesellschaftlichen Gefährlichkeit der Tat im polnischen Strafrecht, ZStW 1976, Nr 4; *tenże*, Materialna istota przestępstwa i jego ustawowe znamiona, Wrocław 1968; *tenże*, Materialna treść przestępstwa jako problem kodyfikacyjny, w: Rozważania o prawie karnym, Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin Profesora Aleksandra Ratajczaka, Poznań 1999; *tenże*, Materialna treść przestępstwa jako problem kodyfikacyjny, w: Rozważania o przestępstwie i karze. Wybór prac z okresu 40-lecia naukowej twórczości, Warszawa 2006; *tenże*, Ogólne dyrektywy wymiaru kary w teorii i praktyce sądowej, Wrocław 1980; *tenże*, Prawo karne wobec moralności. Spory wokół moralnego i prawnego statusu płodu ludzkiego, w: Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora A. Gaberle, Warszawa 2007; *tenże*, Przeciw dyrektywie współmierności kary do stopnia społecznego niebezpieczeństwa czynu, GP 1981, Nr 10; *tenże*, Rozważania o przestępstwie i karze. Wybór prac z okresu 40-lecia naukowej twórczości. Kodeks, Warszawa 2006; *tenże*, Sędziowski wymiar kary w PRL świetle badań ankietowych, Ossolineum 1972; *tenże*, Społeczne niebezpieczeństwo czynu i jego bezprawność jako dwie cechy przestępstwa, Wrocław 1966; *tenże*, Spory wokół pojęcia winy, w: W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska, Lublin 2005; *tenże*, Stan polskiej dogmatyki prawa karnego w okresie zmian ustrojowych, PiP 2007, Nr 1; *tenże*, W sprawie nadmiernej represyjności polityki karnej, NP 1981, Nr 5; *tenże*, Z rozważań nad ekonomiczną teorią kary, CzPKiNP 2004, z. 2; *tenże*, Znaczenie osobowości sprawcy dla oceny stopnia społecznego niebezpieczeństwa czynu, PiP 1980, Nr 7; *H. Kelsen*, Czy sta teoria prawa. Metoda i pojęcia zasadnicze, Warszawa (bez daty); *tenże*, Podstawowe zagadnienia nauki prawa państwowego, t. 1, Wilno 1935, t. 2, Wilno 1936; *J. Klajnerman*, Prokuratura w orzecznictwie karno-administracyjnym, NP 1955, Nr 2–3; *J. Kochanowski*, Przeciwko pospiesznej kodyfikacji karnej, Pal. 1990, Nr 6; *A. Kozak*, Granice prawniczej władzy dyskrecjonalnej, Kolonia Limited, 2002; *M. Królikowski*, *R. Zawłocki*, Aksjologiczne i normatywne uwarunkowania odpowiedzialności karnej, w: *Królikowski*, *Zawłocki*, Komentarz KK, część ogólna, 2011, t. 1; *A. Krukowski*, Społeczna treść przestępstwa, Warszawa 1974; *tenże*, Społeczna treść przestępstwa. Studium z zakresu polityki kryminalnej, Warszawa 1973; *tenże*, Znikome społeczne niebezpieczeństwo czynu na tle problematyki materialnej (społecznej) treści przestępstwa, Pal. 1970, Nr 2; *M. Krüger*, Die Entmaterialisierungstendenz beim Rechtsgutsbegriff, Berlin 2000; *E. Krzymuski*, Historia prawa karnego w dawnej Polsce (do 1795 r.), w: System Pr. Kar., t. 2, 2012; *tenże*, Teoria karna Kanta, Kraków 1822; *tenże*, Wykład prawa karnego, t. 1, Kraków 1911; *J. Kulesza*, Społeczne niebezpieczeństwo czynu jako warunek kryminalizacji, w: Nowa kodyfikacja prawa karnego, t. XLIII (pod red. *J. Gieźka*, *D. Gruszeckiej*, *T. Kalisza*), Wrocław 2017; *B. Kunicka-Michalska*, Projekt kodeksu karnego w świetle art. 7 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw i Podstawowych Wolności Człowieka, w: Problemy Reformy Prawa Karnego, Lublin 1993; *W. Lang*, Prawo i moralność, Warszawa 1989; *tenże*, Związki między prawem i moralnością w procesie tworzenia prawa, w: Prawo w zmieniającym się społeczeństwie. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin Profesor Marii Boruckiej-Arctowej, Toruń 2000; *L. Lernell*, Niektóre problemy kodyfikacji, PiP 1954, Nr 12; *tenże*, Niektóre zagadnienia kodyfikacji prawa karnego, PiP 1954, Nr 12; *tenże*, Założenia ideologiczne procedury karnej, DPP 1949, Nr 6–7; *B. Lesiński*, Historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych, Poznań 1995; *F. Liszt*, Lehrbuch des deutschen Strafrechts, 26. Aufl. v. E. Schmidt, Bd.I Einleitung u.Allg.Teil, Berlin–Lipsk 1932; *T. Maciejewski*, Historia powszechna ustroju państwa i prawa, Warszawa 2007; *tenże*, Historia prawa karnego w dawnej Polsce (do 1795 r.), w: System Pr. Kar., t. 2, 2011; *J. Majewski*, w: Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I (pod red. *A. Zolla*), Kraków 2004; *J. Makarewicz*, Polskie prawo karne, część ogólna, Lwów–Warszawa 1919; *tenże*, Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno rozwojowe (przekład z jęz. niemieckiego *K. Jakubów*) (pod red. *A. Grześkowiak*), Lublin 2009; *W. Makowski*, Podstawy filozofii prawa karnego, Warszawa 1917; *tenże*, Prawo karne, Warszawa 1920; *A. Marek*, Stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu jako podstawa umorzenia postępowania karnego, Toruń 1970; *tenże*, W sprawie społecznego niebezpie-

czeństwa, NP 1966, Nr 2; *M. Marx*, Zur Definition der Begriffs „Rechtsgut“, Kolonia–Berlin 1972; *R. Maurach*, Deutsche Strafrecht, Allgemeiner Teil, Karlsruhe 1958; *M.E. Mayer*, Der allgemeine Teil des deutschen Strafrecht, Heidelberg 1923; *tenże*, Rechtsnormen und Kulturnormen, Breslau 1903; *W. Mąciór*, Der Begriff und die Bedeutung der gesellschaftlichen Gefährlichkeit der Tat im polnischen Strafgesetzbuch von 1969, „Recht in Ost und West, Heft 1/89; *tenże*, Negatywny wpływ marksizmu na polską naukę prawa karnego, Pal. 1990, Nr 8–9; *tenże*, Stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu jako priorytetowa dyrektywa sądowego wymiaru kary, PiP 1973, Nr 12; *E. Mezger*, Die subjektiven Unrechtselemente, Gerichtsaaal 1924; *tenże*, Strafrecht 1930, 1931; *J.S. Mill*, O wolności, w: Utylityzm. O wolności, Warszawa 2005; *A. Mogilnicki*, Nullum delictum sine lege, GS 1935, Nr 23–24; *K. Mioduski*, Społeczne niebezpieczeństwo czynu, jako zagadnienie terminologiczne, WPP 1955, Nr 3; *L. Morawski*, Spór o pojęcie państwa prawnego, PiP 1994, Nr 4; *F. Neubacher*, Die Rechtsgutlehre J.M.F. Birnbaum (1797–1877) und die moderne Strafrechtsschule, Jura (Juristische Ausbildung) 2000; *M. Olszewski*, Czy utrzymać pojęcie społecznego niebezpieczeństwa w prawie karnym, PiP 1958, Nr 3; *K. Opalek, J. Wróblewski*, Pozytywizm prawniczy, PiP 1954, Nr 1; *ciż*, Zagadnienia teorii prawa, Warszawa 1969; *R. Panasiuk*, Na czym polegał błąd Marksa. Zbliżenia Polska–Niemcy, Nr 1 (19) 98; *Z. Papierkowski*, Rację ma żona, PiŻ 1959, Nr 20; *E. Plebanek*, Materialne określenie przestępstwa, Warszawa 2009; *S. Plawski*, Prawo karne, cz. ogólna, Nauka o przestępstwie, 1952; *A. Podgórecki*, Założenia polityki prawa, Warszawa 1957; *J. Potępa*, Niebezpieczeństwo społeczne i bezprawność czynu, NP 1955, Nr 7; *T. Potępa*, Reforma postępowania karnego w sądach powszechnych, 1949; *M. Prengel*, Dobro prawne – centralne pojęcie prawa karnego, Jur. 2002, Nr 5; *S. Plaza*, Historia prawa w Polsce na tle porównawczym. Cz. I: X–XVIII w., Kraków 2002; *E.S. Rappaport*, Media via kodeksu karnego polskiego, Pal. 1934, Nr 4; *tenże*, W poszukiwaniu prawa polskiego samostnego, Pal. 1938, Nr 5–6; *J. Raz*, Autorytet prawa, Warszawa 2000; *C. Roxin*, Rechtsgüterschutz als Aufgabe des Strafrechts, in: Empirische und dogmatische Fundamente, kriminal politischer Impetus. Symposium für B. Schünemann zum 60. Gebutrstag, München 2005; *tenże*, Sinn und Grenzen staatlicher Strafe, JuS 1966; *W. Sadurski*, Neutralność moralna prawa. Przyczynek do teorii prawa liberalnego, PiP 1990, Nr 7; *tenże*, Spór o in vitro. Nakazy Kościoła. Prawo religią szpikowane, Gazeta Wyborcza z 17.7.2012 r.; *W. Sauer*, Grundlagen dss Strafrechts nebst Umriß einer Rechts- und Sozialphilosophie, Leipzig 1921; *J. Sawicki*, Ochrona czci na tle krytyki i samokrytyki, 1953; *J. Sawicki, A. Gubiński*, Analityczny przegląd orzecznictwa SN, PiP 1958, Nr 4; *L. Schaff*, Proces karny PRL, Warszawa 1953; *Z. Sobolewski*, Znikome społeczne niebezpieczeństwo czynu jako podstawa stosowania art. 49 k.p.k., Annales UMCS 1960; *K. Sójka-Zielińska*, Historia prawa, Warszawa 2008; *L. Schubert*, Ob obszczestwiennoj opasnosti priestupnogo diejanija, Moskwa 1960; *T. Stawecki, P. Winczorek*, Wstęp do prawoznawstwa, Warszawa 1997; *G. Stratenwerth*, Leitprinzipien der Strafrechtsreform in: Arbeitsgemeinschaft für Forschungdes Landes Nordheim, Heft.162, Westfalen 1970; *tenże*, Zum Begriff des „Rechtsgutes“, in: Festschrift für Theodor Lenckner, München 1998; *A. Strzembosz*, Klauzule generalne w projekcie kodeksu karnego (redakcja z grudnia 1991), w: Problemy Kodyfikacji Prawa Karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka, Kraków 1993; *M. Szerer*, Karanie a humanizm, Warszawa 1964; *Śliwiński*, Poskie prawo karne; *tenże*, Przegląd Orzecznictwa SN, PiP 1958, Nr 3; *Świada*, Prawo karne, 1961; *tenże*, Prawo karne. Część ogólna, Warszawa 1970; *tenże*, Zagadnienia prawne Konstytucji PRL, Warszawa 1954; *S. Tarapata*, Kontrowersje wokół wyznaczania granic dobra prawnego – uwagi na marginesie postanowienia Sądu Najwyższego z 23 września 2009 roku, CzPKiNP 2012, z. 1; *R.A. Tokarczuk*, Sprawiedliwość jako naczelną wartość prawa, PiP 1997, Nr 6; *P. Tuleja, W. Wróbel*, Konstytucyjne standardy prawa karnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, w: Problemy odpowiedzialności karnej. Księga pamiątkowa ku czci Prof. K. Buchały, Kraków 1994; *J. Utrat-Milecki*, Podstawy penologii. Teorie kary, Warszawa 2006; *A. Wąsek*, Czyn moralny – czyn społecznie niebezpieczny – czyn przestępny, SI 1998, t. 16; *tenże*, w: Kodeks karny. Komentarz, Tom II (art. 32–66) praca zbiorowa, Gdańsk 1999; *tenże*, Prawo karne a minimum moralności, vol. XXXI, Annales UMCS 1984, Nr 3; *M. Wąsowicz*, Kara w polskiej myśli praw-

nicznej, *Czasopismo prawno-histeryczne* 1987, t. XXXIX, z. 1; *H. Welzel*, Fahrlässigkeit und Verkehrsdelikte, in: *Abhandlungen zum Strafrecht und zur Rechtsphilosophie*, Berlin-New York 1975; *tenże*, *Studien zum System des Strafrechts*, ZStW, 939, Bd. 58, Berlin-New York 1975; Węzłowe zagadnienia prawa karnego w świetle Konstytucji PRL – Referat wygłoszony na 4 posiedzeniu plenarnym sesji naukowej zorganizowanej przez Komitet Nauk Prawnych PAN – Zagadnienie prawne Konstytucji PRL, t. 1, Warszawa 1954; *W. Wolter*, Granice teoretycznej neutralizacji ustawy karnej, NP 1955, Nr 11; *tenże*, *Nauka*; *tenże*, Nieświadomość społecznego niebezpieczeństwa, NP 1955, Nr 1; *tenże*, „Przepięstwo” (hasło), w: *Encyklopedia podręczna prawa karnego* (pod red. *W. Makowskiego*), Warszawa 1936–1939; *tenże*, *Prawo karne*, Warszawa 1947; *tenże*, *Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego*, Warszawa 1947; *tenże*, Uwagi o podmiotowej stronie czynu przestępnego, PiP 1956, Nr 8–9; *tenże*, W sprawie społecznego niebezpieczeństwa czynu i bezprawności, NP 1956, Nr 2; *tenże*, *Zarys systemu prawa karnego*, Kraków 1933; *K. Woytyczek*, Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP, Kraków 1999; *tenże*, Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania, w: *Racjonalna reforma prawa karnego* (pod red. *A. Zolla*), Warszawa 2001; *W. Wróbel*, Pojęcie „dobra prawnego” w wykładni przepisów prawa karnego, w: *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora A.J. Szwarcza*, Poznań 2009; *W. Wróbel*, *A. Zoll*, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010; *B. Wróblewski*, *Wstęp do polityki kryminalnej*, Wilno 1992; *J. Wróblewski*, *Krytyka normatywistycznej teorii prawa i państwa Hansa Kelsena*, Warszawa 1955; *tenże*, Recenzja pracy H. Kelsena: *Reine Rechtslehre*, PiP 1962, Nr 5–6; *tenże*, Sądowe stosowanie prawa, Warszawa 1972; *tenże*, Wartość a decyzja sądowa, Warszawa 1973; *R. Zawłocki*, Pojęcie i funkcje społecznej szkodliwości czynu w prawie karnym, Warszawa 2007; *tenże*, w: *Królikowski, Zawłocki*, *Komentarz KK*, cz. ogólna, 2011, t. 2; *Z. Ziemiński*, „Lex” a „jus” w okresie przemian, PiP 1991, Nr 6; *H. Zipf*, Rechtskonformes und sozialadäquantes Verhalten im Strafrecht, Bd. 82, ZStW 1970; *A. Zoll*, Czy filozofia ma być służącą, czy panią. Uwagi do pewnej wypowiedzi P.J.A. Feuerbacha *Dziedzictwo prawne XX wieku. Księga pamiątkowa z okazji 150-lecia*, TBSP UJ, Kraków 2001; *tenże*, Karalność i karygodność czynu jako odrębne elementy struktury przestępstwa, w: *Materiały Polsko-Niemieckiego Sympozjum Prawa Karnego*, Karpacz maj 1990 (pod red. *T. Kaczmarka*), Wrocław 1990; *tenże*, Konstytucyjne aspekty prawa karnego, w: *System Pr. Kar.*, t. 2 (pod red. *T. Bojarskiego*), Warszawa 2011; *tenże*, Materialne określenie przestępstwa, *Prok. i Pr.* 1997, Nr 2; *tenże*, Materialne określenie przestępstwa w projekcie kodeksu karnego, w: *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka*, Kraków 1993; *tenże*, O reformie prawa karnego (w odpowiedzi *W. Mąciorowi*), PiP 1992, Nr 1; *tenże*, Ogólne zasady odpowiedzialności karnej, PiP 1990, Nr 10; *tenże*, Ogólne zasady odpowiedzialności karnej w projekcie kodeksu karnego, PiP 1990, Nr 10; *tenże*, w: *Buchala, Zoll*, *Komentarz KK*, część ogólna, t. 1, 1998; *tenże*, w: *Przedmowa do książki T. Kaczmarka Rozważania o przestępcstwie i karze. Wybór prac z okresu 40-lecia naukowej twórczości*, Warszawa 2006.

Literatura do § 5: *H. Achenbach*, *Historische und dogmatische Grundlagen der strafrechtssystematischen Schuldlehre*, Berlin 1974; *K. Amelung*, *Rechtsgüterschutz und Schutz der Gesellschaft*, Frankfurt am Main 1972; *tenże*, *Zur Kritik des kriminalpolitischen Strafrechtssystems von Roxin*, w: *Grundfragen des modernen Strafrechtssystems*, hrsg. von *B. Schünemann*, Berlin-New York 1984; *S. Ast*, *Normentheorie und Strafrechtsdogmatik*, Berlin 2010; *Z. Banaszczyk, P. Granecki*, O istocie należytej staranności, *Pal.* 2002, Nr 7–8; *E. Beling*, *Die Lehre vom Verbrechen*, Aalen 1964, Neudruck der Ausgabe Tübingen 1906; *M. Bielski*, *Koncepcja kontratypów jako okoliczności wyłączających karalność*, *CzPKiNP* 2010, z. 2; *K. Binding*, *Die Normen und ihre Übertretung*, Bd. I, *Normen und Strafgesetze*, Leipzig 1916, Bd. II, *Schuld, Vorsatz, Irrtum*, 1 u. 2 Teil, Leipzig 1914–1916 (cyt. *Die Normen I, II*); *tenże*, *Handbuch des Strafrechts*, Bd. I, Leipzig 1885; *F. Block*, *Atypische Kausalverläufe in objektiver Zurechnung und subjektivem Tatbestand*, Berlin 2008; *K. Buchala*, *Bezprawność zorientowana na zachowanie się sprawcy czy też jego następstwa*, w: *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Witolda Świdwy*, Warszawa 1969; *Z. Cwiąkalski*,

Błąd co do bezprawności czynu w polskim prawie karnym (Zagadnienia teorii i praktyki), Kraków 1991; *R. Dębski*, O normie prawnokarnej we współczesnym piśmiennictwie polskim, *Acta Universitatis Lodzianis* 1994; *tenże*, Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie, Łódź 1995; *M. Dreher*, Objektive Erfolgszurechnung bei Rechtfertigungsgründen, Aachen 2003; *K. Engisch*, Untersuchungen über Vorsatz und Fahrlässigkeit im Strafrecht, Berlin 1930; *R. Felber*, Die Rechtswidrigkeit des Angriffs in den Notwehrbestimmungen, München 1979; *H.A. Fischer*, Die Rechtswidrigkeit, mit besonderer Berücksichtigung des Privatrechts, München 1911; *A. Freiherr Hold von Ferneck*, Rechtswidrigkeit, Bd. I, Der Begriff der Rechtswidrigkeit, Jena 1903; *B. Freudenthal*, Schuld und Vorwurf im geltenden Strafrecht, Tübingen 1922; *W. Frisch*, Vorsatz und Risiko, Köln–Berlin–Bonn–München 1983; *tenże*, Tatbestandsmäßiges Verhalten und Zurechnung des Erfolges, Heidelberg 1988; *W. Gallas*, Zum gegenwärtigen Stand der Lehre vom Verbrechen, *ZStW* 1955, Bd. 67; *tenże*, Zur Struktur des strafrechtlichen Unrechtsbegriffs, w: *Festschrift für Paul Bockelmann zum 70. Geburtstag*, München 1979; *J. Giezek*, Naruszenie obowiązku ostrożności jako przesłanka urzeczywistnienia znamion przestępstwa nieumyślnego, *PiP* 1992, Nr 1; *tenże*, Przyczynowość oraz przypisanie skutku w prawie karnym, Wrocław 1994; *tenże*, „Zezwolenie” na naruszenie dobra prawnego – negatywne znamię typu czy okoliczność kontratypowa, w: *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca* (pod red. *L. Pohla*), Poznań 2009; *A. Graf zu Dohna*, Die Rechtswidrigkeit als allgemeingültiges Merkmal im Tatbestande strafbarer Handlungen, Halle a.S. 1905; *H.L. Günther*, Rechtfertigung und Entschuldigung in einem teleologischen Verbrechenssystem, w: *Rechtfertigung und Entschuldigung, Rechtsvergleichende Perspektiven (Justification and Excuse. Comparative Perspectives)*, Herausg. von *A. Eser, G.P. Fletcher*, Beiträge und Materialien aus dem Max-Planck-Institut für ausländisches und Internationales Strafrecht Freiburg i. Br., Herausg. von *A. Eser*, Freiburg i. Br., 1987, Bd. I, 1987; *tenże*, Strafrechtswidrigkeit und Strafunrechtsausschluß, Köln–Berlin–Bonn–München 1983; *K.A. Hall*, Die Lehre vom corpus delicti. Eine dogmatische Quellenexegese zur Theorie des gemeinen deutschen Inquisitionsprozesses, Stuttgart 1933; *A. Hegler*, Die Merkmale des Verbrechens, *ZStW* 1915, Bd. 36 (Teil 1); *tenże*, Subjektive Rechtswidrigkeitsmomente im Rahmen des allgemeinen Verbrechensbegriff, w: *Festgabe für Reinhard von Frank zum 70. Geburtstag 16 August 1930*, Bd. I, Neudruck der Ausgabe Tübingen 1930, Aalen 1969; *U. Hellmann*, Die Anwendbarkeit der zivilrechtlichen Rechtfertigungsgründe im Strafrecht, Köln–Berlin–Bonn–München 1987; *H.J. Hirsch*, Das Schuldprinzip und seine Funktion im Strafrecht, w: *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii* (pod red. *E.W. Pływaczewskiego*), Białystok 1998; *tenże*, Der Streit um Handlungen und Unrechtslehre, insbesondere im Spiegel der Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (Teil 1), *ZStW* 1981, Bd. 93 (cyt. *Der Streit 1*), (Teil 2), *ZStW* 1982, Bd. 94 (cyt. *Der Streit 2*); *tenże*, O krytyce finalizmu, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, Lublin 2005; *tenże*, Stan i rozwój dogmatyki prawa karnego w RFN, *PiP* 1990, Nr 1; *tenże*, Zum Unrecht des fahrlässigen Delikts, w: *Ius humanum. Grundlagen des Rechts und des Strafrechts. Festschrift für Ernst-Joachim Lampe*, Berlin 2003; *Ch. Hübner*, Die Entwicklung der objektiven Zurechnung, Berlin 2004; *G. Jakobs*, O prawnokarnej funkcji zamiaru, nieumyślności i winy, w: *Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym. Materiały polsko-niemieckiego sympozjum prawa karnego*, Karpacz, maj 1990 (pod red. *T. Kaczmarka*), Wrocław 1990; *tenże*, Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Grundlagen und die Zurechnungslehre, Berlin–New York 1993 (Studienausgabe); *tenże*, Studien zum fahrlässigen Erfolgsdelikt, Berlin 1972; *H.H. Jescheck*, Aufbau und Stellung des bedingten Vorsatzes im Verbrechensbegriff, w: *Existenz und Ordnung. Festschrift für Erik Wolf zum 60. Geburtstag*, Frankfurt am Main 1962; *tenże*, Aufbau und Behandlung der Fahrlässigkeit im modernen Strafrecht, Freiburg im Breisgau 1965; *tenże*, Die Entwicklung des Verbrechensbegriffs in Deutschland im Vergleich mit österreichischen Lehre, *ZStW* 1961, Bd. 73; *tenże*, Rozwój i obecny stan nauki o winie nieumyślnej w RFN i w Polsce, *Pal.* 1979, Nr 11–12; *H.H. Jescheck*,

Th. Weigend, Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil, Berlin 1996; *Z. Jędrzejewski*, Akcesoryjność kwantytatywna oraz karalność „usiłowania” podżegania i pomocnictwa w Kodeksach karnych z 1969 i 1997 r., w: Problemy prawa polskiego i obcego w ujęciu historycznym, praktycznym i teoretycznym, część V (pod red. *B.T. Bieńkowskiej*, *D. Szafrąńskiego*), Warszawa 2014; *tenże*, Artykuł 28 § 1 KK po nowelizacji z dnia 20 lutego 2015 r. Uwagi na temat konieczności oddzielenia strony podmiotowej czynu zabronionego od winy, SI 2016, t. 65; *tenże*, Bezprawie usiłowania niedolnego, Warszawa 2000; *tenże*, Bezprawność w prawie cywilnym i karnym a zasada jedności porządku prawnego (jednolitego ujęcia bezprawności), IN 2008, Nr 1; *tenże*, Bezprawność jako element przestępności czynu. Studium na temat struktury przestępstwa, Warszawa 2009; *tenże*, Błąd co do okoliczności wyłączającej bezprawność, WPP 2006, Nr 4; *tenże*, E. Belling i powstanie nauki o istocie czynu zabronionego (*Tatbestand*), w: Problemy prawa polskiego i obcego w ujęciu historycznym, praktycznym i teoretycznym (pod red. *B.T. Bieńkowskiej*, *D. Szafrąńskiego*), Warszawa 2008; *tenże*, Hans Kelsen i nauka o przestępstwie, w: Normatywizm Hansa Kelsena a współczesna nauka prawa (pod red. *A. Bosiackiego*), Warszawa 2017; *tenże*, Istota czynu i bezprawność w dawnej nauce prawa karnego, w: Problemy prawa polskiego i obcego w ujęciu historycznym, praktycznym i teoretycznym, część III (pod red. *B.T. Bieńkowskiej*, *D. Szafrąńskiego*), Warszawa 2011; *tenże*, Kilka uwag na temat relacji między prawem karnym i prawem cywilnym na płaszczyźnie bezprawności czynu, w: Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu (pod red. *M. Boratyńskiej*), Warszawa 2016; *tenże*, Kontratyp a struktura normy, w: Problemy współczesnego prawa karnego. Część pierwsza (pod red. *B.T. Bieńkowskiej*, *Z. Jędrzejewskiego*), Warszawa 2016; *tenże*, Nullum crimen sine lege i kontratypy a zasada jedności porządku prawnego (jednolitej bezprawności), IN 2011, Nr 1; *tenże*, Podżeganie (pomocnictwo), sprawstwo kierownicze i sprawstwo pośrednie a akcesoryjność odpowiedzialności, w: Między nauką a praktyką prawa karnego. Księga Jubileuszowa Profesora Lecha Gardockiego (pod red. *Z. Jędrzejewskiego*, *M. Królikowskiego*, *Z. Wiernikowskiego*, *S. Żółtka*), Warszawa 2014; *tenże*, Pojęcie przestępstwa w doktrynie prawa karnego Niemiec hitlerowskich w ujęciu tzw. szkoły kilońskiej, cz. I, IN 2011, Nr 2, cz. II, IN 2011, Nr 3; *tenże*, Problem „skutkowości” podżegania i pomocnictwa w Kodeksie karnym z 1932 r., w: Problemy prawa polskiego i obcego w ujęciu historycznym, praktycznym i teoretycznym, część V (pod red. *B.T. Bieńkowskiej*, *D. Szafrąńskiego*), Warszawa 2014; *tenże*, Typ czynu zabronionego a struktura normy, w: Problemy współczesnego prawa karnego. Część pierwsza (pod red. *B.T. Bieńkowskiej*, *Z. Jędrzejewskiego*), Warszawa 2016; *tenże*, Urojenie znamienia kontratypu a problem struktury przestępstwa, w: Gaudium in litteris est. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji osiemdziesiątych urodzin (pod red. *L. Gardockiego*, *M. Królikowskiego*, *A. Walczak-Żochowskiej*), Warszawa 2005; *tenże*, Usytuowanie zamiaru ewentualnego w strukturze przestępstwa, w: Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi (pod red. *V. Konarskiej-Wrzošek*, *J. Lachowskiego*, *J. Wójcikiewicz*), Warszawa 2010; *tenże*, Ustawowa istota czynu i bezprawność w finalistycznej strukturze przestępstwa *H. Welzla*, w: Problemy prawa polskiego i obcego w ujęciu historycznym, praktycznym i teoretycznym (pod red. *B.T. Bieńkowskiej*, *D. Szafrąńskiego*), Warszawa 2008; *tenże*, Uwagi o pojęciu przestępstwa w projekcie k.k., PiP 1993, Nr 10; *tenże*, Wina i bezprawność w prawie cywilnym i karnym, IN 2008, Nr 4; *tenże*, Wpływ wyroku karnego na ustalenie bezprawności w procedurze cywilnej a zasada jedności porządku prawnego (jednolitego ujęcia bezprawności), w: Problemy prawa polskiego i obcego w ujęciu historycznym, praktycznym i teoretycznym, część II (pod red. *B.T. Bieńkowskiej*, *D. Szafrąńskiego*), Warszawa 2009; *T. Kaczmarek*, Finalizm w polskim prawie karnym jako problem metodologiczny, PiP 1972, Nr 1; *tenże*, O teorii finalnej winy na gruncie doktryny polskiej, PiP 1970, Nr 6; *tenże*, Recenzja pracy R. Dębski, Pozaustawowe znamiona przestępstwa (O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie), PiP 1996, Nr 8–9; *tenże*, Spory wokół pojęcia winy w prawie karnym, w: W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wą-

ska, Lublin 2005; *tenże*, Wybrane aspekty ontologicznych i normatywnych podstaw przypisania skutku, w: *T. Kaczmarek*, Rozważania o przępieństwie i karze, Warszawa 2006; *M. Kaliński*, O relacjach między strukturą przępieństwa a dekodowanymi z przepisów prawa karnego strukturami normatywnymi, *CzPKiNP* 2012, z. 4; *tenże*, Szkoda na mieniu i jej naprawienie, Warszawa 2008; *P. Kardas*, Przępieństwo ciągle w prawie karnym materialnym, Kraków 1999; *tenże*, Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przępiepne współdziałanie, Kraków 2001; *tenże*, Przypisanie skutku przy przępiepnym współdziałaniu, *Kwartalnik Prawa Publicznego* 2004, Nr 4; *tenże*, Przypisanie przępieństwa a niesprawcze postaci współdziałania. Rozważania o przydatności konstrukcji obiektywnego przypisania w procesie ustalania podstaw odpowiedzialności karnej za podżeganie i pomocnictwo, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska* (pod red. *L. Leszczyńskiego*, *E. Skrętowicza*, *Z. Holdy*), Lublin 2005; *tenże*, Sprawstwo kierownicze i polecające – wykonawcze czy nie wykonawcze postaci sprawstwa? *PS* 2006, Nr 5; *tenże*, Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym. Analiza teoretyczna, Warszawa 2011; *A. Kaufmann*, Lebendiges und Totes in Bindings Normentheorie. Normlogik und moderne Strafrechtsdogmatik, Göttingen 1954; *tenże*, Zum Stande der Lehre vom personalen Unrecht, w: *Festschrift für Hans Welzel zum 70. Geburtstag am 25 März 1974*, Berlin–New York 1974; *H. Kelsen*, Czysta teoria prawa, Warszawa 2014; *E. Kohlrausch*, Irrtum und Schuldbegriff im Strafrecht, Berlin 1903; *tenże*, Podstawowe zagadnienia nauki prawa państwowego (W rozwinięciu nauki o normie prawnej), t. I, Wilno 1935; *H. Koriath*, Grundlagen strafrechtlicher Zurechnung, Berlin 1994; *M. Krajewski*, Niezachowanie należytej staranności – problem bezprawności czy winy, *PiP* 1997, Nr 10; *D. Krauß*, Erfolgsunwert und Handlungsunwert im Unrecht, *ZStW* 1964, Bd. 76; *G. Küpper*, Grenzen der normativierenden Strafrechtsdogmatik, Berlin 1990; *E.J. Lampe*, Das personale Unrecht, Berlin 1967; *F. v. Liszt*, Der Begriff des Rechtsgutes im Strafrecht und in der Encyclopädie der Rechtswissenschaft, *ZStW* 1888, Bd. 8; *tenże*, Der Zweckgedanke im Strafrecht, *ZStW* 1883, Bd. 3; *tenże*, Rechtsgut und Handlungsbegriff im Bindingschen Handbuche, *ZStW* 1886, Bd. 6; *tenże*, Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge, Bd. I, 1875–1891, Berlin 1905; *F. v. Liszt*, *E. Schmidt*, Lehrbuch des deutschen Strafrechts, Berlin–Leipzig 1932; *G. Łabuda*, O kształcie norm charakteryzujących bezprawność i karalność przępiepstw narazenia na niebezpieczeństwo, w: *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, Wrocław 2004, t. XV, AUW No 2622; *P. Machnikowski*, w: *Z. Banaszczyk*, *A. Brzozowski*, *M. Jagielska*, *M. Kaliński*, *P. Machnikowski*, *P. Mostowik*, *M. Pyziak-Szafnicka*, *A. Śmieja*, *K. Zawada*, *F. Zoll*, System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna, t. 6 (pod red. *A. Olejniczaka*), Warszawa 2009; *J. Majewski*, Prawnokarne przypisanie skutku przy zaniechaniu. Zagadnienia węzłowe, Kraków 1997; *tenże*, Nieumyślność a brak umyślności, w: *Nieumyślność. Pokłosie VIII Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego* (pod red. *J. Majewskiego*), Toruń 2012; *J. Makarewicz*, Polskie prawo karne. Część ogólna, Lwów–Warszawa 1919; *R. Maurach*, *H. Zipf*, Strafrecht. Allgemeiner Teil. Teilband 1, Heidelberg–Karlsruhe 1977; *M. Malecki*, Usprawiedliwiony błąd co do okoliczności stanowiącej zniamię czynu zabronionego w świetle nowelizacji art. 28 § 1 KK, *CzPKiNP* 2015, Nr 1; *M.E. Mayer*, Der allgemeine Teil des deutschen Strafrechts. Lehrbuch, Heidelberg 1915; *W. Mąciór*, O finalizmie w prawie karnym, *PiP* 1971, Nr 6; *tenże*, Problem przępiepstw nieumyślonych na tle aktualnych wymagań teorii i praktyki, Kraków 1968; *tenże*, W związku z dyskusją na temat finalizmu, *PiP* 1972, Nr 5; *A. Merkel*, Kriminalistische Abhandlungen, Leipzig 1867; *E. Mezger*, Die subjektiven Unrechtselemente, Der Gerichtssaal 1924, Bd. 89; *Ch. Mylonopoulos*, Über das Verhältnis von Handlungs- und Erfolgsunwert im Strafrecht, Köln–Berlin–Bonn–München 1981; *J. Nagler*, Der heutige Stand der Lehre von der Rechtswidrigkeit, w: *Festschrift für Karl Binding zum 4. Juni 1911, Zweiter Band*, Leipzig 1911; *F. Nowakowski*, Zur Lehre von der Rechtswidrigkeit, *ZStW* 1951, Bd. 63; Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Materiały IV bielańskiego kolokwium karnistycznego (pod red. *J. Majewskiego*), Toruń 2008; *W. Patryas*, Interpretacja karnistyczna. Studium metodologiczne, Poznań 1988; *tenże*, Jeszcze w sprawie norm sankcjonowanej w prawie karnym, *RPEiS* 2006, Nr 4; *tenże*, Na polemikę dra Łukasza Pohla – odpowiedź, *RPEiS* 2006, Nr 4; *tenże*, „Norma sankcjonowana w prawie karnym...” – kilka uwag

do artykułu Łukasza Pohla, RPEiS 2006, Nr 1; *W. Perron*, Rechtfertigung und Entschuldigung im deutschen und spanischen Recht, Baden-Baden 1988; *K. Pietrzykowski*, Bezprawność jako przesłanka odpowiedzialności deliktowej a zasady współżycia społecznego i dobre obyczaje, w: *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara* (pod red. *M. Pyziak-Szafnickiej*), Kraków 2004; *L. Pohl*, Obiektywna istota sprawstwa w ujęciu polskiego prawa karnego (uwagi na marginesie lektury pracy P. Kardasa Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie), RPEiS 2004, Nr 2; *tenże*, O stosunku między zmodyfikowanym typem czynu zabronionego pod groźbą kary a leżącą u jego podstaw normą sankcjonowaną, IN 2010, Nr 1; *tenże*, Norma sankcjonowana w prawie karnym jako przykład normy prawnej nie będącej normą postępowania, RPEiS 2006, Nr 1; *tenże*, Podmiotowe znamiona czynu zabronionego w strukturze przestępstwa, PiP 2006, Nr 2; *tenże*, Prawo karne. Wykład części ogólnej, Warszawa 2015; *tenże*, Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym, Poznań 2007; *tenże*, Uwagi na marginesie dialogu z prof. Wojciechem Patryasem, RPEiS 2006, Nr 4; *tenże*, W odpowiedzi na uwagi prof. Wojciecha Patryasa o artykule Łukasza Pohla „Norma sankcjonowana w prawie karnym jako przykład normy prawnej nie będącej normą postępowania”, RPEiS 2006, Nr 4; *tenże*, Zawartość normatywna przepisu art. 18 § 1 k.k., Prok. i Pr. 2006, Nr 2; *Z. Radwański*, Głosa do wyr. SN – Izba Cywilna z 14.5.2003 r., I CKN 463/01, OSP 2004, Nr 2, poz. 22; *J. Rezler*, O odpowiedzialności kontraktowej w jej stosunku do odpowiedzialności deliktowej – inaczej, Pal. 1987, Nr 10–11; *K. Rinck*, Der zweistufige Deliktsaufbau, Berlin 2000; *Th. Rittler*, Subjektivismus und Objektivismus im Strafrecht, Juristische Blätter 1955; *C. Roxin*, Kriminalpolitik und Strafrechtssystem, Berlin–New York 1973; *tenże*, Offene Tatbestände und Rechtspflichtmerkmale, Hamburg 1959; *tenże*, Problematyka obiektywnego przypisania, w: *Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym. Materiały polsko-niemieckiego sympozjum prawa karnego*, Karpacz, maj 1990 (pod red. *T. Kaczmarka*), Wrocław 1990; *tenże*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, Bd. I, Grundlagen. Der Aufbau der Verbrechenslehre, München 2006; *tenże*, Zur Kritik der finalen Handlungslehre, ZStW 1962, Bd. 74; *W. Röttger*, Unrechtsbegründung und Unrechtsausschluß nach den finalistischen Straftatlehren und nach einer materialen Konzeption, Berlin 1993; *H.J. Rudolphi*, Der Zweck staatlichen Strafrechts und die strafrechtlichen Zurechnungsformen, w: *Grundfragen des modernen Strafrechtssystems*, hrsg. von *B. Schünemann*, Berlin–New York 1984; *tenże*, Okoliczności usprawiedliwiające w prawie karnym, w: *Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym. Materiały polsko-niemieckiego sympozjum prawa karnego*, Karpacz, maj 1990 (pod red. *T. Kaczmarka*), Wrocław 1990; *tenże*, Rechtfertigungsgründe im Strafrecht, w: *Gedächtnisschrift für Armin Kaufmann, Köln–Berlin–Bonn–München 1989*; *F. Schaffstein*, Die allgemeinen Lehren vom Verbrechen in ihrer Entwicklung durch die Wissenschaft des gemeinen Strafrechts, Berlin 1930; *tenże*, Handlungsunwert, Erfolgsunwert und Rechtfertigung bei den Fahrlässigkeitsdelikten, w: *Festschrift für Hans Welzel zum 70. Geburtstag am 25 März 1974*, Berlin–New York 1974; *Ch. Schmid*, Das Verhältnis von Tatbestand und Rechtswidrigkeit aus rechtstheoretischer Sicht, Berlin 2002; *E. Schmidhäuser*, Zum Begriff der Rechtfertigung im Strafrecht, w: *Festschrift für Karl Lackner zum 70. Geburtstag am 18 Februar 1987*, Berlin–New York 1987; *B. Schünemann*, Einführung in das strafrechtliche Systemdenken, w: *Grundfragen des modernen Strafrechtssystems*, hrsg. von *B. Schünemann*, Berlin–New York 1984; *tenże*, Moderne Tendenzen in der Dogmatik der Fahrlässigkeits- und Gefährdungsdelikte, Juristische Arbeitsblätter für Ausbildung und Examen 1975; *tenże*, Neue Horizonte der Fahrlässigkeitsdogmatik?, w: *Festschrift für Friedrich Schaffstein zum 70. Geburtstag am 28 Juli 1975*, Göttingen 1975; *H. Schweikert*, Die Wandlungen der Tatbestandslehre seit Beling, Karlsruhe 1957; *P. Sina*, Die Dogmengeschichte des strafrechtlichen Begriffs „Rechtsgut”, Basel 1962; *R. Steinbach*, Zur Problematik der Lehre von den subjektiven Rechtfertigungselementen bei den vorsätzlichen Erfolgsdelikten, Frankfurt am Main–Bern–New York–Paris 1987; *O. Sticht*, Sachlogik als Naturrecht? Zur Rechtsphilosophie Hans Welzels (1904–1977), Paderborn–München–Wien–Zürich 2000; *G. Stratenwerth*, Zur Relevanz des Erfolgsunwert im Strafrecht, w: *Festschrift für Friedrich*

Schaffstein zum 70. Geburtstag am 28 Juli 1975, Göttingen 1975; *tenże*, Zur Individualisierung des Sorgfaltsmaßstabes beim Fahrlässigkeitsdelikt, w: Festschrift für Hans-Heinrich Jescheck, Berlin–New York 1985, 1. Band; *R.F. Suarez Montes*, Weiterentwicklung der finalen Unrechtslehre?, w: Festschrift für Hans Welzel zum 70. Geburtstag am 25 März 1974, Berlin–New York 1974; *A. Thon*, Rechtsnorm und subjektives Recht. Untersuchungen zur allgemeinen Rechtslehre, Neudruck der Ausgabe Weimar 1878, Aalen 1964; *E. Weigend*, O okolnicznosciach wyłączających odpowiedzialność karną w prawie RFN, PiP 1990, Nr 10; *H. Welzel*, Das Deutsche Strafrecht. Eine systematische Darstellung, Berlin 1969; *tenże*, Das neue Bild des Strafrechtssystems, Göttingen 1952; *tenże*, Fahrlässigkeit und Verkehrsdelikte, Karlsruhe 1961; *tenże*, Naturalismus und Wertphilosophie im Strafrecht, Mannheim–Berlin–Leipzig 1935; *L. Wilk*, Szczególne cechy odpowiedzialności za przestępstwa i wykroczenia podatkowe, Katowice 2006; *J. Wolter*, Objektive und personale Zurechnung von Verhalten, Gefahr und Verletzung in einem funktionalen Straftatsystem, Berlin 1981; *W. Wolter*, O kontratypach i braku społecznej szkodliwości czynu, PiP 1963, Nr 10; *tenże*, Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego. Część ogólna, Warszawa 1947; *tenże*, W sprawie społecznego niebezpieczeństwa i bezprawności, NP 1956, Nr 2; *W. Wróbel*, Konstrukcja kontratypu jako sposób uadekwatnienia treści normy sankcjonowanej i sankcjonującej w procesie wykładni prawa karnego, w: W poszukiwaniu dobra wspólnego. Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego (pod red. *A. Choduń, S. Czepity*), Szczecin 2010; *tenże*, Pojęcie „dobra prawnego” w wykładni przepisów prawa karnego, w: Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca (pod red. *Ł. Pohla*), Poznań 2009; *tenże*, Relacyjne i wartościujące ujęcie bezprawności w prawie karnym, PPK 1993, Nr 8; *tenże*, Struktura normatywna przepisu prawa karnego, RPEiS 1993, Nr 3; *W. Wróbel, A. Zoll*, Polskie prawo karne. Część ogólna, Kraków 2014; *D. Zieliński*, Handlungs- und Erfolgsunwert im Unrechtsbegriff, Berlin 1973; *S. Ziemann*, Neukantianisches Strafrechtsdenken, Baden-Baden 2009; *H. Zipf*, Rechtskonformes und sozialadäquates Verhalten im Strafrecht, ZStW 1970, Bd. 82; *A. Zoll*, Czy jest uzasadnione wyróżnianie pierwotnej i wtórnej legalności?, w: W poszukiwaniu dobra wspólnego. Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego (pod red. *A. Choduń, S. Czepity*), Szczecin 2010; *tenże*, Karalność i karygodność czynu jako odrębne elementy struktury przestępstwa, w: Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym. Materiały polsko-niemieckiego sympozjum prawa karnego, Karpacz, maj 1990 (pod red. *T. Kaczmarka*), Wrocław 1990; *tenże*, Kontratypy a okoliczności wyłączające bezprawność czynu, w: Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Materiały IV bielańskiego kolokwium karnistycznego (pod red. *J. Majewskiego*), Toruń 2008; *tenże*, O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego, KSP 1990, Nr XXIII; *tenże*, Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Zagadnienia ogólne, Warszawa 1982; *tenże*, Uwagi o charakterze prawnym stanu wyższej konieczności, SI 1994, Nr XXI; *tenże*, W sprawie kontratypów, PiP 2009, Nr 4; *W. Zontek*, Zapis dyskusji nt. „Charakter prawny kontratypu”, 22.2.2009 r. oraz 20.3.2009 r. na zebraniu naukowym Katedry Prawa Karnego UJ, CzPKiNP 2010, z. 2.

Literatura do § 6: *I. Andrejew*, Istota czynu przestępnego w rozwoju nauki burżuazyjnej, Warszawa 1951; *tenże*, Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie, Warszawa 1988; *tenże*, Prawo karne, 1989; *tenże*, Rozpoznanie znamion przestępstwa, Warszawa 1968; *tenże*, Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw, Warszawa 1978; *tenże*, Ustawowe znamiona przestępstwa, Warszawa 1959; *tenże*, Z zagadnień nauki o przestępstwie, PiP 1952, Nr 8–9; *I. Andrejew, J. Sawicki*, Istota przestępstwa w Polsce Ludowej, Warszawa 1949; *J. Baumann, U. Weber*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, Bielefeld 1985; *J. Baumann, U. Weber, W. Mitsch*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, Bielefeld 1995; *J. Bauman, U. Weber, W. Mitsch, J. Eisele*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, Bielefeld 2016; *E. Beling*, Die Lehre vom Verbrechen, Tübingen 1906; *tenże*, Die Lehre vom Tatbestand, Tübingen 1930; *M. Bielski*, Koncepcja kontratypów jako okoliczności wyłączających karalność, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2010, rok XIV, Nr 2; *Bojarski, Giezek, Sienkiewicz*, Prawo karne 2004, 2010; *T. Bojarski*, Odmiany podstawowych typów przestępstw

w polskim prawie karnym, Warszawa 1982; *tenże*, Polskie prawo karne, 2006, 2008; *tenże*, Typizacja przestępstw i zasada nullum crimen sine lege (wybrane zagadnienia), Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska 1977, vol. XXIV; *Buchala*, Prawo karne, 1980; *tenże*, Prawo karne, 1989; *Buchala*, Zoll, Polskie prawo karne, 1997; *S. Budziński*, Wykład porównawczy prawa karnego, Warszawa 1868; *A. Chodui*, Słownictwo tekstów aktów prawnych w zasobie leksykalnym współczesny polszczyzny, Warszawa 2007; *P. Conte*, *P. Maistre de Chambon*, Droit pénal général, Paris–Milan–Barcelone–Mexico 1990; *Cieślak*, Polskie prawo karne, 1994, 1995; *W. Cieślak*, Prawo karne. Zarys instytucji i naczelné zasady, Warszawa 2010; *Z. Ćwiąkowski*, Błąd co do bezprawności czynu w polskim prawie karnym. Zagadnienia teorii i praktyki, Kraków 1991; *tenże*, Znamiona normatywne w kodeksie karnym, w: Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały, Kraków 1994; *R. Dębski*, Głos w sprawie teorii negatywnych znamion typu czynu zabronionego, w: Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, t. (pod red. *P. Kardasa*, *T. Sroki*, *W. Wróbla*), Warszawa 2012; *tenże*, Jeszcze o normie prawnokarnej, w: Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara (pod red. *A. Adamskiego*, *J. Bojarskiego*, *P. Chrzczonowicza*, *M. Leciaka*), Toruń 2012; *tenże*, Kilka uwag o kryminalizacji i o ustawowej określności czynów zabronionych, w: Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga Jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego (pod red. *A. Błachnio-Parzych*, *J. Jakubowskiej-Hary*, *J. Kosonogi*, *H. Kuczyńskiej*), Warszawa 2013; *tenże*, O zmianie art. 9 k.k. proponowanej w projekcie nowelizacji kodeksu karnego, w: Problemy współczesnego prawa karnego i polityki kryminalnej. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Sienkiewicz (pod red. *M. Bojarskiego*, *J. Brzezińskiej*, *K. Łucarz*), Wrocław 2015; *tenże*, Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach czynu zabronionego nie określonych w ustawie, Łódź 1995; *J. Długosz*, Ustawowa wyłączność i określność w prawie karnym Warszawa 2016; *U. Ebert*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, Heidelberg 1985; *K. Engisch*, Die normativen Tatbestandselemente im Strafrecht, w: Festschrift für E. Mezger, München–Berlin 1954; *A. Feuerbach*, Lehrbuch des gemeinen in Deutschland geltenden peinlichen Rechts, Giessen 1847; *Filar*, Komentarz KK, 2010; *T. Florek*, Typizacja czynu – pojęcie, zakres, funkcja, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Prawnicze, z. 74, Warszawa–Kraków 1977; *R. Frank*, Das Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich, Tübingen 1931; *S. Frankowski*, Przesłępstwa kierunkowe w teorii i praktyce, Warszawa 1970; *H. Frister*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, München 2011; *H. Fuchs*, Österreichisches Strafrecht. Allgemeiner Teil I, Wien–New York 1995, 2008; *Gardocki*, Prawo karne, 2009, 2010, 2011, 2015; *J. Giezek*, Przyczynowość oraz przypisanie skutku w prawie karnym, Wrocław 1994; *tenże*, Świadomość sprawcy czynu zabronionego, Warszawa 2013; *tenże*, „Zezwolenie” na naruszenie dobra prawnego – negatywne znamię typu czy okoliczność kontratypowa, w: Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. Urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca (pod red. *Ł. Pohla*), Poznań 2009; *S. Glaser*, Polskie prawo karne w zarysie, Kraków 1933; *W. Gropf*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, Berlin–Heidelberg 1997; *Grześkowiak*, Prawo karne, 2007, 2009; *A. Gubiński*, Zasady prawa karnego, Warszawa 1996; *F. Haft*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, München 1987; *B. Heinrich*, Strafrecht – Allgemeiner Teil I, Grundlagen der Strafbarkeit, Aufbau der Straftat beim Vollendungs- und Versuchsdelikt, Stuttgart 2010; *R. Hube*, Ogólne zasady nauki prawa karnego, Warszawa 1830; *K. Indeck*, *A. Liszewska*, Prawo karne materialne. Nauka o przestępstwie, karze i środkach penalnych, Warszawa 2002; *G. Jakobs*, Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Grundlagen und die Zurechnungslehre, Berlin–New York 1991; *W. Jeandidier*, Droit pénal général, Paris 1991; *H.-H. Jescheck*, *T. Weigend*, Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil, Berlin 1996; *Z. Jędrzejewski*, Bezprawność jako element przestępnosci czynu. Studium na temat struktury przestępstwa, Warszawa 2009; *tenże*, Bezprawność, w: System Pr. Kar. t. 3, 2013; *tenże*, Kontratyp a struktura normy, w: Problemy współczesnego prawa karnego, cz. 1 (pod red. *B. Bieńkowskiej*, *Z. Jędrzejewskiego*), Warszawa 2016; *tenże*, Typ czynu zabronionego a struktura normy, w: Problemy współczesnego prawa karnego, cz. 1 (pod red. *B. Bieńkowskiej*, *Z. Jędrzejewskiego*), Warszawa 2016; *tenże*, Zagadnienia ogólne, w: System Pr. Kar. t. 4, 2016; *T. Kaczmarek*, Mate-

rialna istota przestępstwa i jego ustawowe znamiona, Wrocław 1968; *tenże*, O kontratypach raz jeszcze, PiP 2009, Nr 10; *tenże*, O tzw. okolicznościach „wyłączających” bezprawność czynu, PiP 2008, Nr 10; *P. Kardas*, O relacjach między strukturą przestępstwa a dekodowanymi z przepisów prawa karnego strukturami normatywnymi, CzPKiNP 2012, z. 4; *tenże*, Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym. Analiza teoretyczna, Warszawa 2011; *tenże*, Przestępstwo ciągłe w prawie karnym materialnym, Kraków 1999; *tenże*, Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie, Kraków 2001; *D. Kienapfel*, Grundriß des österreichischen Strafrechts. Allgemeiner Teil, Wien 1994; *D. Kienapfel, F. Höpfel*, Grundriß des Strafrechts. Allgemeiner Teil, Wien 2009; *U. Kindhäuser*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, Baden-Baden 2011; *V. Krey*, Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil. Bd. 1, Stuttgart 2008; *V. Krey, R. Esser*, Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil, Stuttgart 2011; *M. Królikowski, R. Zawłocki*, Prawo karne, Warszawa 2016; *E. Krzymuski*, System prawa karnego, Kraków 1921; *K.H. Kunert*, Die normativen Merkmale der strafrechtlichen Tatbestände, Berlin 1958; *K. Kühn*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, München 2005; *D. Lang-Hinrichsen*, Tatbestandslehre und Verbotsirrtum, Juristische Rundschau 1952; *Lernell*, Wykład, t. 1; *G. Levasseur, A. Chavanne, J. Montreuil*, Droit pénal général et procédure pénale, Paris 1991; *F. Maciejowski*, Wykład prawa karnego, Warszawa 1848; *A. Marek*, Obrona konieczna w prawie karnym na tle teorii i orzecznictwa Sądu Najwyższego, Warszawa 1979; *tenże*, Prawo karne, 2009, 2011; *A. Marek, J. Lachowski*, Prawo karne. Zarys problematyki, Warszawa 2011; *ciż*, Struktura nieumyślności w kodeksie karnym z 1997 roku, w: *J. Majewski* (red.), Nieumyślność, Toruń 2012; *Marek, Konarska-Wrzošek*, Prawo karne, 2016; *R. Maurach, H. Zipf*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, t. 1, Heidelberg–Karlsruhe 1977; *J. Majewski*, Okoliczności wyłączające bezprawność czynu a znamiona subiektywne, Warszawa 2013; *tenże*, Prawnokarne przypisanie skutku przy zaniechaniu, Kraków 1997; *W. Mąciór*, Negatywne znamiona istoty czynu, PiP, Nr 5–6, 1964; *R. Merle, A. Vitu*, Traité de droit criminel, t. I, Paris 1984; *E. Mezger*, Strafrecht, München–Leipzig 1931; *U. Murmann*, Grundkurs Strafrecht, München 2011; Okoliczności wyłączające bezprawność czynu (pod red. *J. Majewskiego*), Toruń 2008; *H. Otto*, Grundkurs Strafrecht. Allgemeine Strafrechtslehre, Berlin 2004; *W. Patryas*, Interpretacja karnistyczna. Studium metodologiczne, Poznań 1988; *L. Pohl*, Prawo karne. Wykład części ogólnej, Warszawa 2015; *tenże*, Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym, Poznań 2007; Prawo karne materialne, cz. ogólna (pod red. *M. Mozgawy*), Warszawa 2006; Prawo karne. Część ogólna, szczególna i woj-skowa (pod red. *T. Dukiet-Nagórskiej*), Warszawa 2010; Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki (pod red. *A. Marka*), Warszawa 1986; Prawo karne w zarysie. Nauka o ustawie karnej i przestępstwie (pod red. *J. Waszczyńskiego*), Łódź 1992; *M.-L. Rassat*, Droit pénal, Paris 1987; *R. Rengier*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, München 2010; *J.-H. Robert*, Droit pénal général, Paris 1992; *M. Rodzyńkiewicz*, Modelowanie pojęć w prawie karnym, Kraków 1998; *C. Roxin*, Strafrecht. Allgemeiner Teil. Band I. Grundlagen – Aufbau der Verbrechenslehre, München 2006; *W. Sauer*, Allgemeine Strafrechtslehre, Berlin 1955; *tenże*, Grundlagen des Strafrechts, Berlin–Leipzig 1921; *tenże*, Die beiden Tatbestandsbegriffe, w: Festschrift für E. Mezger, München–Berlin 1954; *F. Schaffstein*, Soziale Adäquanz und Tatbestandslehre, ZStW 1960, Bd. 72; *E. Schmidhäuser*, Strafrecht. Allgemeiner Teil. Lehrbuch, Tübingen 1970; *S. Seiler*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, Wien 2011; *G. Stefani, G. Levasseur, B. Bouloc*, Droit pénal général, Paris 1992; *H. Schweikert*, Die Wandlungen der Tatbestandslehre seit Beling, Karlsruhe 1957; *G. Stratenwerth*, Schweizerisches Strafrecht. Allgemeiner Teil I, Bern 2011; *tenże*, Strafrecht. Allgemeiner Teil I. Die Straftat, Köln–Berlin–Bonn–München 1981; *G. Stratenwerth, L. Kuhlen*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, München 2011; *Śliwiński*, Prawo karne, 1946; *Świda*, Prawo karne, 1989; *K. Świrydowicz, S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński*, O nieporozumieniach dotyczących tzw. „norm zezwalających”, PiP 1975, Nr 7; *S. Tarapata*, Dobro prawne w strukturze przestępstwa. Analiza teoretyczna i dogmatyczna, Warszawa 2016; *O. Triffterer*, Österreichisches Strafrecht. Allgemeiner Teil I, Wien–New York 1985; *Warylewski*, Prawo karne, 2004, 2009; *A. Wąsek*, Ewolucja prawo karnego pojęcia winy w powojennej Polsce, Przegląd Prawa Karnego 1990, Nr 4; *tenże*, Kodeks karny. Komentarz, t. I, Gdańsk 1999; *H. Welzel*, Das Deutsche Strafrecht, Berlin 1958, 1939; *tenże*, Stu-

dien zum System des Strafrechts, ZStW 1939, t. 58; *J. Wessels, W. Beulke*, Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau, Heidelberg 2008; *J. Wessels, W. Beulke*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, Heidelberg, München, Landsberg, Frechen, Hamburg 2011; *J. Wessels, W. Beulke, H. Satzger*, Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau, Heidelberg 2016; *W. Wolter*, Funkcja błędu w prawie karnym, Warszawa 1965; *tenże*, Klauzule normatywne w przepisach karnych, KSP 1969, R. II, z. 3–4; *tenże*, Nauka; *tenże*, Prawo karne, Warszawa 1947; *tenże*, Reguły wyłączenia wielości ocen w prawie karnym, Warszawa 1961; *tenże*, Z problematyki struktury przepisów karnych, PiP 1978, Nr 11; *tenże*, Zarys, cz. ogólna, t. 1; *W. Wróbel*, Relacyjne i wartościujące ujęcie bezprawności w prawie karnym, PPK 1993, Nr 8; *W. Wróbel, A. Zoll*, Polskie prawo karne, cz. ogólna, Kraków 2010, Kraków 2013; *M. Zieliński*, Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki, Warszawa 2017; *Zoll*, Komentarz KK, cz. szczególna, t. III; *tenże*, O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego, KSP 1990, R. XXIII; *tenże*, Okoliczności wyłączające bezprawność czynu, Warszawa 1982; *tenże*, Stosunek kontratypów do ustawowej określoności czynu, PiP 1975, Nr 4; *tenże*, W sprawie kontratypów, PiP 2009, Nr 4; *Zoll, Wróbel*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. I, 2016; *S. Żółtek*, Znaczenie normatywne ustawowych znamion typu czynu zabronionego. Z zagadnień semantycznej strony zakazu karnego, Warszawa 2017.

Literatura do § 7: *I. Andrejew*, Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie, Warszawa 1988; *tenże*, Prawo karne, 1971; *A. Barczak-Oplustil*, Reguły postępowania jako znamię typu czynu zabronionego, Kraków 2003; *M. Bielski*, Obiektywna przypisywalność skutku w prawie karnym, Kraków 2010 (niepublikowana praca doktorska); *tenże*, O potrzebie teoretycznej, dogmatycznej i kryminalnopolitycznej refleksji nad negatywnymi przesłankami obiektywnego przypisania skutku przestępnego, w: Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej (pod red. *J. Giezka, P. Kardasa*), Warszawa 2016; *E. Binavince*, Die vier Momente der Fahrlässigkeitssdelikte, Bielefeld 1969; *tenże*, Obiektywne przypisanie skutku przestępnego w przypadku kolizji odpowiedzialności za skutek, PiP 2005, z. 10; *K. Binding*, Die Normen und ihre Übertretung, t. 4, Die Fahrlässigkeit, 1919; *R. Boudon*, L'analyse mathématique des Fitas sociaux, Paris 1967; *K. Buchala*, Bezprawność przestępstw nieumyślnych oraz wyłączające ją dozwolone ryzyko, Warszawa 1971; *tenże*, Niektóre problemy zachowania w warunkach umiarkowanego ryzyka, SP 1986, Nr 1–2; *tenże*, Prawo karne, 1980; *tenże*, Przestrzeganie zasad ostrożności – problem bezprawności czy winy, PiP 1963, z. 7; *M. Bunge*, O przyczynowości. Miejsce zasady przyczynowej we współczesnej nauce, Warszawa 1968; *M. Cieślak*, O przyczynowości zaniechania w prawie karnym, SI 1991, t. XIX; *tenże*, Pojęcie niebezpieczeństwa w prawie karnym, ZNUJ 1955, Nr 1; *tenże*, Polskie prawo karne, 1990; *M. Dąbrowska-Kardas*, Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej kodeksu karnego, Warszawa 2012; *R. Dębski*, Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie, Łódź 1995; *tenże*, O tzw. negatywnych przesłankach obiektywnego przypisania, w: Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej (pod red. *J. Giezka, P. Kardasa*), Warszawa 2016; *U. Ebert, K. Kühl*, Kausalität und objektive Zurechnung, Jura 1979, Nr 11; *K. Engisch*, Die Kausalität als Merkmal der strafrechtlichen Tatbestände, Tübingen 1931; *tenże*, Untersuchungen über Vorsatz und Fahrlässigkeit im Strafrecht, Berlin 1930; *V. Erb*, Rechtmässiges Altrnativverhalten und seine Auswirkungen auf die Erfolgzurechnung im Strafrecht, Berlin 1991; *S. Erlich*, O przyczynowości normatywnej, Studia Filozoficzne 1985, Nr 2–3; *A. Eser*, „Sozialadäquanz”. Eine überflüssige oder unverzichtbare Rechtsfigur?, w: *B. Schünemann, W. Böttke, H. Achenbach, B. Haffke, H.-J. Rudolphi* (red.), Festschrift für C. Roxin zum 70. Geburtstag, Berlin–New York 2001; *F. Exner*, Das Wesen der Fahrlässigkeit, Leipzig–Wien 1910; *W. Frisch*, Tatbestandsmässiges Verhalten und Zurechnung des Erfolgs, Heidelberg 1988; *Gardocki*, Prawo karne, 2002; *J. Giezek*, Glosa do wyr. SN z 18.1.1982 r., II KR 308/81, NP 1983, Nr 4; *tenże*, „Przewidywalność” jako kryterium przypisania czynu zabronionego a tzw. „wiedza szczególna” jego sprawcy, w: Między nauką a praktyką prawa karnego. Księga Jubileuszowa Profesora Lecha Gardockiego (pod red. *Z. Jędrzejewskiego, M. Królikowskiego*,

Z. Wiernikowskiego, S. Żółtko), Warszawa 2014; *tenże*, Przyczynowość oraz przypisanie skutku w prawie karnym, Wrocław 1994; *tenże*, Świadomość sprawcy czynu zabronionego, Warszawa 2013; *tenże*, „Zezwolenie” na naruszenie dobra prawnego – negatywne znamię typu czy okoliczność kontratypowa, w: Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. Urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca (pod red. Ł. Pohla), Poznań 2009; *tenże*, Znaczenie testu warunku sine qua non przy wyjaśnianiu przyczynowości. W odpowiedzi Jubilatowi, w: Przestępstwo – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka, Kraków 2006; *tenże*, w: Bojarski, Giezek, Sienkiewicz, Prawo karne, 2010; J. Giezek, D. Gruszecka, Prawnkarne (obiektywne) przypisanie narażenia dobra prawnego na niebezpieczeństwo, w: Kryminalizacja narażenia dobra prawnego na niebezpieczeństwo (pod red. J. Majewskiego), Warszawa 2015; J. Giezek, T. Kaczmarek, Przeciwno ustawowej regulacji kryteriów obiektywnego przypisania skutku, PiP 2013, z. 5; M. Gotzler, Rechtmässiges Alternativverhalten im haftungsbegründenden Zurechnungszusammenhang, München 1977; K.H. Gössel, Alte und neue Wege der Fahrlässigkeitstheorie, PPIA 1987, t. XXII; *tenże*, w: R. Maurach, K.H. Gossel, H. Zipf, Strafrecht. Allgemeiner Teil, t. 2, 1989; D. Gruszecka, Kilka uwag o strukturze i użyteczności współczesnego modelu obiektywnego przypisania z perspektywy rekonstrukcji jego kryteriów negatywnych, w: Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej (pod red. J. Giezka, P. Kardasa), Warszawa 2016; R. von Hippel, Deutsches Strafrecht, Berlin 1930; H.J. Hirsch, Der Streit um Handlungs- und Unrechtslehre; *tenże*, Hauptprobleme einer Reform der Delikte gegen die körperliche Unversehrtheit, ZStW 1971; *tenże*, Soziale Adäquanz und Unrechtslehre, ZStW 1962, t. 74; G. Jakobs, Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Grundlagen und die Zurechnungslehre, Berlin–New York 1991; *tenże*, Studien zum fahrlässigen Erfolgsdelikt, Berlin–New York 1972; H.H. Jescheck, Lehrbuch des Strafrechts, Allgemeiner Teil, Berlin 1988; T. Kaczmarek, Kryteria obiektywnego przypisania skutku jako problem kodyfikacyjny. Księga Jubileuszowa poświęcona Profesorowi Marianowi Filarowi, Toruń 2012; *tenże*, Kryteria obiektywnego przypisania skutku jako problem kodyfikacyjny (głos przeciwko ich ustawowej regulacji), w: Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej (pod red. J. Giezka, P. Kardasa), Warszawa 2016; *tenże*, O metodologicznej użyteczności testu warunku sine qua non w objaśnianiu przyczynowości, w: Prawo, społeczeństwo, jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Leszkowi Kubickiemu, Warszawa 2003; *tenże*, Społeczne niebezpieczeństwo czynu i jego bezprawność jako dwie cechy przestępstwa, Wrocław 1966; T. Kaczmarek, J. Giezek, Przestępstwo z niedbalstwa jako wynik deficytu informacji, PPK 1990, Nr 4; P. Kardas, Przypisanie przestępstwa a niesprawcze postaci współdziałania. Rozważania o przydatności konstrukcji obiektywnego przypisania w procesie ustalania podstaw odpowiedzialności karnej za podżeganie i pomocnictwo, w: W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska, Lublin 2005; *tenże*, Przypisanie skutku przy przestępnym współdziałaniu, KPP 2004, Nr 4; *tenże*, W poszukiwaniu tzw. negatywnych przesłanek obiektywnego przypisania, w: Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej (pod red. J. Giezka, P. Kardasa), Warszawa 2016; A. Kaufmann, Kritisches zur Risikoerhöhungstheorie, Festschrift für H.H. Jescheck, Berlin 1985; R. Kędzióra, Odpowiedzialność karna lekarza; J. Kochanowski, O zbędności teorii przyczynowości w prawie karnym, PiP 1967, z. 11; P. Konieczniak, Czyn jako podstawa odpowiedzialności w prawie karnym, Kraków 2002; T. Kotarbiński, Traktat o dobrej robocie, Warszawa 1965; M. Królikowski, w: Królikowski, Zawlocki, Komentarz KK, cz. ogólna, 2011, t. 1; J. Krümpelmann, Zur Kritik der Lehre vom Risikovergleich bei den fahrlässigen Erfolgsdelikten, GA 1984; E. Krzymuski, System prawa karnego ze stanowiska nauki i trzech kodeksów, obowiązujących w Polsce, Kraków 1921; *tenże*, Wykład prawa karnego ze stanowiska nauki i prawa austriackiego, t. I, 1901; L. Kubicki, Przestępstwo popełnione przez zaniechanie. Zagadnienia podstawowe, Warszawa 1975; M. Kula, Przyczynowość w prawie karnym. Próba analizy krytycznej, Kraków 2005; W. Küper, Überlegungen zum sog. Pflichtwidrigkeitszusam-

menhang beim Fahrlässigkeitsdelikt, Festschrift für K. Lackner, Berlin–New York 1987; *J. Lande*, Studia z filozofii prawa, Warszawa 1959; *L. Lernell*, Eppursi muove, PiP 1964, z. 5–6; *tenże*, Kilka refleksji o zagadnieniu przyczynowości w prawie karnym, w: Księga Pamiątkowa ku czci prof. Witolda Świdy, Warszawa 1969; *tenże*, Wykład, t. I; *tenże*, Zagadnienia związku przyczynowego w prawie karnym, Warszawa 1962; *tenże*, Związek przyczynowy w prawie karnym, Warszawa 1962; *J. Majewski*, Koncepcje obiektywnej przypisywalności skutku – żywotność i znaczenie we współczesnej polskiej nauce prawa karnego oraz wpływ na praktykę wymiaru sprawiedliwości w Polsce, w: Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej (pod red. *J. Giezka, P. Kardasa*), Warszawa 2016; *tenże*, Prawnokarne przypisywanie skutku przy zaniechaniu (zagadnienia węzłowe), Kraków 1997; *M. Malecki*, Zbiegi i kolizje przypisania skutku, w: Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej (pod red. *J. Giezka, P. Kardasa*), Warszawa 2016; *A. Marek*, Prawo karne, Toruń 2006; *R. Maurach, K.H. Gössel, H. Zipf*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, t. 2, Heidelberg 1984; *A. Merkel*, Lehrbuch des Deutschen Strafrechts, Stuttgart 1889; *E. Mezger*, Strafrecht. Ein Lehrbuch, Berlin 1949; *J.S. Mill*, System logiki dedukcyjnej i indukcyjnej, t. I, Warszawa 1962; *J. Niekrasz*, Konfrontacja naukowego pojęcia przyczynowości z przyczynowością stosowaną w prawie karnym, Pal. 1976, Nr 7; *L. Nowak*, U podstaw marksistowskiej aksjologii, Warszawa 1974; *F. Nowakowski*, Zu Welzels Lehre von der Fahrlässigkeit, JZ 1958; *K. Opalek, J. Wróblewski*, Zagadnienia teorii prawa, Warszawa 1969; *W. Patryas*, Zaniechanie. Próba analizy metodologicznej, Poznań 1963; *Ł. Pohl*, Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym, Poznań 2007; *H. Poplawski*, Zagadnienie ryzyka z punktu widzenia odpowiedzialności karnej, Pal. 1968; *K. Popper*, Wiedza obiektywna. Ewolucyjna teoria epistemologiczna, Warszawa 2002; *W. Preuß*, Untersuchungen zum erlaubten Risiko im Strafrecht, Berlin 1974; *I. Puppe*, Die Beziehung zwischen Sorgfaltswidrigkeit und Erfolg bei den Fahrlässigkeitsdelikten, ZStW 1987, t. 99; *taż*, Der Erfolg und seine kausale Erklärung im Strafrecht, ZStW 1980, t. 92; *taż*, Kausalität der Sorgfaltspflichtverletzung, JuS 1982; *taż*, Kausalität. Ein Versuch, kriminalistisch zu denken, SchZSt 1990; *taż*, Zurechnung und Wahrscheinlichkeit. Zur Analyse des Risikoerhöhungsprinzips, ZStW 1983, t. 95; *C. Roxin*, Gedanken zur Problematik der Zurechnung im Strafrecht, Festschrift für R. v. Honig, Göttingen 1970; *tenże*, Offene Tatbestände und Rechtspflichtmerkmale, Berlin–New York 1970; *tenże*, Problematyka obiektywnego przypisania, w: Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym, Wrocław 1990; *tenże*, Zum Schutzzweck der Norm bei fahrlässigen Delikten, Festschrift für W. Gallas, Berlin–New York 1973; *H.J. Rudolphi*, Systematischer Kommentar, 1990; *tenże*, Vorhersehbarkeit und Schutzzweck der Norm in der strafrechtlichen Fahrlässigkeitslehre, JuS 1969; *E. Samson*, Hypothetische Kausalverläufe im Strafrecht, Frankfurt am Main 1972; *tenże*, w: *H.J. Rudolphi, E. Horn, E. Samson*, Systematischer Kommentar zum StGB, t. I, 1989; *R. Sarkowicz*, Językowe sposoby wyrażania przyczynowości w tekście prawnym, Studia Prawnicze 1985, Nr 1–2; *tenże*, Wyrażanie przyczynowości w tekście prawnym, Kraków 1989; *E. Schlüchter*, Grundfälle zur Lehre von der Kausalität, Juristische Schulung 1976, Nr 6; *E. Schmidhäuser*, Fahrlässige Straftat ohne Sorgfaltspflichtverletzung, w: Festschrift für Schaffstein, Göttingen 1975; *F.Ch. Schroeder*, Die Fahrlässigkeit als Erkennbarkeit der Tatbestand-sverwirklichung, JZ 1989; *tenże*, w: Leipziger Kommentar zum StGB, t. I, 1985; *B. Schünemann*, Moderne Tendenzen in der Dogmatik der Fahrlässigkeits- und Gefährdungsdelikte, JA 1975; *G. Spendel*, Die Kausalitätsformel der Bedingungstheorie für die Handlungsdelikte, Heidelberg 1947; *A. Spotowski*, Funkcja niebezpieczeństwa w prawie karnym, Warszawa 1990; *T. Sroka*, Odpowiedzialność karna za niewłaściwe leczenie. Problematyka obiektywnego przypisania skutku, Warszawa 2013; *W. Stegmüller*, Probleme und Resultate der Wissenschaftstheorie und analytischen Philosophie, t. I, Das ABC der modernen Logik und Semantik. Der Begriff der Erklärung und seine Spielarten, Berlin–Heidelberg–New York 1969; *W. Świda*, Prawo karne, Warszawa 1989; *tenże*, Uwagi o przyczynowości zaniechania, PiP 1957, z. 11; *S. Tarapata*, Negatywne przesłanki przypisania sprawstwa przestępstwa skutkowego w kontekście subiektywnych elementów odpowiedzialności karnej – zagadnienia wybrane, w: Obiektywne oraz subiektywne

przypisanie odpowiedzialności karnej (pod red. *J. Giezka, P. Kardasa*), Warszawa 2016; *H. Tarnowski*, Die systematische Bedeutung der adäquaten Kausalitätstheorie für den Aufbau des Verbrechensbegriffs, 1927; *L. Traeger*, Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht, Marburg 1929; *O. Trifflerer*, Merkmale der Fahrlässigkeitsdelikte und ihre Bedeutung im Verbrechenssystem, SI 1988, t. XVI; *K. Ulsenheimer*, Das Verhältnis zwischen Pflichtwidrigkeit und Erfolg bei den Fahrlässigkeitsdelikten, Bonn 1965; *W. Wehrenberg*, *Conditio-sine-qua-non-Fortel* eine pleonastische Leerformel, Monatsschrift für Deutsches Recht 1971, Nr 11; *H. Welzel*, Das Deutsche Strafrecht, Berlin 1969; *tenże*, Fahrlässigkeit und Verkehrsdelikte. Zur Dogmatik der fahrlässigen Delikte, Karlsruhe 1961; *tenże*, Studien zum System des Strafrechts, ZStW 1939, Nr 58; *J. Weßels*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, Heidelberg 1991; *J. Wolter*, Adäquanz- und Relevanztheorie. Zugleich ein Beitrag zur objektiven Erkennbarkeit beim Fahrlässigkeitsdelikt, GA 1977; *W. Wolter*, Błędne koło problematyki przyczynowości w teorii i praktyce prawa karnego, PiP 1964, z. 3; *tenże*, Nauka; *tenże*, O tzw. przyczynowości zaniechania; *tenże*, w: *W. Wolter, K. Buchala*, Wykład z prawa karnego, część I, Kraków 1979; *W. Wróbel, A. Zoll*, Polskie prawo karne. Część ogólna, Kraków 2010; *K. Volk*, Reformüberlegungen zur Strafbarkeit der fahrlässigen Korperverletzung im Strassenverkehr, GA 1976; *M. Zieliński, Z. Ziemiński*, Uzasadnianie twierdzeń, ocen i norm w prawoznawstwie, Warszawa 1988; *Z. Ziemiński*, Logika praktyczna, Warszawa 1993; *tenże*, Normy prawne a normy moralne, Poznań 1963; *A. Zoll*, O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego, KSP 1990, t. XXIII; *tenże*, Odpowiedzialność karna lekarza za niepowodzenie w leczeniu, Warszawa 1988; *tenże*, w: *K. Buchala, Z. Cwiągalski, M. Szewczyk, A. Zoll*, Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna, Warszawa 1990.

Literatura do § 8: *Andrejew*, Prawo karne, 1973; *tenże*, Sporne kwestie w kodeksie karnym, PiP 1970, z. 7; *tenże*, Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw, Warszawa 1978; *tenże*, Ustawowe znamiona przestępstwa, Warszawa 1959; *K. Banasik*, Nieumyślność w świetle nowelizacji kodeksu karnego, Pal. 2013, Nr 7–8; *S. Baniak*, Działanie w afekcie w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego, WPP 1984, Nr 11; *T. Bojarski*, w: *Bojarski*, Komentarz KK, 2011; *tenże*, Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym, Warszawa 1982; *tenże*, w: Polskie prawo karne, 2008; *W.M. Borowski*, Zasady prawa karnego, t. I, Część ogólna, Poznań–Wilno 1922; *K. Buchala*, Bezprawność przestępstw nieumyślnych oraz wyłączające ją dozwolone ryzyko, Warszawa 1971; *tenże*, Niektóre problemy przestępstw kwalifikowanych przez następstwo, ZNIBPS 1978, z. 10; *tenże*, Nieświadomość bezprawności a przestępstwo nieumyślnie popełnione, PPK 1992, Nr 6; *tenże*, Odpowiedzialność za przestępstwa kwalifikowane przez następstwa czynu, WPP 1972, Nr 1; *tenże*, Prawo karne, 1980; *tenże*, Problemy zamiaru wynikowego, PiP 1960, z. 4–5; *tenże*, Wina przy przestępstwach sprowadzenia powszechnego niebezpieczeństwa, Warszawa 1960; *tenże*, Z rozważań nad winą nieumyślną – niedbalstwo, PiP 1975, z. 2; *M. Budyn-Kulik*, Prawo karne. Część ogólna, Warszawa 2011; *taż*, Umyślność w prawie karnym i psychologii. Teoria i praktyka sądowa, Warszawa 2015; *W. Bugajski*, Element woli w zamiarze ewentualnym, NP 1960, Nr 1; *A. Chmiel*, Kilka uwag o tzw. przestępstwach z zapomnienia, Pal. 1991, Nr 3–4; *M. Cieślak*, Problem nieświadomości bezprawności i jego znaczenie przy przestępstwach nieumyślnych, PiP 1970, z. 12; *K. Daszkiewicz*, Przestępstwa z afektu w polskim prawie karnym, Warszawa 1982; *taż*, Przestępstwo z premedytacją, Warszawa 1968; *M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas*, Odpowiedzialność za spowodowanie wypadku komunikacyjnego w świetle regulacji nowego kodeksu karnego z 1997 r., cz. I, Pal. 1999, Nr 1–2; *R. Dębski*, Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie, Łódź 1995; *tenże*, Z problematyki zamiaru ewentualnego w kodeksie karnym z 1969 roku, ZNUŁ 1972, z. 92, Seria I; *M. Filar*, O niektórych ogólnych zasadach odpowiedzialności karnej w projekcie kodeksu karnego z sierpnia 1990 r. – polemicznie, PiP 1991, z. 4; *S. Frankowski*, Przestępstwa kierunkowe w teorii i praktyce, Warszawa 1970; *A. Gaberle*, Dopuszczalne ryzyko jako okoliczność wyłączająca bezprawność czynu, NP 1965, Nr 12; *J. Giezek*, Deformacje sprostregania jako

przyczyna przępiestw nieumyślonych, NP 1990, Nr 4–6; *tenże*, Kilka uwag o ujęciu nieumyślności w nowym kodeksie karnym, w: Nowa kodyfikacja prawa karnego, t. II (pod red. *L. Boguni*), Wrocław 1998; *tenże*, w: *Giezek*, Komentarz KK, 2007; *tenże*, Naruszenie obowiązku ostrożności jako przesłanka urzeczywistnienia znamion przępiestwa nieumyślonego, PiP 1992, z. 1; *tenże*, w: Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna, Warszawa 2010; *tenże*, Świadomość sprawcy czynu zabronionego, Warszawa 2013; *J. Giezek, T. Kaczmarek*, Einige Probleme der Fährlichkeit im Polnischen Strafrecht, w: Das vierte deutschjapanisch-polonische Strafrechtsskolloquium der Stipendiaten der Alexander von Humboldt–Stiftung–Poznań 2011; *cięż*, O subiektywnym przypisaniu nieświadomego przępiestwa nieumyślonego, w: Nauka o przępiestwie i karze. Wybór prac z okresu 40-lecia naukowej twórczości, Warszawa 2006; *cięż*, Przeciwno ustawowej regulacji kryteriów obiektywnego przypisania skutku, PiP 2013, Nr 5; *cięż*, Przępiestwo z niebalstwa jako wynik deficytu informacji, w: Rozważania o przępiestwie i karze. Wybór prac z okresu 40-lecia naukowej twórczości, Warszawa 2006; *A. Gimbut*, Następstwa czynu, od których zależy wyższa karalność w prawie polskim i na tle porównawczym, Warszawa 1966; *tenże*, O problemie usiłowania przępiestw kwalifikowanych przez następstwa, AUMCS 1961, Sec. G, Vol. VIII; *S. Glaser*, Przępiestwa kwalifikowane przez następstwa (skutek) i przedmiotowe warunki karalności a polski kodeks karny, GSW 1933, Nr 25–27; *O. Górniok*, w: *Górniok i in.*, Komentarz KK, t. II; *W. Górowski*, Nieumyślność jako brak zamiaru popełnienia czynu zabronionego a pozytywnie ujęte przesłanki subiektywnego przypisania – głos w dyskusji, w: Obiektywne oraz subiektywne (pod red. *J. Giezka, P. Kardasa*), Warszawa 2016; *W. Grudziński*, Z problematyki złego zamiaru ogólnego przy przępiestwach uszkodzenia ciała, Pal. 1963, Nr 10; *A. Gubiński*, Wyłączenie bezprawności czynu, Warszawa 1961; *tenże*, Zabójstwo pod wpływem silnego wzruszenia, Warszawa 1961; *tenże*, Zasady prawa karnego, Warszawa 1996; *J. Jamontt, E. St. Rappaport*, Kodeks karny z 1932 r., Warszawa 1932; *B. Janiszewski*, Przępiestwo nieumyślne – uwagi wokół propozycji zmian kodeksu karnego, PiP 1983, z. 5; *tenże*, Refleksje nad prawnokarnymi ocenami związanymi z nieumyślnością, w: Gaudium in litteris est. Księga pamiątkowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji 80-tych urodzin, Warszawa 2005; *Z. Jędrzejewski*, Sporne problemy umyślności, w: Umyślność i jej formy (pod red. *J. Majewskiego*), Toruń 2011; *tenże*, Z problematyki zamiaru ewentualnego w teorii i praktyce, PiP 1983, z. 10; *T. Kaczmarek*, VIII Bielańskie Kolokwium Karnistyczne. Nieumyślność. Warszawa. 18 maja 2011 r. – zapis w dyskusji, w: Nieumyślność. Pokłosie VIII Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego (pod red. *J. Majewskiego*); *J. Kochanowski*, Czy traktowanie winy kombinowanej jako umyślnej jest sprawą bezsporną, NP 1979, Nr 5; *tenże*, Czy zbrodnię można popełnić z winy mieszanej, PiP 1970, z. 12; *tenże*, Przeciwno umyślności winy kombinowanej, PiP 1973, z. 4; *R. Kokot*, Z problematyki motywacji w kodeksie karnym z 1997 r., w: Nowa kodyfikacja prawa karnego, t. IV (pod red. *L. Boguni*), Wrocław 1999; *A. Kopeć*, Próba ustalenia kryterium rozgraniczającego zamiar ewentualny i innych postaci strony podmiotowej, WPP 1992, Nr 1–2; *Sz. Krajnik*, Przesłanki odpowiedzialności w prawie karnym, Toruń 2010; *M. Król-Bogomilska*, Psychologiczne przesłanki odpowiedzialności karnej za przępiestwa z zapomnienia, PiP 1976, z. 12; *taż*, Tradycyjne formuły winy w świetle współczesnej psychologii, SI 1982, Nr 10; *M. Królikowski*, w: *Królikowski, Zawłocki*, Komentarz KK, cz. ogólna, 2012, t. I; *W. Kubala*, Pobudka w prawie karnym, NP 1976, Nr 1; *B. Kunicka*, Glosa do wyroku z 5 listopada 1960 r., II K 6/60, NP 1961, Nr 5; *J. Lachowski*, Nieumyślność a brak zamiaru – uwagi de lege ferenda, w: Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej (pod red. *J. Giezka, P. Kardasa*), Warszawa 2016; *tenże*, Ocena projektowanych zmian art. 9 kk, PiP 2014, Nr 1; *tenże*, Przejawy obiektywizacji odpowiedzialności karnej w k.k. z 1997, SP 2006, Nr 1; *J. Leszczyński*, Problem motywów, pobudek i niskich pobudek w polskim prawie karnym (próba analizy zagadnienia), Pal. 1977, Nr 8–9; *A. Liszewska*, Strona podmiotowa czynu i winy a niepoczytalność, w: Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, Warszawa 2012; *J. Majewski*, w: Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz, t. III, Komentarz do art. 278–363, Warszawa 2008; *tenże*, O pozaustawowym domniemaniu umyślności oraz jego szkodliwości, w: Umyślność i jej formy (pod red. *J. Ma-*

jewskiego), Toruń 2011; *tenże*, Określenie umyślności w projekcie kodeksu karnego na tle obowiązujących przepisów, WPP 1996, Nr 1; *Makarewicz*, Komentarz KK, 1935, 1938; *tenże*, Wykładnia kodeksu karnego – II. Dolus preasumptus, GSW 1934, Nr 11; *Makowski*, Komentarz KK, 1937; *tenże*, Prawo karne. Część ogólna. Wykład porównawczy prawa karnego, austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce, Warszawa–Kraków [s. a.]; *M. Malecki*, Nieumyślność (artykuł polemiczny), PiP 2016, Nr 6; *tenże*, Umyślność i nieumyślność w projekcie nowelizacji kodeksu karnego (analiza wybranych uwag krytycznych), Pal. 2014, Nr 5–6; *Marek*, Komentarz KK, 2010; *tenże*, Ujęcie winy w prawie karnym jako problem kodyfikacyjny, w: W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Prof. A. Wąska, Lublin 2005; *Marek, Konarska-Wrzošek*, Prawo karne, 2006, 2016; *W. Mąciór*, O usiłowaniu reformowania prawa karnego, PiP 1992, z. 10; *tenże*, Problem przestępstw nieumyślnych na tle aktualnych wymagań teorii i praktyki, Kraków 1968; *tenże*, W sprawie reformy prawa karnego, PiP 1991, z. 10; *tenże*, Zasady odpowiedzialności karnej w projekcie kodeksu karnego z 1995 r., PiP 1996, z. 6; *B. Michalski*, w: Kodeks karny. Część szczególna, t. I, Komentarz do art. 117–221 (pod red. *A. Wąska*), Warszawa 2004; *tenże*, Ustawowe regulacje klauzuli nieumyślności, PiP 1994, z. 7–8; *A. Mogilnicki*, Zamiar wynikowy a usiłowanie, PiP 1948, z. 1; *J. Niesenson*, *M. Siewierski*, Kodeks karny i prawo o wyroczeniach, Warszawa 1938; *W. Patryas*, Interpretacja karnistyczna. Studium metodologiczne, Poznań 1988; *S. Pławski*, Przyczynek do problematyki przestępstw nieumyślnych, NP 1959, Nr 12; *tenże*, Przyczynek do zagadnienia winy w polskim prawie karnym, WPP 1956, Nr 4; *L. Pohl*, Niezachowanie wymaganej ostrożności – znamię typu czynu zabronionego czy odrębny element w strukturze przestępstwa, w: Nieumyślność (pod red. *J. Majewskiego*), Toruń 2012; *tenże*, Prawo karne. Wykład części ogólnej, Warszawa 2012; *tenże*, Przyczynek do rozważań o strukturze nieumyślności i sposobie jej opisanie w kodeksie karnym, w: Obiektywne oraz subiektywne (pod red. *J. Giezka, P. Kardasa*); *tenże*, W sprawie proponowanych zmian w części ogólnej kodeksu karnego (zagadnienia wybrane), PiP 2013, Nr 8; *H. Popławski*, Niedbalstwo jako postać winy nieumyślnej, Pal. 1962, Nr 10; *tenże*, Zamiar ewentualny a potrzeby praktyki sądowej, Pal. 1962, Nr 3–4; *H. Pracki*, Umyślne i nieumyślne naruszenie zasad bezpieczeństwa ruchu jako znamię przestępstwa drogowego, NP 1977, Nr 2; *H. Rajzman*, O tzw. winie kombinowanej w teorii, de lege lata i de lege ferenda, AUMCS 1963, Sectio G, Vol. X; *G. Rejman*, Odpowiedzialność karna za niewłaściwe wykonanie nadzoru w zespołowym działaniu, Warszawa 1972; *taż*, Teorie i formy winy w prawie karnym, Warszawa 1980; *taż*, Zasady odpowiedzialności karnej. Artykuły 8–31 k.k. Komentarz, Warszawa 2009; *M. Rodzyńkiwicz*, Określenie umyślności i nieumyślności w projekcie kodeksu karnego, PS 1995, Nr 5; *tenże*, Próba analizy prawnokarnej konstrukcji umyślności, RPEiS 1990, z. 3–4; *S. Salmonowicz*, Prawo karne oświeconego absolutyzmu, Toruń 1966; *J. Sawicki*, O odpowiedzialności za błędny zabieg lekarski, PiP 1954, z. 6; *M. Siewierski*, Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 1958; *O. Sitarz*, w: Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa, Warszawa 2010; *R.A. Stefański*, w: Kodeks karny. Część szczególna, t. I, Komentarz do art. 117–221 (pod red. *A. Wąska*), Warszawa 2004; *M. Szerer*, Glosa do wyroku SN z 27 lipca 1973 r., IV KR 153/73, OSPiKA 1974, Nr 12; *tenże*, W sprawie zamiaru ewentualnego, PiP 1959, z. 3; *Śliwiński*, Polskie prawo karne materialne; *Świda*, Prawo karne, 1959; *D. Tokarczyk*, Nieumyślność w świetle propozycji nowelizacji kodeksu karnego – w odpowiedzi Doktor Katarzynie Banasik, Pal. 2014, Nr 1–2; *J. Waszczyński*, Jeszcze raz w sprawie zamiaru ewentualnego, Pal. 1977, Nr 5; *Warylewski*, Prawo karne, 2009; *A. Wąsek*, Kodeks karny. Komentarz, t. I, Gdańsk 1999; *W. Wolter*, Glosa do wyroku SN z dnia 17 listopada 1959 r., IV K 398/58, OSPiKA 1960, poz. 232; *tenże*, Glosa do wyroku SN z 28 czerwca 1958 r., IV KR 631/58, PiP 1959, z. 4; *tenże*, Glosa do wyroku SN z 10 czerwca 1977 r., IV KR 110/77, NP 1978, Nr 7–8; *tenże*, Nauka o przestępstwie. Analiza prawnicza na podstawie przepisów części ogólnej kodeksu karnego z 1969 r., Warszawa 1973; *tenże*, Nieświadomość społecznego niebezpieczeństwa a przestępstwo nieumyślne, NP 1955, Nr 1; *tenże*, Oceny prawno-karne zapomnienia, PiP 1985, z. 5; *tenże*, Podżeganie i pomocnictwo do przestępstw kwalifikowanych przez następstwo, WPP 1965, Nr 2; *tenże*, Prawo karne, Warszawa 1947; *tenże*, Reguły

wylączenia wieloœci ocen w prawie karnym, Warszawa 1961; *tenże*, Uwagi o podmiotowej stronie czynu przestępnego w ujęciu projektu kodeksu karnego PRL, PiP 1956, z. 9; *tenże*, W sprawie tzw. zamiaru ewentualnego, NP 1957, Nr 5; *tenże*, Z rozważań nad winą nieumyœlną, PiP 1962, z. 5–6; *W. Wróbel, A. Zoll*, Polskie prawo karne. Część ogólna, Kraków 2010; *R. Zawlocki*, w: *Wąsek*, Komentarz KK, t. II; *tenże*, Nieumyœlność jako podstawa odpowiedzialności karnej – w poszukiwaniu kompromisu, MoP 2008, Nr 11; *tenże*, Pojęcie i funkcje społecznej szkodliwosti czynu w prawie karnym, Warszawa 2007; *A. Zoll*, Brak wymaganych kwalifikacji działającego podmiotu jako przesłanka odpowiedzialności za przestęstwo nieumyœlne, SP 1988, z. 1–2; *tenże*, w: *Zoll*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. I, 2007; *tenże*, w: *Zoll*, Komentarz KK, cz. szczególna, t. II, 2008; *tenże*, O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego, KSP 1990, t. XXXIII; *tenże*, O reformie prawa karnego (w odpowiedzi W. Mąciorowi), PiP 1991, z. 1; *tenże*, Ogólne zasady odpowiedzialności karnej w projekcie kodeksu karnego, PiP 1990, z. 10; *tenże*, Prace nad nowelizacją przepisów części ogólnej kodeksu karnego, PiP 2012, Nr 11; *tenże*, Strona podmiotowa i wina w kodeksie karnym z 1997 r. i w projektach jego nowelizacji, w: *Prawo – społeczeństwo – jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi L. Kubickiemu*, Warszawa 2003; *Zoll*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. I, Komentarz do art. 1–31, Warszawa 2016; *Zoll, Wróbel*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. I, Komentarz do art. 1–52, Warszawa 2016.

Literatura do § 9: *I. Andrejew*, O dystansie do tzw. finale handlungslehre, PiP 1972, Nr 5; *tenże*, O pojęciu winy w polskim prawie karnym, PiP 1982, Nr 7; *tenże*, Podstawowe pojęcia nauki o przestęstwie, Warszawa 1988; *I. Andrejew, L. Lernell, J. Sawicki*, Prawo karne Polski Ludowej. Zarys wykładu części ogólnej, Warszawa 1950; *A. Barczak-Oplustil*, Sporne zagadnienia winy w prawie karnym, CzPKiNP 2005, Nr 2; *tenże*, Zasada koicydencji winy i czynu w Kodeksie karnym, Kraków 2016; *J. Bardach*, w: *Historia państwa i prawa Polski do połowy XV wieku*, Warszawa 1957; *Bojarski*, Polskie prawo karne, 2012; *tenże*, Społeczna szkodliwość czynu i wina w projekcie k.k., w: *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Maria Cieślaka*, Kraków 1993; *E. Borkowska-Bagińska, B. Lesiński*, Historia prawa sądowego, Poznań 1995; *Buchala*, Prawo karne, 1989; *tenże*, Wina w prawie karnym (pod red. *W. Woltera, K. Buchały*), Kraków 1954; *tenże*, Zasada winy – terażniejszość i przyszłość, SI 1988, Nr XVI; *Buchala, Zoll*, Polskie prawo karne, 1995; *T. Cyprian*, Postęp techniczny a prawo karne, Warszawa 1966; *Z. Ćwiakalski*, Błąd co do bezprawności czynu w polskim prawie karnym. Zagadnienia teorii i praktyki, Kraków 1991; *J. Dąbrowa*, Wina jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej, Wrocław 1968; *T. Dukiet-Nagórska*, w: *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, Warszawa 2012; *L. Dzikiewicz*, O pojęciu winy i jej trzech odmianach, PiP 1977, Nr 1; *M. Filar*, O niektórych ogólnych zasadach odpowiedzialności karnej w projekcie kodeksu karnego z sierpnia 1990 – polemicznie, PiP 1991, Nr 4; *tenże*, O podwójnej roli zamiaru w prawie karnym. Teoria i praktyka oceny poczytalności, w: *Materiały VII Krajowej Konferencji Sekcji Psychiatrii Sądowej Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego*, Warszawa 1988; *tenże*, w: *Marek*, System Pr. Kar., t. 1; *Gardocki*, Prawo karne, 2007; *S. Glaser*, Normatywna nauka o winie, Warszawa 1934; *tenże*, Polskie prawo karne w zarysie, Kraków 1933; *J. Giezek*, w: *Giezek*, Komentarz KK, 2007; *D. Habrat*, Materialnoprawne aspekty odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w polskim prawie karnym, Toruń 2008; *H.J. Hirsch*, Problem odpowiedzialności karnej związków osób, SP 1993, Nr 4; *P. Jakubski*, Wina i jej stopniowalność na tle k.k., Prok. i Pr. 1999, Nr 4; *D. Janicka*, Nauka o winie i karze w dziejach klasycznej szkoły prawa karnego w Niemczech w I połowie XIX w., Toruń 1998; *taż*, Prawo karne w trzech rewizjach prawa chełmińskiego z XVI w., Toruń 1992; *B. Jankowska*, Odpowiedzialność karna osób prawnych, PiP 1996, Nr 7; *H. Jescheck*, Część ogólna projektu z 1990 r. polskiego kodeksu karnego w świetle prawnoporównawczym, PiP 1992, Nr 2; *Z. Kaczmarczyk, B. Leśnodorski*, w: *Historia państwa i prawa Polski od połowy XV w. do r. 1795*, Warszawa 1957; *T. Kaczmarek*, Finalizm w polskim prawie karnym jako problem metodologiczny, PiP 1972, Nr 1; *tenże*, Kryminalnopolityczne założenia nowego kodeksu karnego, w: *Nowa kodyfikacja prawa karnego (pod red. L. Boguni)*, t. 1, Warszawa 1997; *tenże*, O finalnej

teorii winy na gruncie doktryny polskiej, PiP 1970, Nr 6; *tenże*, Ogólne dyrektywy wymiaru kary jako problem kodyfikacyjny, w: *Rozważania o przestępcstwie i karze. Wybór prac z okresu 40-lecia naukowej twórczości*, Warszawa 2006; *tenże*, Spory wokół pojęcia winy, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego*. Księga poświęcona pamięci Prof. A. Wąska, Lublin 2005; *J. Kochanowski*, Subiektywne granice sprawstwa i odpowiedzialności karnej, Warszawa 1985; *V. Konarska-Wrzosek*, Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym, Toruń 2002; *M. Królikowski*, w: *Królikowski, Zawłocki*, Komentarz KK, cz. ogólna, 2011, t. I; *E. Krzymuski*, System prawa karnego ze stanowiska nauki i trzech kodeksów obowiązujących w Polsce. Część ogólna, Kraków 1921; *K. Koranyi*, Powszechna historia państwa i prawa, t. I, Warszawa 1965; *tenże*, Powszechna historia państwa i prawa, t. II, Warszawa 1963; *tenże*, Powszechna historia państwa i prawa, t. III, Warszawa 1966; *M. Król-Bogomilska*, „Formy winy” w prawie karnym w świetle psychologii, Warszawa 1991; *C. Kunderewicz*, Najstarsze prawa świata, Łódź 1972; *J. Lachowski*, Czy konsekwentnie oddzielono stronę podmiotową od winy w kodeksie karnym, w: *Państwo prawa i prawo karne*. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, Warszawa 2012; *tenże*, Wprowadzenie do rozdziału III, w: *Królikowski, Zawłocki*, Komentarz KK, cz. ogólna, 2011, t. I; *Lernell*, Wykład, t. I; *B. Lewaszkievicz-Petrykowska*, Problem definicji winy, jako podstawy odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych, ZNUL 1959; *taż*, Zakres przestępstwa jako podstawy odpowiedzialności cywilnej, NP 1956, Nr 3; *A. Liszewska*, Strona podmiotowa i wina a niepoczytalność, w: *Państwo prawa i prawo karne*. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, t. II, Warszawa 2012; *R. Łaszewski*, Wiejskie prawo karne w Polsce w XVII i XVIII w., Toruń 1988; *T. Maciejewski*, w: *Marek*, System Pr. Kar., t. 2, 2011; *J. Majewski, P. Kardas*, O dwóch znaczeniach winy w prawie karnym, PiP 1999, Nr 10; *Makarewicz*, Komentarz KK, 1938; *tenże*, Prawo karne; *P. Manikowski*, w: *System Prawa Prywatnego*. t. 6. Prawo zobowiązań. Część ogólna, Warszawa 2009; *Marek*, Komentarz KK, 2010; *tenże*, Prawo karne, 2006; *tenże*, Ujęcie winy jako problem kodyfikacyjny, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego*. Księga poświęcona pamięci prof. A. Wąska, Lublin 2005; *A. Marek, J. Lachowski*, Struktura nieumyślności w kodeksie karny z 1997 r., w: *Nieumyślność*. Pokłosie VIII Kolokwium Bielańskiego, Toruń 2012; *W. Mąciór*, O finalizmie w prawie karnym, PiP 1971, Nr 6; *tenże*, Problem przestępstw nieumyślonych na tle aktualnych wymagań teorii i praktyki, Kraków 1968; *M. Mikołajczyk*, Przepięstwo i kara w prawie miast Polski południowej w XVI–XVIII w., Katowice 1998; *B. Namysłowska-Gabrysiak*, Odpowiedzialność karna osób prawnych, Warszawa 2003; *J. Nisenson, M. Siewierski*, Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Łódź 1947; *Z. Nowakowski*, Wina i ryzyko jako podstawy odpowiedzialności deliktowej, w: *Studia z prawa zobowiązań* (pod red. *Z. Radwańskiego*), Warszawa 1979; *P. Palka*, Błąd co do prawnej oceny czynu, Prok. i Pr. 2002, Nr 9; *Z. Papierkowski*, Fikcja winy czy niezrozumienie sensu nowoczesnego prawa karnego, PiP 1948, Nr 1; *M. Patkaniowski*, Wina i kara. Elementy rzymskie i germańskie w prawie karnym statutów miast włoskich, Kraków 1939; *W. Patryas*, Interpretacja karnistyczna. Studium metodologiczne, Poznań 1988; *A. Piaczyńska*, Kryteria stopniowania winy, Prok. i Pr. 2012, Nr 9; *S. Pławski*, Prawo karne w zarysie, Warszawa 1965; *tenże*, Prawo karne (w zarysie). Część I, Warszawa 1965; *S. Plaza*, Historia prawa w Polsce na tle porównawczym. Część I, Kraków 2002; *tenże*, Przepięstwo przeciwko życiu, Warszawa 1963; *L. Pohl*, w: *Kodeks karny*. Komentarz (pod red. *R.A. Stefańskiego*), Legalis 2012; *G. Rejman*, Teorie i formy winy w prawie karnym, Warszawa 1980; *M. Rodzynkiewicz*, Kilka uwag o relacyjnym ujęciu winy w prawie karnym, RPEiS 2001, Nr 4; *tenże*, Pojęcie winy w prawie karnym-próba analizy krytycznej na tle ujęcia relacyjnego, RPEiS 1992, Nr 3; *S. Salmonowicz*, Prawo karne oświeconego absolutyzmu. Z dziejów kodyfikacji karnych przełomu XVIII/XIX w., Toruń 1966; *W. Santera*, Wina w odpowiedzialności pracowniczej, Warszawa–Wrocław 1975; *R. Skeczkowski*, Pomniki prawa, Koszalin 1996; *M. Sośniak*, Bezprawność zachowania jako przesłanka odpowiedzialności za czyny niedozwolone, Kraków 1959; *tenże*, Należyta staranność, Katowice 1980; *K. Sójka-Zielńska*, Historia prawa, Warszawa 1993; *S. Stomma*, Wina i związek przyczynowy w rozwoju prawa karnego, Wilno 1938; *J. Sulikowska-Kuźmicka*, Zasady odpowiedzialności deliktowej w świetle nowych tendencji w ustawodawstwie

polskim, Lex/el; *J. Śliwowski*, Kodeks karzący Królestwa Polskiego (1818 r.), Warszawa 1958; *W. Szafranski*, Kodeks Stanisława Augusta, Poznań 2007; *tenże*, Prawo karne, 1975; *tenże*, Prawo karne. Część I. Zeszyt 3. Wina, Toruń 1969; *A. Sylwestrzak*, Historia doktryn polityczno-prawnych, Warszawa 1995; *Śliwiński*, Polskie prawo karne; *S. Stomma*, Fikcja wina, PiP 1947, Nr 10; *Świda*, Prawo karne, 1970; *D. Świecki*, Wina w prawie karnym materialnym i procesowym, Prok. i Pr. 2009, Nr 11–12; *L. Tyszkiewicz*, Problem istoty wina w projekcie kodeksu karnego z 1994 r., PiP 1995, Nr 3; *W. Uruszczak*, Korektura prawo z 1532 r. Studium historycznoprawne, t. II, Kraków 1991; *A. Walczak-Żochowska*, w: Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116, Warszawa 2011; *W. Warkalło*, Gradacja wina a obowiązek naprawienia szkody w świetle przepisów Kodeksu cywilnego, SP 1970, Nr 26–27; *A. Wąsek*, Ewolucja prawnokarnego pojęcia wina w powojennej Polsce, PPK 1990, Nr 4; *tenże*, Komentarz KK, t. I, 1999; *Wolter*, Czynniki psychiczne w istocie przestępstwa, Kraków 1924; *tenże*, Nauka; *tenże*, Studia z zakresu prawa karnego. 1. Problematyka zamiaru ewentualnego. 2. Błąd w prawie karnym w ujęciu systematycznym, Kraków 1947; *tenże*, w: Wina w prawie karnym, Kraków 1954; *W. Wróbel*, w: *Zoll*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. I, 2012; *tenże*, Wina i zawinienie a strona podmiotowa czynu zabronionego, czyli o potrzebie posługiwania się w prawie karnym pojęciem wina umyślnej i nieumyślnej, w: Przestępstw – kara – polityka kryminalna. Księga jubileuszowa z okazji 70. Rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka, Kraków 2006; *A. Zębik*, Czyn jako zachowanie się celowe a problematyka wina, PiP 1970, Nr 2; *A. Zoll*, w: *Zoll*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. I, 2012; *tenże*, Czy nieletniość jest okolicznością wyłączającą winę, w: W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej, Warszawa 2009; *tenże*, Materialne określenie przestępstwa, w: Projekcie kodeksu karnego, w: Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci profesora Mariana Cieślaka, Kraków 1993; *tenże*, Materialne określenie przestępstwa, Prok. i Pr. 1997, Nr 2; *tenże*, Ogólne zasady odpowiedzialności karnej w projekcie k.k., PiP 1990, Nr 10; *tenże*, Okoliczności wyłączające bezprawność czynu, Warszawa 1982; *tenże*, Regulacja błędu w projekcie kodeksu karnego, w: Problemy nauk penalnych. Prace ofiarowanej Pani Profesor Oktawii Górniok, Katowice 1996; *tenże*, „Pozaustawowe” okoliczności wyłączające winę w świetle konstytucyjnej zasady podziału władzy, w: W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska, Lublin 2005; *tenże*, Strona podmiotowa i wina w Kodeksie Karnym z 1997 r. i w projektach jego nowelizacji, w: Prawo – społeczeństwo – jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Prof. Leszkowi Kubickiemu, Warszawa 2003; *tenże*, Typ czynu zabronionego charakteryzujący się nieumyślnością, w: Nieumyślność. Pokłosie VIII Kolokwium Bielańskiego, Toruń 2012; *W. Wróbel*, *A. Zoll*, Polskie prawo karne. Część ogólna, Kraków 2010.

Literatura do § 10: *Andrejew*, Polskie prawo karne, 1970; *W. Asschaffenburg*, Alkoholgenuss und Verbrechen, ZstW 1900; *A. Barczak-Oplustil*, Zasada koincydencji wina i czynu w kodeksie karnym, Kraków 2016; *S. Batawia*, Czy stan upojenia alkoholowego powinien być uważany za okoliczność łagodzącą lub powodującą niepoczytalność, Sąd i Obrona 1931, Nr 2; *M. Bielski*, Obiektywna przypisywalność skutku w prawie karnym (praca doktorska niepubl.) Kraków 2009; *Buchala*, Prawo karne, 1980; *tenże*, Wina czynu a zawinienie na przedpolu czynu zabronionego, w: Aktualne problemy prawa karnego (pod red. *E.W. Pływaczewskiego*), Białystok 1998; *tenże*, Zawinienie na przedpolu czynu zabronionego. Wybrane problemy, PPK 1995, Nr 12; *Buchala*, *Zoll*, Polskie prawo karne, 1995; *B. Burkhardt*, Das Zweckmoment in Schuldbegriff, GA 1976; *tenże*, Wina odnosząca się do czynu i zawinienie na przedpolu czynu zabronionego, SP 1988, Nr 1–2; *Cieślak*, Polskie prawo karne, 1994; *M. Filar*, Kilka uwag w sprawie uregulowania odpowiedzialności karnej za czyn popełniony w stanie odurzenia alkoholowego, AUNC 1979, Nr 89; *tenże*, Poczytalność sprawcy odurzonego alkoholem w świetle orzecznictwa Sądu Nawyższego, Warszawa 1969; *Giezek*, Komentarz KK, 2007; *tenże*, O tendencjach do subiektywizowania bezprawności oraz obiektywizowania wina we współczesnym prawie karnym, w: Wybrane zagadnienia reformy prawa karnego (pod red. *Zofii Sienkiewicz*), Wrocław 1997; *S. Glaser*, Polskie prawo

karne w zarysie, Kraków 1933; *M. Hettinger*, Die actio libera in causa, Berlin 1998; *H.J. Hirsch*, Alkoholdelinquenz in der Bundesrepublik Deutschland, w: Beiträge zum VI Deutsch-jugoslawischen Juristentreffen in Köln 1980, Beiheft zur ZStW 1981; *tenże*, Das Schuldprinzip und seine Funktion im Strafrecht, w: *H.J. Hirsch*, Strafrechtliche Probleme, Schriften aus drei Jahrzehnten, Berlin 1999; *J. Hruschka*, Der Begriff der actio libera in causa und die Begründung ihrer Strafbarkeit, Juristische Schulung 1968; *G. Jakobs*, Schuld und Prävention, Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart, Nr 452/453, Tübingen 1976; *tenże*, Strafrecht, Allg. Teil, Berlin–New York 1983; *H.H. Jescheck*, Lehrbuch des Strafrechts, Berlin 1972; *T. Kaczmarek*, Spory wokół charakteru odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw popełnionych w warunkach zawinionej niepoczytalności, PiP 2004, Nr 1; *tenże*, Spory wokół pojęcia czynu i ich znaczenie dla systemowego objaśniania struktury przestępstwa, w: *T. Kaczmarek*, Rozważania o przestępstwie i karze. Wybór prac z okresu 40-lecia naukowej twórczości, Warszawa 2006; *tenże*, Spory wokół pojęcia winy w prawie karnym, w: W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska, Lublin 2005; *tenże*, Strafrechtliche Erfassung in rauschbedingter Schuldunfähigkeit begangener Straftaten, w: Aktuelle Probleme des deutschen, japanischen und polnischen Strafrechts. Das dritte deutsch-japanisch-polnische Strafrechtssymposium der Stipendiaten der Alexander von Humboldt-Stiftung, Hrsg. *A.J. Szwarc*, Poznań 2006; *T. Kaczmarek*, *J. Giezek*, O subiektywnym przypisaniu nieświadomego przestępstwa nieumyślnego, w: Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym (pod red. *T. Kaczmarka*), Wrocław 1990; *P. Kardas*, *M. Rodzyńkiewicz*, Projekt kodeksu karnego w świetle opinii sędziów i prokuratorów (część druga – wyłączenie odpowiedzialności karnej), WPP 1995, Nr 3–4; *M. Król-Bogomilska*, Tradycyjne formy winy w świetle współczesnej psychologii, SI 1982, t. 10; *J. Krüpelmann*, Możliwość przypisania winy w przypadkach afektu i uwarunkowanej u życiu alkoholu niezdatności do ponoszenia winy, SP 1988, Nr 1–2; *L. Kubicki*, Przestępstwo popełnione przez zaniechanie. Zagadnienia podstawowe, Warszawa 1975; *A. Liszewska*, Odpowiedzialność karna za popełnienie czynu zabronionego w stanie tak zwanej zawinionej niepoczytalności, w: Księga pamiłkowa ku czci prof. Tomasa Kaczmarka, Wrocław 2016; *W. Łuniewski*, Alkoholik w Kodeksie Karnym, Nowiny Psychiatryczne 1924, Nr 72; *J. Majewski*, Prawnokarne przypisywanie skutku przy zaniechaniu, Kraków 1997; *tenże*, Tak zwana kolizja obowiązków w prawie karnym, Warszawa 2002; *Makarewicz*, Komentarz KK, 1935; *R. Maurach*, *K.H. Goessel*, *H. Zipf*, Strafrecht Allg., Teil (1)2, 1971; *W. Mąciór*, Czyn ludzki i jego znaczenie w prawie karnym, Zagadnienia podstawowe, Warszawa 1999; *B. Mąkosa-Stepkowska*, Przestępstwa nieumyślne przeciwko życiu i zdrowiu i ich sprawcy (praca doktorska niepubl.), Warszawa 1989; *U. Neumann*, Konstruktionen und Argument in der neueren Diskussion zur actio libera in causa (pod red. *F. Haft*, *W. Hassemer*, *U. Neumann*, *W. Schild*, *U. Schroth*), w: Festschrift Arthur Kaufmann, Heidelberg 1993; *tenże*, Zurechnung und „Vorverschulden“, Berlin 1985; *A. Ratajczak*, Stan nietrzeźwości w polskim prawie karnym, Poznań 1969; *G. Rejman*, w: *Rejman*, Komentarz KK; *M. Rodzyńkiewicz*, Modelowanie pojęć w prawie karnym, Kraków 1998; *tenże*, Treść pojęcia czynu w prawie karnym jako wynik procedury modelowania, w: Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały (pod red. *Z. Cwiakalskiego*), Kraków 1994; *C. Roxin*, Das Schuldprinzip im Wandel (pod red. *F. Haft*, *W. Hassemer*, *U. Neumann*, *W. Schild*, *U. Schroth*), w: Festschrift Arthur Kaufmann, Heidelberg 1993; *tenże*, Grundfragen des modernen Strafrechtssystems (pod red. *B. Schünmann*), Berlin–New York 1984; *tenże*, „Schuld“ und „Verantwortlichkeit“ als strafrechtliche Systemkategorie, Henkel FS 1974; *tenże*, Strafrecht. Allgemeiner Teil, Bd. I Aufl. 3, München 1997; *tenże*, Zur jüngsten Diskussion über Schuld, Prävention und Verantwortlichkeit im Strafrecht, w: Festschrift für Bockelmann München 1979; *J. Sawicki*, *A. Flatau-Kowalska*, Alkohol w prawie karnym, Warszawa 1958; *Ch. Schoeneborn*, Schuldprinzip und generalpräventiver Aspekt, ZStW 1976, Nr 88; *W. Sieradzki*, Stanowisko i postulaty lekarskie wobec zagadnienia niepoczytalności, Polskie Czasopismo Lekarskie 1921, Nr 9–12; *G. Stratenwerth*, Die Zukunft des straf-rechtlichen Schuldprinzips, 1977; *tenże*, Vermeidbarer Schuldabschluss, Arm. Kaufmann-GS, 1989; *Świda*, Prawo karne, 1966, 1978, 1989; *A. Wasilkowski*, *S. Kalinowski*, O re-

formę przepisów karnych w dziedzinie zwalczania alkoholizmu, DPP 1948; *J. Waszczyński*, Wina a prewencyjny wymiar kary, w: *Problemy odpowiedzialności karnej*. Księga ku czci Profesora K. Buchały (pod red. *Z. Cwiąkalskiego*), Kraków 1994; *A. Wąsek*, Kodeks karny. Część ogólna, Komentarz, t. 1, Gdańsk 1999; *H. v Weber*, Die Bestrafung der Volltrunkenheit, Goldammer's Archiv für Strafrecht 1958; *J. Wessels*, Strafrecht, AT. Heidelberg 1985; *Wolter*, Nauka; *tenże*, w: *Andrzejew, Świda, Wolter*, KK z komentarzem, 1973; *tenże*, Zarys systemu prawa karnego, Część ogólna, t. 1, Kraków 1933; *P. Zakrzewski*, Stopniowanie winy w prawie karnym, Warszawa 2016; *Z. Ziemiński*, Analiza pojęcia czynu. Warszawa 1972; *Z. Ziemiński, K. Daszkiewicz, S. Soltyski*, Trójgłos o prawniczym pojęciu czynu, SP 1971, Nr 29; *H. Zipf*, Literaturbericht Kriminalpolitik, ZStW 1977, Nr 89; *A. Zoll*, Kwalifikacja prawna czynu i wina niepoczytalnego sprawcy, w: *Okoliczności wyłączające winę*. Materiały VI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego (pod red. *J. Majewskiego*), Toruń 2010; *tenże*, w: *Buchała, Zoll*, Komentarz KK, cz. ogólna, 1998; *tenże*, w: *Zoll*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. I, 2012.

§ 1. Pojęcie przestępstwa

I. Wprowadzenie

W powszechnym użyciu funkcjonuje wiele rozmaitych sposobów rozumienia pojęcia „przestępstwo”. Spośród wszystkich trzy stosowane są najczęściej, w związku z czym należy zaliczyć je do podstawowych. Zgodnie z nimi przestępstwem jest fenomen sprowadzający się do:

- 1) rzeczywistego zdarzenia o bliżej nieokreślonym faktyczno-formalnym charakterze, określanego w języku potocznym jako „przestępstwo” w sposób zasadniczo dowolny (realne ujęcie potoczne)¹;
- 2) rzeczywistego zdarzenia o ściśle określonym charakterze (stwierdzonego przez właściwy uprawniony organ), określanego w języku prawnym i prawniczym (realne ujęcie karno-procesowe)²;
- 3) teoretyczno-prawnej konstrukcji odnoszącej się do abstrakcyjnie ujmowanego czynu przestępnego (abstrakcyjne ujęcie karno-materialne)³.

Wśród wskazanych ujęć, jak się zdaje, pierwotny charakter ma to ostatnie, jako wyznaczające zakres pojęciowy, a w konsekwencji – co najmniej językowy byt – dwóch poprzednich. Ostatnie z powołanych ujęć pojęcia przestępstwa sprowadza się do opisanego jego cech konstytutywnych składających się na ogólne teoretyczne pojęcie przestępstwa⁴. Ujęcie to odgrywa fundamentalne znaczenie dla nauki prawa karnego.

¹ W znaczeniu słownikowym przestępstwem jest „czyn społecznie potępiany, naruszający obowiązujące prawo, objęty sankcjami kodeksu karnego” – zob. *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 2 (pod red. *B. Dunaja*), Warszawa 2000, s. 186.

² Odnośnie do tego przypadku, jak trafnie stwierdza *P. Kardas*, „przestępstwo charakteryzują dwie, równie istotne właściwości: w każdym przypadku jest ono czymś obiektywnym, mającym swój rzeczywisty substrat, realną podstawę w określonej aktywności lub pasywności człowieka (jego czynie) oraz czymś relatywnym wobec określonych wartości, chronionych przez przepisy ustawy karnej. O przestępstwie decyduje spełnienie obu wskazanych wyżej przesłanek, tj. popełnienie czynu godzącego w chronione przez ustawę karną wartości w sposób scharakteryzowany w tej ustawie” – *tenże*, *Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym*. Analiza teoretyczna, Warszawa 2011, s. 103–103.

³ Zob. np. *Bojarski*, *Polskie prawo karne*, 2006, s. 86.

⁴ Zob. *Marek*, *Prawo karne*, 2007, s. 85.

Od powyższego pojęcia przestępstwa (zob. pkt 3) należy odróżnić pojmowanie (rozumienie) pojęcia przestępstwa. Ten ostatni zabieg pozwala naukowo ukazać konieczny, szeroki i złożony, pozadogmatyczny kontekst tej dogmatycznej konstrukcji.

Na naukę prawa karnego (materialnego) składa się nauka o przestępstwie, stanowiącym główną podstawę odpowiedzialności karnej, oraz nauka o karze, tj. reakcji karnoprawnej za popełnione przestępstwo ewentualnie czyn zabroniony. Pojęcie „przestępstwa” stanowi zatem podstawowy przedmiot badań nauki prawa karnego (materialnego)⁵. W systemie prawa karnego pojęcie to stanowi w szczególności punkt wyjścia dla wszelkich rozważań związanych z podstawami i konsekwencjami jego stanowienia, wykładni i stosowania. Wskazana, szczególna ranga omawianego pojęcia legitymuje wyodrębnienie dyscypliny naukowo-badawczej pod nazwą teorii przestępstwa.

Nauka prawa karnego rekonstruuje i posługuje się ogólnym pojęciem „przestępstwa” w ramach języka prawniczego. Należy jednak podkreślić, iż zabieg ten, przynajmniej w zakresie dogmatycznym, ma służyć wyjaśnieniu wyżej wymienionego pojęcia z zakresu języka prawnego. W zabiegu tym punktem wyjścia jest treść obowiązującego prawa, w tym przede wszystkim Kodeksu karnego. W powołanym znaczeniu pojęcie „przestępstwo” ma charakter deskryptywny, a nie postulatywny.

- 2 Można również wskazywać na potoczne albo specjalistyczne pojmowanie przestępstwa. W tym drugim ujęciu stanowi ono przedmiot rozważań na płaszczyźnie prawnej i pozaprawnej (politycznej, socjologicznej, historycznej, psychologicznej itd.)⁶. Podstawowe jest tutaj ujęcie prawne, a w szczególności – karnoprawne, ponieważ pojęcie to wywodzi się z prawa karnego (materialnego) i w tym zakresie odgrywa rolę podstawową. Karnoprawne pojęcie przestępstwa stanowi punkt wyjścia dla definiowania tego pojęcia na innych płaszczyznach. Wynika to z faktu, iż przestępstwo stanowi podstawę odpowiedzialności karnoprawnej, a pojęcie to zostało sformułowane dla określenia przesłanek tej odpowiedzialności. Powyższa okoliczność nie implikuje jednak tożsamości definiowania tego pojęcia na innych płaszczyznach. W omawianym zakresie zachodzą nieraz istotne odrębności, podyktowane odmienną metodologią oraz celem badań w innych dyscyplinach.

Nauka prawa karnego (materialnego) stanowi centralny punkt odniesienia dla pozostałych nauk o charakterze penalnym, tak dogmatycznych, jak i pozadogmatycznych. Z uwagi na fakt, iż – jak już wskazano powyżej – pojęcie „przestępstwa” stanowi znowu punkt centralny w prawie karnym, to – konsekwentnie – rozważane pojęcie odgrywa istotną rolę w naukach penalnych i jest tam odpowiednio definiowane, według potrzeb i metodologii tychże nauk (prawa karnego: procesowego i wykonawczego oraz polityki kryminalnej, kryminologii, kryminalistyki, medycyny sądowej itd.).

W ramach kodeksów karnistycznych (Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego, Kodeks karny wykonawczy) ustawodawca używa rozważanego pojęcia jednolicie, jednak podstawowy charakter ma tutaj ujęcie prawnomaterialne, co oznacza, iż pozostałe dwa ujęcia powinny być rozpatrywane na podstawie odpowiednich przepisów Kodeksu karnego. Identyczną regułą należy również stosować do pojęcia „przestępstwa” użytego w innych działach prawa, w szczególności w prawie wykroczeń oraz w prawie karnym

⁵ Zob. *Wolter*, *Nauka*, s. 9.

⁶ Np. w naukach społecznych pojęcie przestępstwa definiuje się jako „naruszenie prawa, które wkracza w sferę publiczną” – *Słownik socjologii i nauk społecznych* (pod red. *G. Marshalla*), Warszawa 2006, s. 264.

skarbowym, z tym zastrzeżeniem iż w tym ostatnim – ustawodawca wyraźnie odróżnia to pojęcie od pojęcia „przestępstwa skarbowego”, które posiada swoją odrębną definicję legalną w art. 53 § 7 KKS.

Pojęcie „przestępstwa” z zakresu języka prawnego używane jest przede wszystkim w Kodeksie karnym. Inne akty prawne, w tym przede wszystkim przepisy powszechnie obowiązującego prawa, odwołują się do rozważanego pojęcia nierzadko (łącznie kilkaset razy). Ustawodawca używa ich w rozumieniu wskazanym w Kodeksie karnym, choć nie zawsze. Należy jednak podkreślić, iż najczęściej ujęcie to jest specyficzne i odnosi się do przestępstwa jako określonego typu czynu zabronionego, a nie takiego czynu o cechach przestępnych, czy też stwierdzonego przestępstwa. W powołanym ujęciu „przestępstwo” oznacza więc „czyn zabroniony przez ustawę karną” (zob. np. art. 109 ust. 1 pkt 3 ustawy z 27.7.2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym⁷).

Wobec powyższego kodeksowe znaczenie rozważanego pojęcia ma charakter pierwotny tak do pojęcia prawniczego, jak i potocznego.

Kodeks karny oraz inne ustawy karne posługują się pojęciem „przestępstwa” w dwóch znaczeniach. Zgodnie z pierwszym znaczeniem (ogólnym), używanym przez ustawodawcę bardzo często, bo w samej tylko części ogólnej KK kilkadziesiąt razy, przestępstwem jest popełniony czyn zabroniony o cechach przestępnych. W takim rozumieniu pojęcie to użyte jest m.in. w następujących przepisach: art. 1 § 2 i 3, art. 2, 4 § 1, art. 10 § 3, art. 11 § 1 i 2, art. 25 § 1, art. 26 § 1 i 2, art. 27 § 1, art. 29, 30, 31 § 1 i 2, by wymienić tylko przepisy karne określające podstawy odpowiedzialności karnej. 3

Znacznie rzadziej ustawodawca używa pojęcia przestępstwa w drugim znaczeniu (rodzajowym), zgodnie z którym jest nim określony typ czynu zabronionego pod groźbą kary kryminalnej. W tym zakresie można wskazać m.in. na następujące przepisy części ogólnej KK: art. 7 § 1, art. 14 § 1, art. 58 § 3, art. 59 § 1 czy też tytuły kolejnych rozdziałów z części szczególnej KK⁸. Wskazane dwa ujęcia pojęcia przestępstwa należą do języka prawnego.

Ustawowe (kodeksowe) pojęcie przestępstwa sformułowane jest więc w dwóch zasadniczych znaczeniach. W pierwszym przypadku jest ono odnoszone do wszystkich rodzajów przestępstw (ujęcie ogólne). W drugim zaś używane jest ono dla określenia danego rodzaju przestępstwa, identyfikowanego ze względu na określony typ czynu zabronionego (ujęcie rodzajowe). Różnica między tymi ujęciami sprowadza się wyłącznie do abstrakcyjnego zindywidualizowania ujęcia generalnego. Desygnat prawnego pojęcia „przestępstwo” w obu tych przypadkach nie ma charakteru realnego (ontologicznego), lecz abstrakcyjny. Jego treść sprowadza się bowiem do prawnego i prawniczego opisu faktów, a nie do samych rzeczowych faktów.

W ramach ogólnego pojęcia przestępstwa w rodzimym systemie prawa karnego można wyróżnić w istocie jego trzy dogmatyczne (formalno-prawne) ujęcia. Pierwsze z nich, zasadnicze i najczęściej występujące, związane jest z rozumieniem tego pojęcia zgodnie z art. 1 KK. Chodzi tutaj w szczególności o przestępstwo o charakterze „ro- 4

⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1842 ze zm.

⁸ Dodać należy, iż ustawodawca wielokrotnie posługuje się w ustawach karnych, w tym przede wszystkim w KK, pojęciem „czyn” w sposób wieloznaczny, jako faktycznego zachowania się sprawcy, popełnionego czynu zabronionego, typu czynu zabronionego, jak również przestępstwa. Wydaje się, iż ostatnia ze wskazanych sytuacji ma miejsce np. w przypadku przepisów art. 4 § 2, 3 i 4, art. 33 § 2 i art. 44 § 3 KK.

dzimym”. Tak ujmowane przepięstwo związane jest przedmiotem prowadzonych powyżej rozważań.

Dwa pozostałe pojęcia przepięstwa mają już charakter „obcy”, jakkolwiek są one przewidziane w rodzimym systemie prawa. Pierwsze z nich dotyczy tzw. klauzuli norymberskiej i wskazane jest w przepisie art. 42 ust. 1 Konstytucji RP. Przepis ten (w zd. 2), określając wyjątek od zasady określonej w zd. 1, stanowi: „Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przepięstwo w myśl prawa międzynarodowego”. Na tej podstawie należy wyróżnić szczególne znaczenie pojęcia przepięstwa, które jest przedmiotem rozpatrzenia przez międzynarodowe trybunały karne zajmujące się przepięstwami o charakterze międzynarodowym, w tym przede wszystkim zbrodniami ludobójstwa (np. w byłej Jugosławii)⁹. Źródeł tak ujmowanych przepięstw jest wiele, a na szczególną uwagę zasługują odpowiednie postanowienia Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego¹⁰, w którym zdefiniowano następujące najcięższe przepięstwa (zbrodnie) międzynarodowe: ludobójstwa, przeciwko ludzkości, wojenne oraz zbrodnię agresji.

Drugie „obce” ujęcie pojęcia przepięstwa związane jest z treścią rozdz. XIII KK – Odpowiedzialność za przepięstwa popełnione za granicą (art. 109–114). W jego przepisach ustawodawca odwołuje się do omawianego pojęcia, odnosząc je do prawa karnego państw obcych. Chodzi więc o przepięstwo w rozumieniu ustawy karnej innego państwa. Pojęcie przepięstwa w dwóch wyżej powołanych ujęciach, jakkolwiek wyróżniane jest w rodzimej ustawie, to jednak definiowane jest w ustawach państw obcych albo umowach międzynarodowych.

Pojęcie przepięstwa w trzech wskazanych ujęciach nie jest tożsame, co zasadniczo uniemożliwia przeprowadzenie w odniesieniu do nich wspólnej analizy teoretycznej. Wskazane wyróżnienie prowadzi do dwojakiego wniosku. Z jednej strony, istota przepięstwa jest wspólna, jednak z drugiej – z uwagi na podstawę normatywną – w szczególności jest odmienna. Z tego względu rodzima nauka prawa karnego zajmuje się przede wszystkim ujęciem pierwszym.

- 5 Przepięstwo jako kategoria prawna to typ czynu zabronionego przez ustawę karną pod groźbą kary kryminalnej, który wykazuje określone cechy przepiępne (bezprawność, karygodność i zawinienie). W wyżej podanym ujęciu (abstrakcyjnym) będzie to jakkolwiek typ czynu zabronionego, w ujęciu rodzajowym – określony typ czynu zabronionego. W tym znaczeniu karnoprawne pojęcie „przepięstwa” ma charakter statyczny. Jest ono jedynie abstrakcyjnym pojęciem. To tak definiowane pojęcie wykazuje charakter dynamiczny, gdy odnosi się do konkretnych zdarzeń ocenianych w indywidualnej sprawie. Prawne pojęcie przepięstwa ma zatem charakter abstrakcyjny (z uwagi na desygnat), generalizujący (z uwagi na sposób jego określenia) oraz statyczny (z uwagi na funkcję).

Typ czynu zabronionego wyznacza typ przepięstwa. Jednak sam określony typ czynu zabronionego obiektywnie nie może być przepięstwem. Stwierdzenie istnienia cech przepiępnych, z uwagi na ich naturę, może zostać określone wyłącznie odnośnie do konkretnego popełnionego czynu zabronionego. W tym sensie pojęcie przepięstwa będzie zawsze miało charakter konkretny i indywidualny.

⁹ Zob. *W. Skrzydło*, Komentarz do art. 42 Konstytucji RP, Kraków 2002.

¹⁰ Dz.U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708.

Powyższe rozważania prowadzą do objaśniania analizowanego pojęcia w ujęciu teoretycznym i praktycznym. Wskazane dwie płaszczyzny, bez względu na dyscyplinę, wzajemnie się uzupełniają i nie mogą być rozpatrywane oddzielnie. Fenomen nazywany „przestępstwem”, bez względu na jego ujęcie, ma podstawy praktyczne (ontologiczne i utylitarystyczne), a jego teoretyczne definiowanie podyktowane jest właśnie tymi względami praktycznymi. Wskazana współzależność sprawia, że teoretyczna rekonstrukcja przestępstwa, jako realnego zjawiska, wymaga odwołania do konkretnych faktów, zaś ich właściwe ujęcie – odwołania do właściwej aparatury pojęciowej i odpowiednich modeli teoretycznych.

Przestępstwo, w rozważanym przez naukę ujęciu, to typ czynu zabronionego o określonych cechach przestępnych. Jak już jednak zasygnalizowano powyżej, wskazane cechy przestępne mogą odnosić się wyłącznie do danego konkretnego (popelnionego) czynu zabronionego, a nie do typu takiego czynu. W sensie ścisłym typ czynu zabronionego nie może być rozpatrywany jako bezprawny, karygodny i zawiniony, ponieważ cechy te mogą być zrekonstruowane (stwierdzone) wyłącznie na podstawie indywidualnych okoliczności konkretnej sprawy (czynu i sprawcy). Stąd w doktrynie „przestępstwo” definiuje się jako czyn zabroniony o określonych zgeneralizowanych cechach. W związku z tym należy zaznaczyć, iż taka definicja opiera się na konwencji, zgodnie z którą czyn zabroniony traktuje się abstrakcyjnie jako każdy typ czynu zabronionego pod groźbą kary kryminalnej za przestępstwo. Do takiego czynu odnosi się następnie również abstrakcyjnie cechy przestępne.

Prawne pojęcie przestępstwa nie jest zdefiniowane w ustawie, a w szczególności w Kodeksie karnym. Definicja tego terminu jest w głównej mierze wynikiem określonej karnoprawnej interpretacji przepisów Kodeksu karnego i w tym sensie należy ono do pojęcia z zakresu języka prawniczego. Okoliczność ta jest istotna z uwagi na fakt, iż w doktrynie prawa karnego materialnego pojęcie „przestępstwo” nie jest rozumiane jednolicie.

Pojęcie przestępstwa, jako wyrażenie języka prawniczego, jest domeną dorobku doktryny i orzecznictwa z zakresu prawa karnego. W pierwszej kolejności podstawą jego rekonstrukcji są odpowiednie wyrażenia języka karnoprawnego. Dochodzi wtedy do wzajemnego przenikania języka prawnego z prawniczym. Ten pierwszy z uwagi na brak definicji kodeksowej opiera się na dorobku nauki prawa karnego. Ta zaś opiera się na obowiązujących przepisach prawa karnego, które odwołują się do omawianego pojęcia.

W ramach prawa karnego materialnego pojęcie przestępstwa związane jest więc z dwoma zasadniczymi ujęciami: teoretycznym (doktrynalnym) i ustawowym (prawnym)¹¹. Punktem wyjścia dla ujęcia teoretycznego jest ujęcie ustawowe, oparte na treści przepisów obowiązującego Kodeksu karnego.

Problematyka pojęcia przestępstwa jest w głównej mierze związana z jego definiowaniem. Definicja ogólnego pojęcia przestępstwa sprowadza się zaś do wskazania wszystkich wspólnych i koniecznych warunków odpowiedzialności karnej (za przestępstwo)¹².

¹¹ Zob. Cz. Gofroń (red.), *Prawo karne. Część ogólna*, Lublin 1976, s. 73.

¹² Zob. K. Buchała, W. Wolter, *Wykład prawa karnego, cz. I. Część ogólna*, z. 1, Nauka o ustawie karnej i o przestępstwie, Kraków 1970, s. 65–66.

Elementy składające się na pojęcie „przestępstwo” wyznaczone są przez treść określonych przesłanek odpowiedzialności karnej (przewidzianych dla przestępstwa), wskazanych w art. 1 § 1–3 KK. Ustawodawca nie definiuje w tych przepisach omawianego pojęcia w sposób bezpośredni. Jakkolwiek „przestępstwo” stanowi centralny punkt prawa karnego, to jednak nie ma konieczności definiowania tego pojęcia. Istotą prawa karnego jest określenie norm regulujących podstawy odpowiedzialności karnej i reakcji związanych z zastosowaniem tego rodzaju odpowiedzialności prawnej. Konieczne jest więc przede wszystkim ustawowe definiowanie nie przestępstwa, lecz przesłanek odpowiedzialności karnej. Przesłanki te definiują warunki odpowiedzialności karnej i w ten sposób określają przestępstwo jako kategorię stanowiącą podstawę tej odpowiedzialności. Należy więc uznać, iż pojęcie przestępstwa w języku prawnym ma charakter wtórny do pojęcia odpowiedzialności karnej. Wyróżnianie tego pierwszego pojęcia w szczególności ma sens tylko przy funkcjonowaniu tego drugiego. Pojęcie przestępstwa pełni funkcję pomocniczą w stosunku do pojęcia „odpowiedzialność karna”, które to pojęcie jest najważniejsze w prawie karnym¹³. W tym kontekście pojawia się gwarancyjna funkcja omawianego pojęcia. Przyjmując bowiem, że konstrukcję odpowiedzialności karnej ustanawia się w celu ochrony określonych dóbr prawnych, to przestępstwo jest kategorią pozwalającą odpowiednio (jasno i precyzyjnie) określić podstawę tejże odpowiedzialności. Pojęcie to pozwala więc pośrednio realizować funkcję ochronną prawa karnego i bezpośrednio jego funkcję gwarancyjną.

Zgodnie z art. 42 ust. 1 Konstytucji RP, odpowiedzialności karnej podlega ten, kto popełnia czyn zabroniony. Zasada ta została powtórzona i rozwinięta w art. 1 § 1–3 KK. Stosowanie tej zasady prawnej wymaga jasnego i pełnego określenia podstawy odpowiedzialności karnej, którą jest przestępstwo. W ten sposób wyżej omówiony moralno-etyczny sens fenomenu przestępstwa zostaje konsekwentnie wyrażony w płaszczyźnie prawnej.

Na gruncie art. 42 Konstytucji RP Trybunał Konstytucyjny RP wskazał, że: „odpowiedzialność karna jest (...) zasadą wskazującą na związek pomiędzy przestępstwem, którego znamiona zostały określone w przepisach karnych, i konsekwencjami jego popełnienia”¹⁴. W powołanym kontekście przestępstwo staje się szczególnym instrumentem gwarancji uzasadnionego i sprawiedliwego karania jako reakcji na naruszenie najważniejszych dóbr społecznych.

Pojęcie „przestępstwo” z jednej strony musi być ściśle określone przez prawo (ustawę), z drugiej zaś w znacznym zakresie opiera się na warunkach karalności czynu zabronionego o charakterze umownym i ocennym, i to w odniesieniu do każdej przesłanki odpowiedzialności karnej (karalności za przestępstwo). Nie jest możliwe zupełne ustawowe i precyzyjne określenie tychże reguł. Na tej płaszczyźnie konieczne jest odwołanie się do dorobku nauki oraz orzecznictwa prawa karnego. W tym zakresie postulaty doktryny i judykatury pomocne są przy zabiegu definiowania pojęcia przestępstwa.

8 Jak już wskazano powyżej, pojęcie „przestępstwa” należy również do języka potocznej. W tym ostatnim ujęciu nie jest ono ujmowane jednolicie i w praktyce najczęściej

¹³ Trafnie przy tym wskazuje A. Zoll, iż normatywnie określone zasady odpowiedzialności karnej stanowią wyraz podstawowych idei społecznych związanych z *ius puniendi* władzy publicznej – *tenże*, Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Zasady odpowiedzialności karnej, Warszawa 1998, s. 7.

¹⁴ Wyr. TK z 15.10.2008 r., P 32/06, OTK-A 2008, Nr 8, poz. 138.

sprowadza się do – formułowanej w indywidualnej sprawie – subiektywnej hipotezy o popełnieniu czynu zasługującego na karę kryminalną. Ujęcie takie zasadniczo nie odpowiada ujęciu specjalistycznemu (prawnemu). W każdym razie ma ono charakter wtórny do takiego ujęcia. Warto dodać, iż z reguły desygnatem pojęcia „przestępstwo” w ujęciu języka potocznego jest realne zjawisko sprowadzające się do określonego zachowania się człowieka. Należy w związku z tym wyraźnie odróżnić ujęcie potoczne od specjalistycznego (naukowego) i wyraźnie podkreślić, że to właśnie to drugie ujęcie ma charakter pierwotny w stosunku do pierwszego. To bowiem reguły obowiązującego prawa decydują o znaczeniu rozważanego pojęcia, bez względu na to, jakie znaczenie przypisuje się jemu potocznie, czy też na podstawie innych reguł znaczeniowych o charakterze pozakarnym. Wynika z tego postulat potocznego używania tego pojęcia zgodnie z jego znaczeniem prawnym i bezpodstawność przypisywania jemu innego znaczenia.

Rozpatrując potoczne znaczenie omawianego pojęcia, należy również zwrócić uwagę na jego etymologię. Pojęcie „przestępstwo” obecne jest w języku polskim od początku jego funkcjonowania w języku¹⁵. Jego geneza związana jest już z językiem prasłowiańskim, na co wskazuje chociażby podobieństwo pomiędzy nim a pojęciem „przestępstwo”, np. w języku rosyjskim, który posługuje się tutaj nazwą *prestuplenie*. Oznacza to, iż co najmniej od dwóch tysięcy lat społeczeństwa zamieszkujące terytorium obecnej Polski używają tego samego słowa dla oznaczenia karalnego naruszenia prawa. Samo pojęcie przestępstwa bierze swój źródłosłów od terminu „przestąpienie”, czyli „przekroczenie” czy też „naruszenie”¹⁶. Z czasem jednak, jeszcze na gruncie języka staropolskiego, rozważany termin odnosił się już tylko do szczególnego rodzaju czynności przekroczenia określonych norm, kwalifikowanego karą o charakterze państwowo-społecznym. W powołanym znaczeniu przestępstwo było już ujmowane podobnie, jak współcześnie, czyli karalne przekroczenie określonego prawa¹⁷.

Teoria przestępstwa (nauka o przestępstwie), ujmowanego jako pojęcie abstrakcyjne z zakresu prawa karnego materialnego, sprowadza się do naukowego objaśniania jego teoretycznej istoty. Istota ta jest jednak złożona i wielopłaszczyznowa, a płaszczyzna normatywno-prawna, choć najważniejsza, jest tylko jedną z kilku. Z tego względu wyjaśnianie istoty omawianego pojęcia wymaga przywołania również innych aspektów, które można ogólnie sklasyfikować w ramach następujących zagadnień: rysu historycznoprawnego i prawnoporównawczego ujmowania przestępstwa, jak również szeroko pojmowanej filozofii przestępstwa oraz – dopiero na końcu – dogmatyki przestępstwa.¹⁸

9

II. Rys historyczny pojmowania przestępstwa

1. Wstęp

Trafna jest myśl wyrażona przez *M. Cieślaka*, że współczesne prawo karne stanowi rezultat dwóch czynników: realizacji aktualnej polityki karnej oraz tradycji historycz-

10

¹⁵ Zob. *Z. Klemensiewicz*, *Historia języka polskiego*, Warszawa 1980, s. 128.

¹⁶ Zob. *Słownik języka polskiego*, t. V (pod red. *J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego*), Warszawa 1912, s. 201.

¹⁷ Zob. *Słownik staropolski PAN*, t. VII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973–1977, s. 23–24.

¹⁸ *M. Królikowski, R. Zawłocki*, *Prawo karne*, 2 wyd. Warszawa 2016, s. 131.